

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Rozwiązanie przysposobienia pasierbów
w orzecznictwie sądów powszechnych
w latach 2022–2023

dr hab. Elżbieta Holewińska-Łapińska, prof. IWS

Prawo rodzinne

Warszawa 2025

Spis treści

I. Wstęp	7
II. Okoliczności wpływające na częstotliwość spraw o przysposobienie pasierbów	11
1. Uwaga wstępna	11
2. Definiowanie rodziny w aktach normatywnych oraz rozumienie rodziny w świetle badań opinii publicznej (wzmianka)	12
3. Małżeństwa i rozwody – ustalenia statystyczne	14
4. Urodzenia pozamałżeńskie	17
III. Rodziny rekonstruowane	19
1. Uwaga wstępna	19
2. Klasyfikacje rodzin rekonstruowanych (wzmianka)	22
3. Rodzicielstwo w rodzinach rekonstruowanych (wzmianka)	24
IV. Unormowanie w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym wzajemnych obowiązków oraz praw pasierbów i współmałżonków ich rodziców	27
1. Uwaga wstępna	27
2. Przynależność pasierba do rodziny powstałej wskutek małżeństwa rodzica	28
3. Koncepcja „obowiązku wychowawczego” macochy/ojczyma wobec pasierba	30
V. Przysposobienia pasierbów w badaniach orzecznictwa sądów powszechnych	31
1. Informacja o przeprowadzonych badaniach akt spraw o orzeczenie przysposobienia	31
2. Przysposobienia pasierbów w świetle wykonanej w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości analizy akt spraw o orzeczenie przysposobienia z pierwszego półrocza 2019 r.	32
2.1. Wnioskodawcy	32
2.2. Deklarowana przez wnioskodawców motywacja przysposobienia pasierbów	33
2.3. Osoby przysposobione i ich sytuacja rodzinna	33
2.4. Informacje o rodzicu dziecka innym niż współmałżonek osoby przysposabiającej	34
2.5. Wybrane informacje o postępowaniu	34
2.5.1. Osoby wezwane na rozprawę	34
2.5.2. Żądanie przysposobienia	35
2.5.3. Zgoda rodziców lub opiekuna	35
2.5.4. Stanowisko dziecka; wysłuchanie dziecka	35
2.5.5. Forma wykonania obowiązku zasięgnięcia opinii ośrodka adopcyjnego	36

2.5.6.	Przeprowadzone dowody i wynik postępowania	36
2.5.7.	Wynik postępowania	37
VI.	Informacje o przysposobionych i przysposabiających, których dotyczyły sprawy o rozwiązanie przysposobienia pasierbów w latach 2022–2023	39
1.	Osoby przysposobione	39
1.1.	Płeć, wiek, gdy orzekano przysposobienie, stan rozwoju i zdrowia	39
1.2.	Pochodzenie od rodziców	40
1.3.	Realizacja obowiązku szkolnego osób przysposobionych i informacja o wynikach nauki	40
1.4.	Władza rodzicielska i piecza nad małoletnimi przysposobionymi	42
2.	Osoby przysposabiające	43
2.1.	Macochy	43
2.2.	Ojczymowie	44
VII.	Przesłanki rozwiązania przysposobienia pasierba	47
1.	„Ważne powody” rozwiązania stosunku przysposobienia z uwzględnieniem specyfiki przysposobienia pasierba	47
2.	Dobro małoletniego pasierba jako przeszkoda do rozwiązania przysposobienia dokonanego przez współmałżonka jego rodzica	51
VIII.	Postępowania w sprawach o rozwiązanie przysposobienia pasierbów w latach 2022–2023	53
1.	Strony postępowania i ich reprezentacja	53
1.1.	Strona powodowa	53
1.2.	Strona pozwana	53
2.	Żądania pozwów wniesionych przez przysposabiających i ich uzasadnienie	54
2.1.	Żądania pozwu osób przysposabiających	54
2.2.	Uzasadnienia pozwów wniesionych przez osoby przysposabiające dotyczące żądania rozwiązania przysposobienia („ważne powody” rozwiązania przysposobienia), gdy osoby przysposobione były małoletnie	55
2.3.	Uzasadnienia pozwów wniesionych przez osoby przysposabiające dotyczące żądania rozwiązania przysposobienia („ważne powody” rozwiązania przysposobienia), gdy osoby przysposobione były pełnoletnie	56
3.	Żądania pozwów wniesionych przez przysposobionych pasierbów i ich uzasadnienie	56
4.	Stanowisko strony pozwanej, przebieg i wynik postępowania	57
4.1.	Stanowisko strony pozwanej	57
4.2.	Prokurator w postępowaniu	58
4.3.	Przeprowadzone dowody i inne ustalenia	59
4.4.	Weryfikacja stanowiska stron – rozstrzygnięcie sprawy	61
5.	Długotrwałość postępowań	62
5.1.	Długotrwałość postępowań przed sądem pierwszej instancji	62
5.2.	Długotrwałość postępowań, w których miała miejsce kontrola instancyjna	63

IX. Rozwiązane stosunki przysposobienia z pasierbami	65
1. Charakterystyka ogólna	65
2. Opis wybranych przypadków	66
2.1. Rozwiązane stosunki przysposobienia dokonane przez ojczymów	66
2.2. Rozwiązane przysposobienia dokonane przez macochy	71
X. Oddalone powództwa o rozwiązanie przysposobienia pasierba	77
1. Charakterystyka ogólna	77
2. Opis wybranych przypadków	78
XI. Uwagi podsumowujące	85
Bibliografia	91

I. Wstęp

Nie budzi wątpliwości, iż najbardziej typowa, zgodna z naturalnym porządkiem rzeczy i powszechnie akceptowana w świetle zasad moralnych, jest sytuacja wychowywania dzieci przez oboje rodziców, od których one pochodzą. Daje temu wyraz otoczenie macierzyństwa i rodzicielstwa¹ ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej, co jednoznacznie stwierdzono w art. 18 Konstytucji RP² zamieszczonym w rozdziale I ustawy zasadniczej zatytułowanym Rzeczpospolita.

Konstytucyjnie zagwarantowana jest też, między innymi, ochrona praw dziecka (art. 72 Konstytucji RP). Należy do nich w pierwszej kolejności prawo dzieci do „poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką” (art. 7 ust. 1 Konwencji praw dziecka³). Dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swojego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku ma prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa w formie pieczy zastępczej, w tym do przysposobienia (art. 20 Konwencji).

W systemie polskiego prawa przysposobienie jest instytucją rodzinnego prawa osobowego, służącą ochronie dobra dziecka w sposób abstrahujący od interesów majątkowych przysposobionego i jego krewnych oraz przysposabiającego i jego krewnych⁴, a przysposobienia „wewnątrzrodzinne” mają uprzywilejowany status (art. 114² § 2 k.r.o.). Przysposobienie „wewnątrzrodzinne” to, między innymi, przysposobienie dziecka współmałżonka, czyli powinowatego w linii prostej⁵.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie używa słowa „pasierb”⁶ na określenie dziecka współmałżonka, które pochodzi z innego (z reguły wcześniejszego) związku żony bądź męża, pojęć „macocha”, „ojczym” na oznaczenie współmałżonka rodzica ani też zastępującego

¹ Pojęcie „rodzicielstwo” obejmuje macierzyństwo i ojcostwo. Zob. L. Garlicki, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, wyd. II, red. M. Zubik, Warszawa 2016, art. 18.

² Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

³ Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.

⁴ E. Holewińska-Łapińska, *Przysposobienie*, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom 12. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2011, s. 498.

⁵ Kodeks definiuje w art. 61⁸ § 1 k.r.o. powinowactwo jako wynikający z małżeństwa i trwający po jego ustaniu stosunek prawny łączący małżonka z krewnymi drugiego małżonka, wskazując, że linię i stopień powinowactwa określa się według linii i stopnia pokrewieństwa (art. 61⁸ § 2 k.r.o.).

⁶ Jak podaje A. Brückner w *Słowniku etymologicznym języka polskiego*, Kraków 1927: „pasierb, pasierbica, o «dzieciach z poprzedniego małżeństwa»; w 15. w. *pasirzb*; od *sarbania* (mleka matczynego) przezwany (p. *sarbać*; ta sama oboczność *pni*, *sīrb-* i *sūrb-*, jaką wyżej pod *parsk* zaznaczyliśmy); *sierb*, przez *pa-* niby poniżony, *pasierb*: «ten, kto tego samego mleka (nie) pożywał», dlatego piersi nowej matki się dotykał (...)”.

te określenia, używanego w literaturze prawniczej, terminu „rodzic przybrany”⁷, a w literaturze nieprawniczej ostatnio także pojęcia „rodzic bonusowy”⁸. Stosuję określenia „pasierb”, „ojczym”, „macocha”, gdyż są powszechnie zrozumiałe i używane zarówno potocznie, jak i w opracowaniach naukowych, w tym prawniczych.

Obserwowany jest wysoki udział przysposobień pasierbów wśród wszystkich przysposobień, choć jego przyczyny są zmienne. W przeszłości były to wysoka okołoporodowa śmiertelność matek i przejmowanie pieczy nad dziećmi przez kolejne małżonki ich ojca, współcześnie zmieniony model życia rodzinnego, wysoki odsetek rozwodów i tworzenie rodzin „rekonstruowanych” (nazywanych też zamiennie „zrekonstruowanymi”)⁹.

Wzrostowi udziału orzekanych przysposobień pasierbów wśród wszystkich adopcji towarzyszy wysoki udział spraw o rozwiązanie stosunku przysposobienia pasierba wśród wszystkich spraw o rozwiązanie stosunku przysposobienia.

Przedmiotem niniejszego opracowania są sprawy zakończone wyrokiem uwzględniającym bądź oddalającym żądanie rozwiązania przysposobienia pasierba w latach 2022–2023. Było ich 47, w tym 18 spraw zakończonych w 2022 r., 28 spraw zakończonych w 2023 r. Uwzględniono też jedną sprawę, w której wyrok uprawomocnił się na początku 2024 r.

Sprawy dotyczące pasierbów zostały rozpoznane przez 43 sądy¹⁰. W żadnym sądzie w okresie dwuletnim nie było więcej spraw niż dwie¹¹, ale w większości z nich była tylko jedna. Zbiór spraw o rozwiązanie przysposobienia pasierbów stanowi fragment badania akt

⁷ Przykładowo: A. Szlęzak, *Prawnorodzinna sytuacja pasierba*, Poznań 1985, s. 106; M. Lewandowska-Urbanowicz, *Obowiązek wychowawczy ojczyma (macochy) względem pasierba*, „Ius Novum” 2023, t. 17, nr 2, s. 111–139.

⁸ Termin ten wprowadził duński pedagog i terapeuta rodzinny J. Juul (*Rodzina patchworkowa. Książka dla bonusowych rodziców*, Podkowa Leśna 2022). Za trafny uznały go K. Skarbek-Jaskólska i M. Kierzkowska w opracowaniu *Bonusowe rodzicielstwo – zasoby, wyzwania i zagrożenia związane z rodzicielstwem przybranym w rodzinie patchworkowej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2023, t. 15(51), nr 4, s. 64.

⁹ *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. V, Warszawa 2006, s. 390, autorka hasła B. Kromolicka [cytat przytaczam za: I. Kurlak, *Blaski i cienie powtórnego zamążpójścia (Andragogiczno-feministyczne aspekty rekonstrukcji małżeństwa)*, „Forum Pedagogiczne” 2012, nr 1, s. 129] definiuje rodzinę zrekonstruowaną jako tworzoną „przez powtórne małżeństwo partnerów (związek formalny – prawnie zalegalizowany), z których chociaż jeden wprowadza do nowo założonej rodziny swoje dziecko lub dzieci z poprzedniego małżeństwa”. Według A. Kwak (*Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005, s. 87) „rekonstruowane rodziny (*reconstructed family*) – powstają w sytuacji, gdy przynajmniej jeden z małżonków wprowadza do nowego związku małżeńskiego dziecko (lub dzieci) z poprzedniego układu małżeńskiego”.

¹⁰ Sprawy dotyczące rozwiązania przysposobienia pasierba rozpoznały sądy rejonowe mające siedziby w następujących miastach: Bartoszycach, Bełchatowie, Białymstoku, Bielsku-Białej, Bydgoszczy, Bytomiu, Choszczynie, Częstochowie, Ełku, Gorlicach, Hrubieszowie, Jastrzębiu-Zdroju, Kaliszu, Kamiennej Górze, Katowicach, Krakowie, Krasnymstawie, Legionowie, Lesznie, Lublinie (z siedzibą w Świdniku), Mińsku Mazowieckim, Nowym Sączu, Obornikach, Oleśnicy, Olsztynie, Oławie, Opolu, Ostrowie Wielkopolskim, Poznaniu, Przemyślu, Raciborzu, Rybniku, Stalowej Woli, Tarnobrzegu, Tarnowie, Tomaszowie Lubelskim, Warszawie, Wągrowcu, Wejherowie, Wieluniu, Zamościu i Żąbkowicach Śląskich.

¹¹ Po dwie sprawy zakończone merytorycznie prawomocnym wyrokiem rozpoznały sądy mające siedziby w Bytomiu, Kaliszu, Legionowie i Przemyślu.

spraw o rozwiązanie stosunku przysposobienia rozpoznanych przez sądy w całym państwie we wskazanym czasie¹².

Tłem ustaleń z badania aktowego będzie sygnalizacja okoliczności wpływających na częstotliwość przysposabiania pasierbów oraz uwagi na temat tzw. rodzin rekonstruowanych/zrekonstruowanych, jakimi są, między innymi, rodziny z pasierbem, w tym przysposobionym.

¹² E. Holewińska-Łapińska, *Rozwiązanie stosunku przysposobienia w orzecznictwie sądów powszechnych w latach 2022–2023*, Warszawa 2024, (Raport IWS); E. Holewińska-Łapińska, *Rozwiązanie przysposobienia z małoletnimi przysposobionymi w orzecznictwie sądów powszechnych w latach 2022–2023*, „Prawo w Działaniu” 2024, t. 60, s. 7–50.

II. Okoliczności wpływające na częstotliwość spraw o przysposobienie pasierbów

1. Uwaga wstępna

Dla przysposobienia pasierba osoby przysposabiającej konieczne jest uprzednie zawarcie związku małżeńskiego z osobą innej płci posiadającą dziecko. Z tej przyczyny przysposobienie dziecka partnera/partnerki w związku kohabitacyjnym (niezależnie od tego, czy partnerzy są tej samej, czy różnej płci), jako powodujące zerwanie więzi prawnych z rodzicem, zwykle jest oceniane jako „oczywiście sprzeczne z interesem dziecka”¹³.

Niedopuszczalność zawarcia, zgodnie z obowiązującym polskim prawem, związku małżeńskiego przez osoby tej samej płci¹⁴ wyklucza możliwość przysposobienia dziecka jednego z partnerów związku jedнопłciowego, także gdy został sformalizowany za granicą. Stanowisko takie nie budziło dotychczas wątpliwości, nie mniej istotna wydaje się wzmianka, iż potwierdził je Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 24 września 2024 r. I CSK 2467/24¹⁵, stwierdzając:

¹³ Tak SN w postanowieniu z 17.02.1997 r., II CKU 76/96, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5, poz. 33 (wkładka), LEX nr 1673666.

¹⁴ Dnia 19.06.2020 r. przy piśmie EW-020-193/20 do Sejmu RP IX kadencji grupa posłów Klubu Poselskiego „Lewica” (przedstawicielka wnioskodawców posłanka A.M. Żukowska) wniosła projekt ustawy „O równości małżeńskiej”. Projekt został skierowany do Biura Legislacyjnego Sejmu oraz do opinii Biura Analiz Sejmowych i do konsultacji. Projektu nie zamieszczono w druku sejmowym ani nie podjęto dalszych działań w procesie legislacyjnym. Prace poprzedzające wniesienie projektu do Sejmu były prowadzone przez Stowarzyszenie „Miłość Nie Wyklucza”, które przygotowało również opracowanie pt. *Strategia wprowadzania równości małżeńskiej w Polsce na lata 2016–2025*, https://mnw.org.pl/wp-content/uploads/2024/06/Strategia_wprowadzenia-rownoscimalzenskiej-Milosc-Nie-Wyklucza.pdf [dostęp 18.01.2025], a także opublikowało opracowanie pt. *Postawy wobec równości małżeńskiej w Polsce. Raport z badań Stowarzyszenia Miłość Nie Wyklucza*, https://mnw.org.pl/wp-content/uploads/2025/01/PostawyWobecRownosciMalzenskiejWPolsce_raportMNW.pdf [dostęp 18.01.2025].

¹⁵ LEX nr 3775470. Postanowieniem z 10.05.2024 r. Sąd Okręgowy we Wrocławiu oddalił apelację wnioskodawczyni i uczestniczki postępowania od postanowienia Sądu Rejonowego dla Wrocławia-Śródmieścia z 24.01.2024 r., oddalającego wniosek o przysposobienie przez wnioskodawczynię małoletniej córki uczestniczki. W skardze kasacyjnej, w uzasadnieniu wniosku o jej przyjęcie do rozpoznania, wnioskodawczyni i uczestniczka zajęły stanowisko, iż w sprawie wystąpiły istotne zagadnienia prawne: 1) czy dopuszczalne jest orzeczenie przysposobienia dziecka małżonka na podstawie art. 121¹ § 1 k.r.o. w związku z art. 115 § 1 k.r.o., jeżeli osoba wnioskująca pozostaje z rodzicem tego dziecka w związku małżeńskim tej samej płci zawartym za granicą?; 2) czy dopuszczalne jest orzeczenie przysposobienia dziecka małżonka na podstawie art. 121¹ § 1 k.r.o. w związku z art. 115 § 1 k.r.o., jeżeli przemawia za tym dobro dziecka (art. 114 § 1 k.r.o., art. 72 ust. 1 Konstytucji RP, art. 3 Konwencji o prawach dziecka), lecz niespełniona jest którakolwiek z innych przesłanek przysposobienia?

„Na gruncie art. 121¹ § 1 k.r.o. związek osób tej samej płci zawarty i uznawany za małżeństwo pod rządem prawa obcego, nie może być uznawany za równoważny małżeństwu rozumianemu w tym przepisie jako związek kobiety i mężczyzny”.

W uzasadnieniu tego postanowienia Sąd Najwyższy wskazał, że:

„Prawo krajowe i międzynarodowe nie stwarza także żadnych podstaw dla przyjęcia, że klauzula generalna dobra dziecka może rozstrzygać o dopuszczalności przysposobienia dziecka przez osoby tej samej płci, mimo iż ewentualność taką wykluczają obowiązujące przepisy”.

Na częstotliwość zawierania małżeństw przez osoby posiadające dziecko i wychowujące go z inną osobą niż drugi rodzic istotny wpływ mają zarówno poglądy na temat tego, czy małżeństwo jest koniecznym elementem utworzenia rodziny, jak i w konsekwencji realizowane w danym czasie modele tworzenia rodzin¹⁶. Z tym związane są częstotliwość zawierania małżeństw, pozostawania w związkach kohabitacyjnych, udział dzieci pozamałżeńskich wśród wszystkich urodzeń żywych w danym czasie. Informacje na wskazane tematy umożliwiają oszacowanie liczby osób stanu wolnego, będących rodzicami małoletniego dziecka/ dzieci, jako potencjalnych kandydatów do zawarcia małżeństwa. O ile małżeństwa z osobami wychowującymi swoje małoletnie dzieci zostaną zawarte, o tyle zostanie spełniony warunek konieczny do ewentualnego przysposobienia dzieci przez współmałżonka.

2. Definiowanie rodziny w aktach normatywnych oraz rozumienie rodziny w świetle badań opinii publicznej (wzmianka)

Rodzina została wskazana, jako przedmiot ochrony i opieki Rzeczypospolitej Polskiej, w art. 18 Konstytucji RP. Zobowiązania do jej ochrony wynikają z ratyfikowanych umów międzynarodowych¹⁷. Zawarte w nich określenia rodziny są bardzo ogólnikowe. Rodzina jest nazywana „naturalną i podstawową komórką społeczeństwa” (tak np. w art. 23 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁸, w art. 10 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych¹⁹, podobnie w Preambule do Konwencji Praw Dziecka, gdzie dodatkowo zwraca się uwagę, iż jest to „naturalne środowisko

¹⁶ Stale zmieniają się funkcje przypisywane rodzinie, a nawet samo rozumienie tego pojęcia oraz rola małżeństwa w tworzeniu rodzin. Szczególnie intensywne przemiany w strukturze i funkcjach rodziny są związane z industrializacją i urbanizacją. Zob. przykładowo: F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, s. 141 i n.; T. Szlendak, *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2012, rozdział 5 pt. *Rodzina współczesna*; K. Slany, *Ponowoczesne rodziny – konstruowanie więzi i pokrewieństwa*, [w:] *Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej*, red. K. Slany, Kraków 2013, s. 45–64.

¹⁷ Na temat pojęcia rodziny w prawie międzynarodowym zob. przykładowo A.M. Guziejewska, *Publicznoprawne definicje rodziny – zarys problematyki*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2011, nr 1, s. 7–11 i powołaną literaturę.

¹⁸ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

¹⁹ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.

rozwoju i dobra wszystkich jej [tzn. rodziny] członków, a w szczególności dzieci”²⁰). Jest to wyrazem aprobaty dla socjologicznej koncepcji tzw. rodziny nuklearnej²¹.

Rodziny dotyczą poświęcony jej Kodeks rodzinny i opiekuńczy²², ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej²³ oraz inne akty normatywne regulujące różne aspekty i konsekwencje przynależności do rodziny. Pojęcie to jednak w ustawach najistotniejszych – z punktu widzenia prawa rodzinnego – nie jest zdefiniowane. Definicje są zamieszczone w kilku ustawach, a zakres ich obowiązywania jest związany z przedmiotem zawierającej je ustawy. Przykładowo definicję rodziny sformułowano w art. 3 pkt 16 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych²⁴, w art. 7 pkt 14 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej²⁵, w której tym pojęciem objęte są także osoby „niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące”, a więc między innymi osoby tworzące związek kohabitacyjny bez przesądzenia, czy składa się on z osób różnej, czy tej samej płci²⁶. Bardzo szeroko traktuje rodzinę ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa w aspekcie odpowiedzialności członka rodziny podatnika za jego zobowiązania, wymieniając jako takiego osobę „pozostającą z podatnikiem w faktycznym pożyciu”²⁷.

Z badań opinii społecznej wynika zmienność w czasie poglądów na temat rodziny, w szczególności odnośnie do roli małżeństwa oraz posiadania/nieposiadania dzieci, co jest istotne w kontekście przysposabiania pasierbów.

Centrum Badania Opinii Społecznej (dalej CBOS) w marcu 2006 r.²⁸ ustaliło, że 26% ankietowanych nazwało rodziną związek dwojga ludzi żyjących bez ślubu i nieposiadających

²⁰ Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

²¹ T. Szlendak, *Socjologia rodziny...*, op. cit., s. 94–136; M. Domański, *Względne zakazy małżeńskie*, Warszawa 2013, fragment pt. *Model rodziny w prawie prywatnym*, s. 30–42.

²² Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, tekst jednolity Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm. (dalej k.r.o.).

²³ Ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, tekst jednolity Dz.U. z 2025 r. poz. 49.

²⁴ Tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 323 z późn. zm. Artykuł 3 punkt 16 stanowi, że ilekroć w ustawie jest mowa o rodzinie, oznacza to: „odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna, o którym mowa w ustawie z dnia 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów (Dz.U. z 2020 r. poz. 1297 oraz z 2023 r. poz. 1429); do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko”.

²⁵ Tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 1283 z późn. zm. Artykuł 7 punkt 14 brzmi: „rodzina – osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące”.

²⁶ Zob. A.M. Guziejewska, *Pojęcie rodziny w świetle ustawy o pomocy społecznej i ustawy o świadczeniach rodzinnych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2011, nr 4, s. 6–19.

²⁷ Art. 111 § 3 ustawy – Ordynacja podatkowa (tekst jednolity Dz.U. z 2023 r. poz. 2383) stanowi: „Za członków rodziny podatnika uważa się zstępnych, wstępnych, rodzeństwo, małżonków zstępnych, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz pozostającą z podatnikiem w faktycznym pożyciu”.

²⁸ CBOS, *Potrzeby prokreacyjne oraz preferowany i realizowany model rodziny*, Komunikat z badań BS/52/2006, Warszawa, marzec 2006, (Opracowała B. Roguska).

potomstwa. Badanie przeprowadzone dwa lata później²⁹ wykazało wysokie społeczne przyzwolenie na odkładanie decyzji o zawarciu małżeństwa lub niedecydowanie się na założenie rodziny. Takie postawy akceptowało 57% ankietowanych, 34% nie akceptowało ich, a co jedenasty ankietowany (9%) nie miał wyrobionej opinii na ten temat³⁰.

W 2019 r.³¹ 99% badanych nie miało wątpliwości, że rodzinę stanowią małżonkowie z dziećmi, 91% uznało za rodzinę także matkę lub ojca samotnie wychowujących przynajmniej jedno dziecko. Aż 83% uważało, że osoby pozostające w związku nieformalnym i wychowujące dzieci z tego związku są rodziną, 78% badanych – że tworzą ją osoby w związku nieformalnym wspólnie wychowujące dzieci z poprzednich związków, a 65% – że jest nią małżeństwo bez dzieci. Bezdzienny nieformalny związek za rodzinę uznało 31% badanych, 23% rodziną nazywało także związek jednopłciowy wychowujący dziecko, a 13% – związek gejów lub lesbijek niewychowujących dzieci (13%).

3. Małżeństwa i rozwody – ustalenia statystyczne

Obserwowany jest spadek współczynnika małżeństw³². W XXI wieku, po wzroście w latach 2005–2008, liczba nowo zawieranych małżeństw systematycznie zmniejsza się przy znacznej liczbie orzeczonych rozwodów.

Przykładowo: w 2010 r. zawarto 228 337 małżeństw i orzeczono 61 300 rozwodów, w 2020 r. – odpowiednio – 145 045 małżeństw i 51 164 rozwody; w 2022 r. – 155 817 małżeństw i 60 162 rozwody³³, w 2023 r. – 145 898 małżeństw i 56 892 rozwody³⁴.

²⁹ CBOS, *Kontrowersje wokół różnych zjawisk dotyczących życia małżeńskiego i rodzinnego*, Komunikat z badań nr BS/54/2008, Warszawa, marzec 2008, (Opracował R. Boguszewski).

³⁰ Wyniki badań młodzieży akademickiej (J. Mariański, *Katolicka moralność małżeńsko-rodzinna w ocenie młodzieży akademickiej*, „Polish Journal of Critical Realism” 2023, nr 1, s. 143–165) doprowadziły do oceny (s. 157–158), że: „w środowiskach młodzieżowych w Polsce około 25% badanych aprobuje wartości i normy katolickiej etyki małżeńskiej i rodzinnej, około 50% prezentuje postawy selektywne i około 25% całkowicie odeszło od tej moralności”.

³¹ CBOS, *Rodzina, jej znaczenie i zrozumienie*, Komunikat z badań nr 22/2019, Warszawa, luty 2019, (Opracował R. Boguszewski).

³² Zgodnie z definicją podaną przez GUS (autor J.Z. Holzer) „współczynnik małżeństw” to: „Stosunek liczby małżeństw zawartych w danym okresie (zazwyczaj roku) do liczby ludności w połowie okresu lub średniej liczby ludności w tym okresie – wyrażony w ‰ (tj. na 1000 ludności)”. Inną, rzadziej stosowaną definicją jest: stosunek liczby zawartych małżeństw do liczby ludności uprawnionej do zawierania związków małżeńskich (ze względów praktycznych przyjmuje się najczęściej liczbę ludności w wieku 15 lat i więcej – co zwiększa możliwość porównań). <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/3952,pojecie.html#:~:text=Stosunek%20liczby%20ma%C5%82%C5%BCe%C5%84stw%20zawartych%20w%20danym%20okresie%20%28zazwyczaj,%E2%80%93%20w%C5%BCony%20w%20E2%80%Bo%20%28tj.%20na%201000%20ludno%C5%9Bci%29> [dostęp 18.01.2025]. Ten współczynnik był najwyższy w XX wieku w 1948 r. (13,3 małżeństw na 1000 ludności). W 1954 r. spadł poniżej 10‰ i tej wielkości nie przekroczył także, gdy w „wiek małżeński” wchodziły pokolenia wyżów demograficznych. Przykładowo w latach 2006–2010 kształtował się na poziomie 6–7‰, w 2022 r. wyniósł 4,7‰ (GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2023, s. 13). Na temat „skłonności” do zawierania małżeństw zob. P. Szukalski, *Małżeństwo. Początek i koniec*, Łódź 2013, s. 44–52.

³³ GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2023, s. 181, Tablica 1 (25). Małżeństwa zawarte i rozwiązane.

³⁴ GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2024, s. 181–182, 230.

W 2024 r. zawarto 135 tys. małżeństw. Obniżył się współczynnik małżeństw, który wyniósł 3,6‰. W miastach ukształtował się na poziomie 3,8‰, a na wsi – 3,4‰. Orzeczono ponad 57 tys. rozwodów, o około 0,6 tys. więcej niż w poprzednim roku. Współczynnik rozwodów wyniósł 1,5‰³⁵. Liczba rozwodów w miastach była prawie trzykrotnie wyższa niż na wsi, a współczynnik rozwodów był prawie dwukrotnie wyższy³⁶.

Zgodnie z danymi szacunkowymi GUS dotyczącymi pierwszego półrocza 2025 r. w okresie tym zawarto około 48,5 tys. małżeństw oraz orzeczono około 31 tys. rozwodów³⁷.

Jak wynika z ustaleń P. Szukalskiego, w ostatnich latach ponad 90% powtórnych małżeństw było zawieranych przez osoby, z których przynajmniej jedna była rozwiedziona³⁸ (wykresy 1 i 2).

W 2022 r. udział małżeństw powtórnych wynosił 25,1%, a 93,8% małżeństw powtórnych w tymże roku zostało zawartych przez pary, spośród których przynajmniej jedno z małżonków było rozwiedzione. W 2022 r. 34,3% ogółu związków powtórnych zawarły ze sobą dwie osoby rozwiedzione³⁹.

Zmniejsza się liczba przypadków zawierania małżeństwa przez panny i kawalerów z osobami owdowiałymi⁴⁰, zapewne dlatego, że wdowieństwo współcześnie dotyczy w większości osób starszych, co jest konsekwencją obniżającej się umieralności. Jak wskazał powołany autor, liczba bezwzględna małżeństw powtórnych jest największa wśród kobiet w wieku 35–39 lat oraz wśród mężczyzn w wieku 40–44 lat.

„Drugim przedziałem wieku jest pod tym względem wśród kobiet wiek 40–44 lat, wśród mężczyzn zaś 35–39 lat. Po części jest to odzwierciedlenie tzw. drugiego powojennego wyżu demograficznego, przyczyniającego się do relatywnie dużej liczby osób w tych pięcioletnich grupach wieku”⁴¹.

³⁵ Zgodnie z definicją GUS współczynnik rozwodów to stosunek liczby rozwodów orzeczonych w danym okresie (zazwyczaj roku) do liczby ludności w połowie okresu lub średniej liczby ludności lub liczony w stosunku do liczby ludności w wieku 20 lat i więcej – co zwiększa możliwość porównań.

³⁶ GUS, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2024 r.*, Warszawa 2025, s. 12–13.

³⁷ GUS, *Sytuacja społeczno-gospodarcza kraju. Sytuacja demograficzna Polski. Dane za 1 półrocze 2025 r. (szacunki wstępne)*. Data publikacji: 23.07.2025 r.

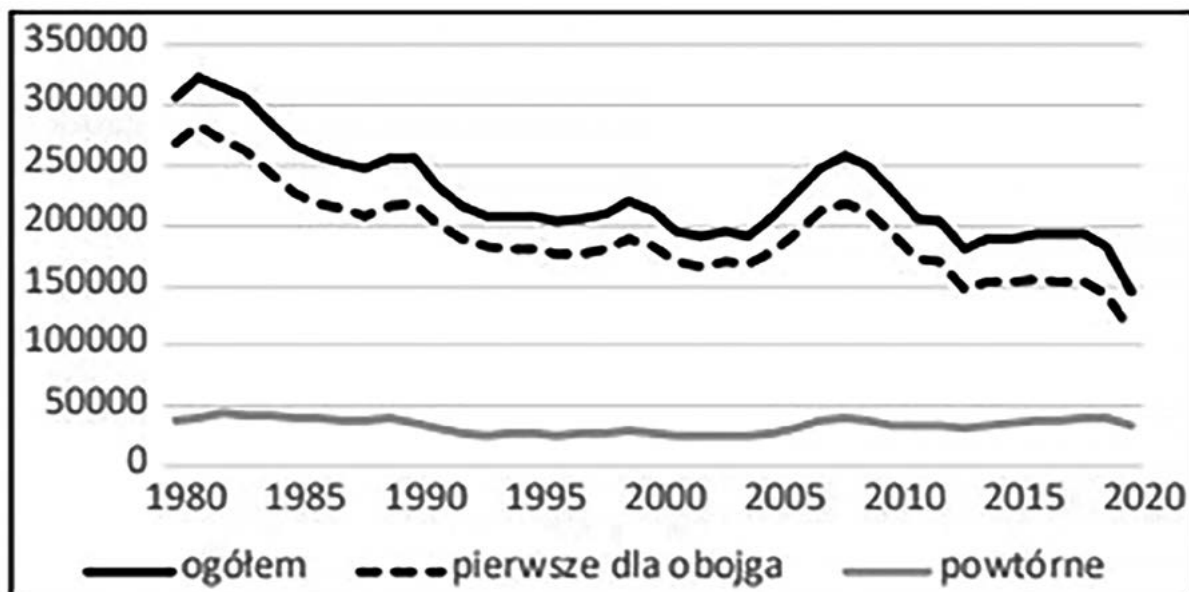
³⁸ P. Szukalski, *Małżeństwa powtórne we współczesnej Polsce. Szkic demograficzny*, „Polityka Społeczna” 2021, nr 7, s. 5–12. Przywołane informacje na temat małżeństw powtórnych bez wskazania innego źródła pochodzą z tego opracowania.

³⁹ P. Szukalski, *Małżeństwa i rozwody*, [w:] Rządowa Rada Ludnościowa, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2022–2023*, Warszawa 2024, s. 32.

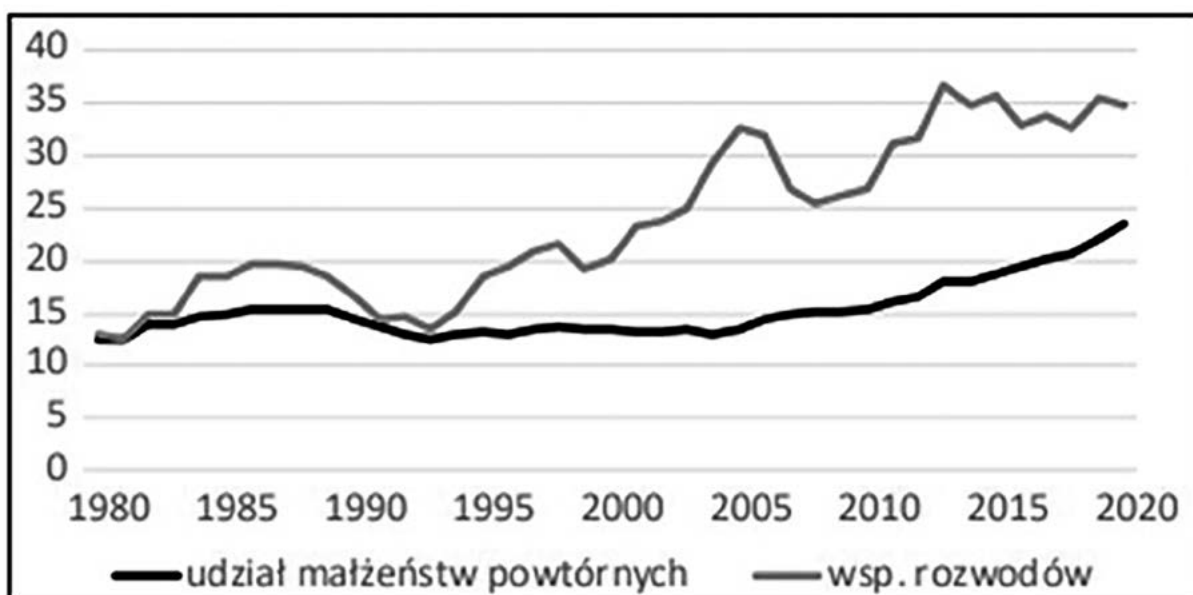
⁴⁰ Jak ustalił P. Szukalski (*Małżeństwa powtórne we współczesnej Polsce...*, op. cit., s. 7): „Generalnie w trakcie analizowanego okresu w największym stopniu obniżał się udział związków formowanych przez dwie owdowiałe osoby oraz przez wdowców i panny, podczas gdy w ujęciu względnym najszybciej rosły frakcje małżeństw zawieranych przez oboje rozwiedzionych nupturientów oraz przez parę kawaler i rozwiedziona”.

⁴¹ *Ibidem*. Zob. też Wykres 5. Stan cywilny kobiet i mężczyzn wstępujących w związek małżeński w 2020 r. według wieku.

Wykres 1. Liczba małżeństw zawartych w latach 1980–2020 ogółem, małżeństw powtórnych i tych pierwszych dla obojga nowożeńców

Wykres 2. Udział małżeństw powtórnych (jako % ogółu małżeństw zawartych w danych roku) i współczynniki rozwodów (jako natężenie rozwodów w przeliczeniu na 100 nowo zawartych małżeństw) w latach 1980–2020

Źródło: Wykresy 1 i 2 opracowane przez P. Szukalskiego na podstawie danych z roczników demograficznych GUS, zamieszczone w artykule jego autorstwa pt. *Małżeństwa powtórne we współczesnej Polsce. Szkic demograficzny*, „Polityka Społeczna” 2021, nr 7, s. 6.

P. Szukalski ustalił, że osoby rozwiedzione, niezależnie od płci, najczęściej zawierają kolejne małżeństwo w następnym roku od daty orzeczenia rozwodu, prawdopodobnie dlatego, że rozwód umożliwia sformalizowanie związku powstałego jeszcze podczas trwania poprzedniego małżeństwa. Oceniał, że:

„mężczyźni charakteryzują się wyższą szansą zawarcia kolejnego związku, choć zarówno w przypadku ich, jak i kobiet, u osób rozwiedzionych po roku 2005 następuje szybkie obniżanie się prawdopodobieństwa wstąpienia w kolejny sformalizowany związek. (...) W przypadku osób owdowiających prawdopodobieństwo zawarcia kolejnego związku jest zdecydowanie niższe niż u osób rozwiedzionych. Podobna jest jednakże zasada, iż to mężczyźni mają większą szansę na ożenek niż kobiety, przy czym różnica między płciami jest tu zdecydowanie wyższa niż w przypadku osób rozwiedzionych”⁴².

Zmiany modelu życia rodzinnego mają wpływ na częstotliwość urodzeń przez kobiety niepozostające w małżeństwie⁴³.

4. Urodzenia pozamałżeńskie

W okresie międzywojennym wskaźnik urodzeń pozamałżeńskich wynosił około 6% rocznie wśród urodzeń żywych. W pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej wzrósł do ponad 7%, co było odroczoną konsekwencją działania „praw demograficznych wojny” (nadwyżka kobiet stanu wolnego nad nieżonatymi mężczyznami), jak i „związanego z powyższym rozluźnienia moralności”⁴⁴.

Pod koniec lat 40. XX w. nastąpił powolny spadek urodzeń pozamałżeńskich, zwłaszcza po 1955 r. (w 1955 r. – 6,3%, w 1956 r. – 5,3%, w 1959 r. – 5,0%, w 1960 r. – 4,5%).

Mały udział urodzeń pozamałżeńskich zwykle występuje, gdy większość kobiet bardzo młodo zawiera małżeństwo, które okazuje się trwałe. W Polsce taki stan występował w latach 50. i 60. XX w.⁴⁵

Nie można też wykluczyć, że pewną rolę odegrały unormowania dotyczące przerywania ciąży⁴⁶.

⁴² P. Szukalski, *Małżeństwa powtórne we współczesnej Polsce...*, op. cit., s. 9. Autor podaje (s. 9–10), że: „na koniec 5. roku po orzeczeniu o rozwodzie wśród rozwiedzionych mężczyzn w 1994 r. 28,2% zawarło nowe małżeństwo, w kohorcie 2000 r. – 21,3%, 2005 r. – 22,7%, 2010 r. – 20,0%, zaś w kohorcie rozwiedzionych w 2015 r. – 16,5%. U rozwiedzionych kobiet wielkości te przyjęły następujące wartości: 22,0%, 17,2%, 19,0%, 17,4%, 15,1%. Z kolei po 5 latach od owdowienia żonaty było 8,3% mężczyzn, którzy utracili żony w 1994 r., 6,1% w przypadku kohorty z 2000 r., 4,8% – 2005 r., 3,8% – 2010 r. i 3,5% – 2015 r. W przypadku wdów owe udziały wynosiły odpowiednio: 2,1%, 1,5%, 1,3%, 1,0%, 1,0%”.

⁴³ W syntetyczny sposób przegląd badań naukowych na temat współczesnych zachowań matrymonialnych i prokreacyjnych przedstawiła A. Janiszewska w monografii pt. *Zachowania matrymonialne i prokreacyjne w Polsce – ujęcie geograficzne*, Łódź 2013, s. 18–22. Zob. też: P. Szukalski, *Urodzenia pozamałżeńskie w powojennej Polsce*, „Problemy Rodziny” 2000, nr 2–3; P. Szukalski, *Urodzenia pozamałżeńskie we współczesnej Polsce*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2011, nr 7, s. 3; P. Szukalski, *Urodzenia pozamałżeńskie w Polsce – powrót do wzrostu czy zmiana trendu?*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 1.

⁴⁴ P. Szukalski, *Urodzenia pozamałżeńskie w powojennej Polsce*, op. cit.

⁴⁵ Na temat „skłonności” do zawierania małżeństw zob. P. Szukalski, *Małżeństwo...*, op. cit., s. 44–52.

⁴⁶ Ustawa z 27.04.1956 r. o warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz.U. Nr 12, poz. 61 z późn. zm. Zob. K.K. Borkowska, E.M. Guzik-Makaruk, E.W. Pływaczewski, *Wokół problematyki karalności przerywania ciąży w Polsce*, „Prawo w Działaniu” 2023, t. 53, w szczególności s. 9–10. Autorzy stwierdzili (s. 10), że: „począwszy od wejścia w życie ustawy z dnia 8.05.1956 r. po raz pierwszy w Polsce możliwe było dokonanie aborcji na życzenie”.

Tabela 1. Urodzenia pozamałżeńskie wśród urodzeń żywych w Polsce

Rok	1980	1990	2000	2010	2020	2023
Liczba	33 203	34 035	45 897	85 085	93 693	78 239
Procent	4,8	6,2	12,1	20,6	26,4	28,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z *Roczników Demograficznych GUS*.

W latach 1960–1984 wskaźnik urodzeń pozamałżeńskich nie przekraczał 5% rocznie. W 1970 r. wynosił on 5%, w 1980 r. – 4,8%, w 1985 r. – jeszcze 5%, ale w kolejnych latach systematycznie, choć początkowo powoli, wzrastał. W 1993 r. osiągnął 8,2%, a w 1996 r. po raz pierwszy przekroczył 10%. W 2013 r. udział dzieci pozamałżeńskich wśród wszystkich urodzeń żywych wynosił już 23,4%, a w 2023 r. – 28,7% (tabela 1).

W Polsce występuje zjawisko przestrzennego zróżnicowania częstości urodzeń pozamałżeńskich⁴⁷. Najwyższy ich udział występuje na tzw. Ziemiach Odzyskanych, zwłaszcza w województwach zachodniopomorskim i lubuskim, najniższy – w województwach podkarpackim i małopolskim.

Analiza dotycząca 2010 r. wykazała tereny o najwyższym udziale urodzeń pozamałżeńskich, szacowanych wówczas na 36–38%: w powiecie słubickim ten udział wynosił 47%, a w powiatach białogardzkim, drawskim, świdwińskim – 45%. W podkarpackim i małopolskim, gdzie udział urodzeń pozamałżeńskich nieznacznie przewyższał wówczas 10%, w powiatach limanowskim, kolbuszowskim, ropczycko-sędziszowskim wynosił około 5%⁴⁸.

Przykładowo, w 2014 r. miastami o najwyższym udziale urodzeń pozamałżeńskich były: Wałbrzych (50,3%), Gorzów Wielkopolski (39,3%), Chorzów (38,5), Elbląg (37,9%), Bytom (37,8), Zabrze (37,1%)⁴⁹.

Podobnie było w 2023 r. – w miastach liczących 100 tys. i więcej mieszkańców ogółem udział urodzeń pozamałżeńskich wynosił 31,7%, ale w Rzeszowie 16,4%, w Białymstoku 20,7%, w Warszawie 26,4%, a w Wałbrzychu aż 57,9%, w Koszalinie 52,2%, Gorzowie Wielkopolskim 51,9%⁵⁰.

Gdy matka dziecka pozamałżeńskiego zawiera małżeństwo z inną osobą niż jego ojciec, jej dziecko jest potencjalnym kandydatem do przysposobienia przez ojczyma. Z powyższych ustaleń wynika, że ojczymowie częściej niż macochy mogą być potencjalnymi przysposabiającymi pasierbów.

⁴⁷ Szerzej, ale syntetycznie na temat prawdopodobnych przyczyn tego stanu, ze wskazaniem literatury, zob. E. Holewińska-Łapińska, *Ustalenie ojcostwa przez sąd z rozstrzygnięciem o władzy rodzicielskiej ojca (Raport z badania orzecznictwa)*, Warszawa 2016, s. 7–19, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2016/PRAWO%20RODZINNE/IWS_Holewi%C5%84ska-%C5%81api%C5%84ska-E._Ustalenie-ojcostwa-przez-s%C4%85d-z-rozstrzygni%C4%99ciem-o-w%C5%82adzy-rodzicielskiej-ojca-Raport-z-badania-orzecznictwa.pdf [dostęp 20.10.2025]

⁴⁸ P. Szukalski, *Urodzenia pozamałżeńskie we współczesnej Polsce*, op. cit., s. 3.

⁴⁹ GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2015, s. 265, tabl. 58 (85). W 2013 r. urodzenia pozamałżeńskie w Wałbrzychu wynosiły 46,8%, w Chorzowie – 39,1%, w Gorzowie Wielkopolskim – 38,9%, w Bytomiu i Elblągu – po 38%, a w Zabrzu – 35,9%.

⁵⁰ GUS, *Rocznik Demograficzny*, Warszawa 2024, s. 253, tabl. 55 (79).

III. Rodziny rekonstruowane

1. Uwaga wstępna

W obrębie różnych nauk społecznych prowadzone są badania nad rodziną, formułowane jej definicje oraz dokonywane klasyfikacje według zróżnicowanych kryteriów. Przykładowo, w literaturze psychologicznej przy zastosowaniu kryterium struktury rodzin wyodrębniane są niżej wymienione modele rodziny⁵¹:

1. rodzina pełna – model oparty na nierozzerwalnym związku małżeńskim, składającym się z rodziców i dzieci;
2. rodzina niepełna, w której „brak pełnego składu osobowego rodziny związany jest z problemem tzw. niekompletności struktury rodziny”, a stosowane przez różnych autorów nazwy wskazują na przyczyny owego braku pełności (np. rodziny rozbite, rodziny dysfunkcyjne⁵², rodziny z nieobecnym ojcem, macierzyństwo niezamężnych kobiet);
3. rodzina zdekompletowana, w której ramach „wyróżniane są dwa typy tego rodzaju rodzin: niekompletne, czyli takie, które nigdy nie były pełne, np. rodziny niezamężnych matek, oraz zdekompletowane, czyli rodziny, których kompletność uległa zniszczeniu z różnych przyczyn, np. rozwód, separacja czy śmierć”; brak pełności rodziny może się odnosić „zarówno do nieobecności rodziców, jak i dzieci”⁵³;
4. rodzina zrekonstruowana (rekonstruowana) – w jej skład wchodzi ojczym lub macocha albo też adoptowane dziecko.

⁵¹ K. Walęcka-Matyja, *Polimorficzny obraz struktury rodziny w świetle współczesnej literatury psychologicznej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Psychologica” 2009, nr 13, s. 33 i powołana literatura. Mimo dokonania takiej klasyfikacji autorka wskazała na dalsze zróżnicowania i podziały występujące w opracowaniach różnych autorów. Dodatkowo definicje rodzin poklasyfikowanych w danym czasie ulegają zmianom. Obserwowana jest tendencja do odstępowania od sformułowań ocennych, dyskwalifikujących na rzecz definicji zobiektywizowanych o charakterze porządkującym. Przytaczanie tu ich wszystkich nie wydaje się celowe. Autorka opracowania omówiła więcej koncepcji (s. 35–38), wskazując na literaturę przedmiotu, do której należy odesłać.

⁵² K. Walęcka-Matyja wskazała, że: „Pojęcie dysfunkcji odnosi się tu do konsekwencji działania społecznego, która powoduje osłabienie adaptacyjnych mechanizmów systemu społecznego lub utrudnia realizację pewnych wartości i potrzeb. Przez określenie rodziny jako dysfunkcyjnej rozumie się fakt jej zdeorganizowania”.

⁵³ Autorka powołała opracowanie E. Kozdrowicz i T. Pilcha (*Rodzina wielkowiejska matki samotnej jako środowisko wychowawcze*, [w:] *Rodzina a struktura społeczna*, red. Z. Tyszką, Bydgoszcz 1984, s. 163–171), którzy wśród rodzin niepełnych wyróżnili: rodziny osierocone na skutek śmierci jednego z rodziców; rodziny rozbite na skutek rozwodu lub porzucenia rodziny; rodziny samotnych, niezamężnych matek z dzieckiem; rodziny niepełne czasowo (określone ze względu na: charakter pracy rodzica, pobyt w zakładzie karnym, dłuższe leczenie w szpitalu oraz dłuższy pobyt za granicą).

Badania nad rodzinami rekonstruowanymi⁵⁴ wskazują, iż występuje jedynie zewnętrzne ich podobieństwo do rodzin pełnych, gdyż w ich skład wchodzi para dorosłych ludzi prowadzących wspólne gospodarstwo domowe, którzy często wychowują dzieci.

Jeszcze w latach 80. ubiegłego stulecia sformułowano charakterystykę rodziny rekonstruowanej i porównanie jej cech z cechami „klasycznej” rodziny nuklearnej⁵⁵ (tabela 2).

Tabela 2. Cechy rodzin nuklearnych i rekonstruowanych według A. Dobosz-Szuby

Lp.	Cechy rodziny nuklearnej	Cechy rodziny rekonstruowanej
1.	Składa się z dwojga rodziców z jednym lub kilkorgiem dzieci	Jeden z rodziców (matka lub ojciec) nie żyje albo mieszka oddzielnie, zatem każde dziecko w rodzinie zrekonstruowanej ma tylko jednego rodzica biologicznego
2.	Funkcje rodzicielskie leżą jedynie w gestii rodziców i wyłącznie przez nich są spełniane	Rodzic biologiczny żyjący poza rodziną pozostaje współodpowiedzialny za dziecko, mimo że większy zakres oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych sprawuje wobec dziecka rodzic wykonujący władze rodzicielska na co dzień
3.	Rodzicielstwo jest najczęściej poprzedzone fazą „bycia para”	Rodzina cząstkowa (ojcowska lub matczyna), tzn. rodzic-dziecko, istniała już po zawarciu nowej znajomości. Więzy między rodzicem sprawującym bezpośrednio władze rodzicielska a dzieckiem powstają na skutek zwiększonej wzajemnej zależności w okresie porozwodowym (lub po śmierci) szczególnie bliskiej osoby
4.	Członkowie tej rodziny nie odczuwają ciężaru utraty bliskiej osoby ani rozpadu jedności rodzinnej	Najczęściej wszyscy członkowie tej rodziny utracili w ostatnim czasie bliską sobie osobę. Obawa przed nowym niepowodzeniem lub utrata może wyrażać się w zahamowaniach w nawiązywaniu nowych kontaktów i w znacznym stopniu je utrudniać
5.	Członkowie należą do jednego systemu rodzinnego, który ma swoją wspólną historię życia. Rodzina nuklearna jest systemem stosunkowo zamkniętym. Przynależność jej członków jest jasno zdefiniowana, jednoznacznie odgraniczona na zewnątrz. Przynależność ta jest biologiczna oraz zakotwiczona prawnie i lokalowo	W rodzinie zrekonstruowanej dzieci są członkami więcej niż jednej wspólnoty rodzinnej. Rodzina zrekonstruowana jest stosunkowo otwartym systemem, nieposiadającym odgraniczenia na zewnątrz (np. dzieci jednego z rodziców, które przychodzą tylko w odwiedziny). Przynależność członków do rodziny nie jest jasno zdefiniowana, mogą występować bowiem wśród nich różnice poglądów: kto należy do rodziny? Członkostwo nie jest zdefiniowane ani ze względu na więzy biologiczne, ani regulacje prawne czy też miejsce zamieszkania

⁵⁴ W literaturze pedagogicznej zwrócono uwagę, iż występuje zróżnicowanie pomiędzy rozumieniem pojęcia „rodzina rekonstruowana/zrekonstruowana” w literaturze polskiej i zagranicznej. Przykładowo, „w USA terminem rodzina zrekonstruowana określa się rodzinę, która na skutek czynników dezintegracyjnych (przede wszystkim z powodu uzależnienia jednego z członków od alkoholu) uległa rozkładowi, a dzięki terapii psychologicznej została ponownie połączona, czyli zrekonstruowana. W tym właśnie sensie używają tego terminu amerykańscy psychoterapeuci uzależnień Sharon Wegscheider-Cruse, Kathy Higby, Ted Klontz i Ann Rainey w swojej książce pt. «Rekonstrukcja rodziny». (...) Natomiast w Polsce ustaliła się tradycja używania tego terminu w sensie tworzenia nowej rodziny, która jest powtórnią rodziną prokreacji co najmniej dla jednego z partnerów związku”. Tak I. Kurlak, *Blaski i cienie powtórnego zamążpójścia...*, op. cit., s. 128–129.

⁵⁵ Pojęcie „rodzina nuklearna” zostało wprowadzone przez G.P. Murdocka w pracy *Social Structure*, New York 1949. Zgodnie z nim rodzina nuklearna to heteroseksualni małżonkowie i ich potomstwo (ewentualnie dzieci przysposobione). Jak to ujął T. Szlendak (*Socjologia rodziny...*, op. cit., s. 96): „Taka rodzina pełni cztery podstawowe dla każdego społeczeństwa funkcje: seksualną, reprodukcyjną, ekonomiczną i wychowawczą (...). Oczywiście takie rozumienie rodziny wzięło się wprost z religijnego, chrześcijańskiego dziedzictwa Zachodu. (...) Jego [Murdocka] model definiowania rodziny można nazwać modelem «komórkowym»”. Zob. też syntetycznie na temat koncepcji rodziny nuklearnej w literaturze prawniczej: M. Domański, *Względne zakazy małżeńskie*, op. cit., s. 30–36.

Lp.	Cechy rodziny nuklearnej	Cechy rodziny rekonstruowanej
6.	Pozycja prawna obydwójga rodziców w stosunku do ich dzieci jest symetryczna i oczywista. Wszystkie dzieci są związane ze sobą pokrewieństwem	Pozycje prawne obydwójga rodziców rozłożone są asymetrycznie. Rodzic przybrany nie posiada praw rodzicielskich wobec dzieci i nowego partnera. Dzieci i ich przybrane rodzeństwo nie są ze sobą spokrewnione
7.	Rola rodzica (matki lub ojca) jest określona poprzez więź biologiczna i wiekowa. Jest ona w społeczeństwie ściśle ustalona	Oprócz tytułów nadawanych z tytułu więzi biologicznych mamy tu do czynienia z rolą nabytą, dla której nie istnieją jasne określone przez społeczeństwo modele (np. rola macochy)
8.	Dzieci mają dwie pary dziadków	Dzieci mają przynajmniej trzy pary dziadków
9.	Członkowie rodziny nuklearnej wypracowują wspólne poglądy, tradycje i kultywują wspólne wartości, stąd znaczenie tej rodziny jako grupy, do której się przynależy, jest zdecydowanie duże	Członkowie rodziny zrekonstruowanej nie mają żadnej wspólnej historii. Musi ona być dopiero wspólnie wypracowana, stąd jest mniejsza spójność grupy
10.	Rodzina nuklearna jest zwykle akceptowana przez członków obydwu rodzin rdzennych, co wzmacnia poczucie wzajemnej przynależności	Rodzina zrekonstruowana na ogół nie uzyskuje aprobaty ze strony członków rodzin rdzennych, ponieważ zarówno rozwód, jak i zawarcie nowego związku małżeńskiego spotyka się niejednokrotnie z krytyką. To może mieć niesprzyjające następstwa w poczuciu wzajemnej przynależności

Źródło: A. Dobosz-Sztuba, *Typy i cechy rodziny zrekonstruowanej*, „Problemy Rodziny” 1989, nr 1, s. 23–24.

Dostrzeżono pewne podobieństwo rodzin rekonstruowanych z rodzinami zastępczymi⁵⁶, jednak z zasadniczą różnicą polegającą na możliwości zarówno rezygnacji przez rodzinę zastępczą z dalszego sprawowania jej funkcji, jak i powrotu do statusu pary małżonków, co jest niemożliwe w przypadku rodziny rekonstruowanej.

Rodziny rekonstruowane stanowią odrębną kategorię. Nowy członek bądź członkowie rodziny nie są spokrewnieni, zostają dołączeni do „biologicznego, naturalnego systemu rodzinnego” i są wybrani przez przynajmniej jednego z członków rodziny. Może to dotyczyć dorosłego (np. małżonka) albo dziecka (w rodzinie adopcyjnej)⁵⁷.

Motywacje zawarcia małżeństwa będącego podstawą powstania rodziny rekonstruowanej bywają zróżnicowane⁵⁸, a niektóre z nich mogą być źródłem negatywnej prognozy co do jego dobrego funkcjonowania i trwałości założonej przez to małżeństwo rodziny.

Omawiając poważne trudności, jakie są związane z tworzeniem rodzin rekonstruowanych, wskazuje się na bagatelizowanie doniosłego w rzeczywistości znaczenia stosunków pomiędzy członkami takiej rodziny a krewnymi i innymi osobami bliskimi każdego z partnerów, mogące być źródłem wielu konfliktów.

„Często układy pomiędzy członkami rodziny nie muszą być wcale jawne czy wyraźnie widoczne, aby determinować działanie systemu rodzinnego. Ich podłoże tkwi niejednokrotnie w kamuflowanym nastawieniu dziadków do nowego zięcia, synowej czy przybranych wnuków. Napięcia w rodzinie wywołać może niezdrowa tendencja do faworyzowania

⁵⁶ A. Dobosz-Sztuba, *Typy i cechy rodziny zrekonstruowanej*, „Problemy Rodziny” 1989, nr 1, s. 21–26.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ I. Kurlak, *Blaski i cienie powtórnego zamążpójścia...*, op. cit., s. 128.

wybranych jej członków. Kiedy łączą się dwa odrębne systemy rodzinne w jedną całość, częstokroć zdarza się, że każda z nich swoją rodzinę uważa za lepszą. Dotyczy to zwłaszcza traktowania dzieci i może się na przykład realizować w przekonaniu o prawie do decydowania o ich sprawach⁵⁹”.

2. Klasyfikacje rodzin rekonstruowanych (wzmianka)

W literaturze zarówno krajowej, jak i zagranicznej przedstawiono liczne klasyfikacje rodzin rekonstruowanych, wskazując, iż (poza funkcją porządkującą) kwalifikacje służą lepszemu zrozumieniu trudności, jakie powstają w aspekcie należytego funkcjonowania takich rodzin. Przytoczenie poniżej niektórych klasyfikacji ma na celu jedynie sygnalizację złożoności różnych stanów faktycznych, które uwzględniono, dokonując podziałów⁶⁰. Sama autorka zestawienia, które zostało tu wykorzystane, K. Wałęcka-Matyja, stwierdziła bowiem, że:

„typologia rodzin jest jednym z najsłabszych punktów badań nad rodziną, bowiem nie wpływa ona ze szczegółowych badań empirycznych, ale jest tworzona każdorazowo na użytek inaczej formułowanych potrzeb diagnostycznych, przy czym nie zawsze zachowane są te same kryteria podziału”.

Sposób zakończenia poprzedniego małżeństwa

Kryterium kwalifikacji jest przykładowo sposób zakończenia poprzedniego małżeństwa (śmierć współmałżonka, rozwód) jednej ze stron tworzących rodzinę rekonstruowaną oraz stan cywilny drugiej z nich w chwili zawierania małżeństwa. Wskazuje się na „małżeństwa czyste” osób, które wcześniej pozostawały w małżeństwie, i „małżeństwa mieszane”, w których tylko jedna ze stron ma wcześniejsze doświadczenia małżeńskie.

Kontakty pomiędzy rodziną „dawną” i rekonstruowaną

Kolejnym kryterium kwalifikacji jest poziom nasilenia kontaktów między członkami nowego i poprzedniego związku (gospodarstwa domowego). Zgodnie z tym kryterium jest mowa o rodzinach współzależnych pozytywnie (wzajemne uczucia po zakończeniu związku są pozytywne), wśród których kontakty mogą być częste bądź sporadyczne, i współzależnych negatywnie (wzajemne uczucia po zakończeniu związku są negatywne) realizujących kontakty bądź często bądź sporadycznie.

Gdy w rodzinach rekonstruowanych są dzieci, wyróżnia się w różnych opracowaniach więcej ich typów (według jednej z klasyfikacji aż 24), co jest związane przykładowo z: problematyką sposobu unormowania władzy rodzicielskiej nad dziećmi, płcią i stanem cywilnym

⁵⁹ A. Mitreğa, *Proces rekonstrukcji rodziny z perspektywy doświadczeń dzieci*, „Wychowanie w Rodzinie” 2007, t. XV, nr 1, s. 257.

⁶⁰ K. Wałęcka-Matyja, *Polimorficzny obraz struktury rodziny...*, op. cit., s. 35.

partnera, posiadaniem lub nieposiadaniem przez rodzinę rekonstruowaną samodzielnego mieszkania, liczbą pokoleń we wspólnym gospodarstwie domowym, rodzajem i stopniem wzajemnych zależności.

Nadmiernie szczegółowe kwalifikacje i podziały rodzin zwykle nie są przydatne. Między innymi dlatego zaproponowano też podział rodzin rekonstruowanych na proste (rodzic i jego dziecko/dzieci oraz rodzic przybrany) i złożone (każde z partnerów ma dziecko/dzieci), z tym że w ramach każdego z tych typów mogą występować różne ich warianty, np. związane ze stanem cywilnym i sytuacją rodzinną rodzica przybranego, poprzednich związków⁶¹.

Czynniki decydujące o powstaniu rodziny rekonstruowanej

Zgodnie z kryterium czynników decydujących o powstaniu rodziny rekonstruowanej jest mowa o rodzinach rekonstruowanych: (1) „usankcjonowanych prawnie” poprzez małżeństwo osoby wychowującej dziecko z osobą niebędącą rodzicem; (2) „ożywionych” poprzez zawarcie nowego związku małżeńskiego przez owdowiałego rodzica dziecka; (3) „zrekonstruowanych ponownie” (po wcześniejszym rozwodzie rodziców dziecka⁶²); (4) „złożonych zrekonstruowanych” (obydwoje partnerzy z dziećmi z poprzednich związków).

Rodzaje więzi

Zgodnie z kryterium rodzajów więzi występujących w rekonstruowanych rodzinach pomiędzy poszczególnymi ich członkami wyróżniane są: (1) „rodziny z pozytywną więzią między członkami”; (2) „rodziny z pozytywną więzią w diadzie mąż–żona oraz matka–dziecko, a słabą w diadzie ojczym–pasierb”⁶³; (3) „rodziny ze słabą więzią w diadzie mąż–żona oraz ojczym–pasierb, a pozytywną w diadzie matka–dziecko”; (4) „rodziny o pozytywnej więzi między małżonkami, a słabej między rodzicami a dziećmi”.

⁶¹ *Ibidem*, s. 36. K. Wałęcka-Matyja przedstawiła wyszczególnienie koncepcji rodzin rekonstruowanych prostych, w których przykładowo w jednym typie „prostym” kobieta opiekuje się przynajmniej jednym dzieckiem z poprzedniego związku, mężczyzna nie ma dzieci w ogóle, jest rozwodnikiem lub kawalerem, albo mężczyzna sprawuje opiekę przynajmniej nad jednym dzieckiem z poprzedniego związku, kobieta nie ma dzieci, jest rozwódką lub panną. Przykładem rodzin rekonstruowanych złożonych jest sytuacja, gdy oboje partnerzy mają dzieci z poprzednich związków, nad którymi sprawują pieczę, bądź tylko kobieta sprawuje pieczę nad swoimi dziećmi a mężczyzna nie może tego uczynić.

⁶² Przykładowo w ramach tej kategorii zaproponowano dalszy podział rodzin ze względu na motyw zawarcia małżeństwa tworzącego nową rodzinę: (a) „miłość”, gdy w czasie trwania poprzedniego małżeństwa jeden z jego małżonków rozbija swoje małżeństwo, będąc związany z inną osobą i pragnąc ten układ usankcjonować, (b) „wolny wybór” przez biologicznego rodzica dziecka po kilku latach po rozwodzie, (c) „dla wygody” – wybór partnera w celu zapewnienia pieczy nad dziećmi.

⁶³ W tej grupie rodzin rozróżniono trzy typy funkcjonowania rodzinnego: (a) pozytywna więź między małżonkami, silna diada matka–dziecko, słaba, ale zrównoważona diada ojczym–pasierb; (b) pozytywna więź między małżonkami, silna diada matka–dziecko, konfliktowa diada ojczym–pasierb; (c) silna więź między małżonkami, silna więź matka–dziecko, niezrównoważona (konfliktowa) diada ojczym–pasierb.

3. Rodzicielstwo w rodzinach rekonstruowanych (wzmianka)

W literaturze pedagogicznej zwraca się uwagę, że rodziny rekonstruowane realizują inne wzorce funkcjonowania niż pozostałe rodziny. Są trudnym środowiskiem wychowawczym. Często powstają po rozpadzie nieudanych związków obojga partnerów. Oczekiwania partnerów nie zawsze są zbieżne. Nie zawsze też zawczasu (przed podjęciem decyzji o wspólnym życiu) są komunikowane drugiej stronie. Może występować niejasność co do podziału ról, zadań, odpowiedzialności za wychowywane dzieci. Ocenia się, że szczególne trudności charakteryzują pierwszy okres funkcjonowania rodziny rekonstruowanej.

„W porównaniu do rodzin pełnych, relacje z rodzicem biologicznym w rodzinach rekonstruowanych są bardziej napięte i konfliktowe. Matki doświadczają więcej stresu, przejawiają większe trudności związane z pełnieniem roli rodzicielskiej i cechują się mniejszym uwrażliwieniem na potrzeby dziecka, a dzieci z tych rodzin, nawet po kilku latach od rekonstrukcji, przejawiają trudności z adaptacją w nowej sytuacji. (...) [D]ziecko buntuje się przeciwko nowym jej [rodziny zrekonstruowanej] członkom. Rodzic zastępczy traktowany jest jako przeszkoda w kontaktach z rodzicem biologicznym. Dzieci konkurują z nowym partnerem rodzica o jego czas, zainteresowanie i uwagę (...). Sytuacja taka osłabia tworzące się więzi pomiędzy nowymi partnerami. Ważne jest jasne określenie obszarów, w których nowy partner będzie wspierał rodziców biologicznych w pełnieniu roli rodzicielskiej. Sytuacją trudniejszą i bardziej skomplikowaną jest pełnienie jednocześnie roli rodzica biologicznego i przybranego. Utrudnia to czytelne ustalenie granic, obowiązków i zadań stojących przed rodzicami pełniącymi te dwie role. Zarówno w kontakcie z własnymi, przybranymi, jak i wspólnymi dziećmi obojga partnerów”⁶⁴.

Wskazywane są zróżnicowane zagrożenia dla trwałości rodziny zrekonstruowanej oraz problemy wychowawcze występujące w rodzinach z ojczymem, rodzinach z macochą oraz w rodzinach rekonstruowanych z dziećmi z poprzednich związków obojga partnerów i/lub z ich własnym dzieckiem. Poniżej cytuję charakterystyki sytuacji w wymienionych grupach rodzin, przedstawione w sygnalizacyjnym ujęciu podręcznikowym⁶⁵, na podstawie wyników badań A. Lewandowskiej-Walter, która uwzględniła również badania zagraniczne.

⁶⁴ Tak, z powołaniem na literaturę przedmiotu, M. Leśniak, *Specyfika środowiska wychowawczego i rodzicielstwa w rodzinach zrekonstruowanych*, [w:] *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, red. D. Opozda, M. Leśniak, Katedra Pedagogiki Rodziny KUL, Seria „Pedagogika rodziny w teorii i praktyce”, t. 05, Lublin 2017, s. 108. Z przywołanych w tym opracowaniu badań zagranicznych wynika przykładowo, że aż 70% kobiet nie podjęło rozmów zmierzających do ustalenia z przyszłym mężem (potencjalnym ojczymem) zasad dotyczących pieczy nad dziećmi i metod wychowawczych.

⁶⁵ Zacytowane charakterystyki zostały przedstawione przez B. Jankowiak, M. Kościelniak, A. Matysiak-Błaszczak, [w:] *Pedagogika dziecka. Podręcznik akademicki*, red. H. Krauze-Sikorska, M. Klichowski, Poznań 2020, s. 328–328, Tabela 2. Typy rodzin zrekonstruowanych na podstawie ustaleń A. Lewandowskiej-Walter (A. Lewandowska-Walter, *Rodzina zrekonstruowana*, [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014). Pogrubienia w tekście – E.H.-Ł.

Rodziny z ojczymem

„Jest to najczęściej spotykany typ rodziny zrekonstruowanej, w której obok matki biologicznej dziećmi opiekuje się ojczym. **Dorośli członkowie oraz dzieci w młodszym wieku szkolnym wychowywane w tym typie rodziny zrekonstruowanej narażone są na mniej sytuacji stresowych, aniżeli członkowie innych typów rodzin zrekonstruowanych.** W odniesieniu do różnic płciowych dotyczących stosunku dziecka do przybranego rodzica badania wykazują, że **chłopcy reagują przychylniej niż dziewczynki** na pojawienie się w domu nowego męża matki. Czas, który upływa od rekonstrukcji systemu rodzinnego stanowi istotny czynnik wpływający odmiennie na przystosowanie się do życia w rodzinie z ojczymem chłopców i dziewcząt. W sytuacji chłopców im dłużej rodzina zrekonstruowana mieszkała razem, tym bardziej pozytywnie oceniane były relacje ojczym–pasierb przez adolescenta i jego matkę biologiczną. W odniesieniu do relacji ojczym–pasierbica, z upływem czasu była postrzegana mniej korzystnie przez dziewczęta i ich matki, jednak czynnikiem pozytywnie wpływającym na bliskość z rodzicem przybranym była możliwość częstego, regularnego kontaktowania się z ojcem biologicznym. Badania naukowe wskazują na **mniejsze zaangażowanie ojczymów w proces wychowania dzieci** niż zaangażowanie rodziców biologicznych, będących bezpośrednimi opiekunami dzieci, aniżeli zaangażowanie obojga rodziców w rodzinach pełnych”.

Rodziny z macochą

„Dzieci mieszkające z ojcem i jego drugą żoną przeżywają więcej napięć niż dzieci, które pozostają pod opieką matki i ojczyma. Jedną z przyczyn napięć może być wysiłek wkładany przez macochę w wychowanie pasierba lub pasierbicy w budowaniu bliższej relacji, co może nasilać u dziecka **konflikt lojalności wobec matki biologicznej.** (...) [W]zrost nasilenia konfliktu w relacji macocha–pasierb/pasierbica pozostaje w związku ze spadkiem siły konfliktu między ojcem biologicznym i dzieckiem, co wskazuje na znaczenie procesów triangulacji i tworzenia się **koalicji rodzic–dziecko dla poczucia wykluczenia macochy z rodziny**, którą współtworzy ona z partnerem”.

Złożona rodzina rekonstruowana z dziećmi z poprzednich związków obojga partnerów i/lub z ich własnym dzieckiem

„[T]en typ rodziny jest **najbardziej narażony na ponowny rozwód.** Im większa liczba dzieci tym większe prawdopodobieństwo rozpadu rodziny zrekonstruowanej. Sytuacje trudne wywołują także **stosunki pomiędzy przybranym rodzeństwem, hierarchią pomiędzy dziećmi**, nowych układów najstarszy–najmłodszy, dziewczynki–chłopcy. Wyniki badań naukowych wykazują, że niemal w połowie zawartych małżeństw, po około 2 latach funkcjonowania nowej rodziny, rodzi się «własne» dziecko, które, jeśli pojawia się w pierwszej fazie integrowania rodziny zrekonstruowanej, może być przyczyną niekorzystnego funkcjonowania systemu rodziny. W sytuacji stworzenia intymnych i trwałych więzi małżeńskich „własne” dziecko może przyczynić się do szybszej integracji całej rodziny”.

Gdy jest ustalone pochodzenie od ojca dziecka wychowującego się w rodzinie rekonstruowanej oraz gdy żyje drugie z rodziców dziecka, mogą powstawać różne problemy związane z ustaleniami odnośnie do władzy rodzicielskiej i kontaktów rodzica spoza rodziny

rekonstruowanej z pozostającym w tej rodzinie dzieckiem, rzutujące (także negatywnie) na sytuację w tej rodzinie.

Dokonując syntetycznego, siłą rzeczy uproszczonego, podsumowania problemów związanych z rodzicielstwem w rodzinach rekonstruowanych, można wskazać w szczególności następujące czynniki powodujące ocenę, że może to być trudne rodzicielstwo:

1. brak biologicznej więzi partnera/partnerki rodzica z dzieckiem;
2. osłabienie więzi partnerów w początkowym okresie kształtowania się ich relacji wskutek konfliktów dziecka/dzieci jednego z nich z drugim (z osobą „wchodzącą” w rolę nieobecnego rodzica);
3. trudności w określeniu kompetencji „rodzica przybranego”;
4. napięcia w relacji dziecka z rodzicem mieszkającym razem – zazdrość, konkurowanie o jego uczucia do nowego partnera/partnerki, w związku z tym możliwość wystąpienia subiektywnego poczucia „odrzućenia”, bycia zaniedbywanym;
5. brak przygotowania partnerów i poczynienia planów uwzględniających zmiany w rolach rodzicielskich w nowej sytuacji, jaką jest powstanie rodziny rekonstruowanej;
6. niejednoznaczność postaw wychowawczych dorosłych w rodzinie rekonstruowanej;
7. niejasna dla dziecka hierarchia ról odgrywanych przez dorosłych w tej rodzinie;
8. trudności rodziców biologicznych w ustaleniu współpracy odnośnie do obowiązków opiekuńczo-wychowawczych;
9. konflikty lojalności przeżywane przez dzieci i dorosłych;
10. jawne lub kamuflowane krytyczne nastawienie rodzin każdego z partnerów do nowych osób w rodzinie (zięcia, synowej, przybranych wnuków itd.).

IV. Unormowanie w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym wzajemnych obowiązków oraz praw pasierbów i współmałżonków ich rodziców

1. Uwaga wstępna

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie zawiera przepisów normujących wyczerpująco wzajemne obowiązki oraz prawa dziecka i małżonka jego rodzica pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym, gdy dzieci są małoletnie, wymagają pieczy, wychowywania i kierowania nimi. Przewiduje jedynie kilka unormowań mających do nich zastosowanie w niewątpliwy sposób.

Kodeks definiuje w art. 61⁸ § 1 powinowactwo jako wynikający z małżeństwa i trwający po jego ustaniu stosunek prawny łączący małżonka z krewnymi drugiego małżonka, wskazując, że linię i stopień powinowactwa określa się według linii i stopnia pokrewieństwa (art. 61⁸ § 2 k.r.o.). Oznacza to, że pasierb/pasierbica i macocha oraz pasierb/pasierbica i ojczym są powinowatymi w linii prostej. Osoby różnej płci pozostające w takim stosunku powinowactwa (a więc pasierbica z ojczymem i pasierb z macochą) nie mogą zawrzeć ze sobą małżeństwa, jednakże sąd może na to zezwolić „z ważnych powodów” (art. 14 § 1 k.r.o.)⁶⁶.

W art. 90 k.r.o. uregulowano możliwość zmiany nazwiska pasierba, bez zmiany jego stanu cywilnego⁶⁷, na takie, jakie noszą (bądź będą nosiły, gdy się urodzą) wspólne dzieci małżonków⁶⁸.

W art. 144 k.r.o. unormowano obowiązek alimentacyjny pomiędzy pasierbem/pasierbicą a ojczymem/macochą⁶⁹. Artykuł 144 § 1 k.r.o. uzależnia obowiązek alimentacyjny macochy/

⁶⁶ M. Domański, *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa powinowatym w linii prostej*, Warszawa 2010, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2025/09/Maciej-Domanski-Zezwolenie-na-zawarcie-malzenstwa-przez-pelnomocnika-137.pdf> [dostęp 15.07.2024].

⁶⁷ Zwrócił na to uwagę SN w wyroku z 2.12.1967 r., III CRN 315/67, Lex nr 6255, wyjaśniając, że: „Uzyskanie przez dziecko nazwiska męża matki stanowi tylko środek sprzyjający asymilacji dziecka w rodzinie, nie powoduje natomiast ustalenia ojcostwa”.

⁶⁸ Wykładnia art. 90 k.r.o. nasuwa wątpliwości i są formułowane postulaty jego doprecyzowania. Zob. E. Kabza, *Problem zmiany nazwiska pasierba w świetle przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2021, nr 1, s. 83–98.

⁶⁹ Zob. J.M. Łukasiewicz, *Alimentacja ojczyma (lub macochy) na rzecz pasierba*, „Prawo w Działaniu” 2021, t. 46, s. 153–168 i powołaną literaturę.

ojczyma względem pasierba od oceny, iż „odpowiada to zasadom współżycia społecznego”. Małżonek rodzica może żądać świadczeń alimentacyjnych od pasierba, jeżeli przyczyniał się do jego wychowania i utrzymania, a żądanie odpowiada zasadom współżycia społecznego (art. 144 § 2 k.r.o.), przy czym, zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego, obowiązek alimentacyjny ojczyma/macochy jest w zasadzie traktowany na równi z obowiązkiem rodziców dziecka (*in loco parentis*), ale nie może go wyprzedzać, gdyż nie dałoby się tego pogodzić z zasadami współżycia społecznego. Dziecko będzie mogło jednak żądać świadczeń alimentacyjnych od swojego ojczyma/macochy w całości lub w części w każdym wypadku, gdy rodzice nie będą mogli spełnić swojego obowiązku wobec dziecka albo gdy ich możliwości zarobkowe i majątkowe nie wystarczą na zaspokojenie potrzebnych dziecku lub w konkretnym wypadku uzasadnionych środków utrzymania i wychowania, ale zawsze tylko wtedy, gdy odpowiada to zasadom współżycia społecznego⁷⁰.

W drodze wykładni przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, zawartej w uzasadnieniach orzeczeń (głównie Sądu Najwyższego) i w opracowaniach prawniczych, formułowane są jednak pewne obowiązki i uprawnienia tych powinowatych, mimo iż w brzmieniu przepisów nie ma mowy o relacjach pasierba oraz współmałżonka jego rodzica. Dotyczy to w szczególności tzw. obowiązku wychowawczego ojczyma/macochy względem pasierba, wynikającego z art. 23 k.r.o oraz z art. 27 k.r.o.⁷¹

2. Przynależność pasierba do rodziny powstałej wskutek małżeństwa rodzica

Jeszcze podczas obowiązywania Kodeksu rodzinnego, ustawy z 27 czerwca 1950 r.⁷² (k.r.), rozważano, czy pasierb przynależy do rodziny powstałej wskutek zawarcia małżeństwa przez jego rodzica, gdyż nie jest wspólnym dzieckiem małżonków. Artykuł 14 k.r., analogicznie jak obecnie obowiązujący art. 23 k.r.o., przewidywał bowiem obowiązek małżonków „współdziałania dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli”, oceniany zwykle w powiązaniu z art. 18 k.r., podobnie jak współcześnie art. 23 k.r.o. jest interpretowany w powiązaniu z art. 27 k.r.o., zobowiązującym każdego z małżonków do przyczyniania się „do zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli”.

Już od lat 50. XX w. dominowała linia orzecznicza Sądu Najwyższego zaliczająca pasierbów do składu rodziny w kontekście obowiązku każdego z małżonków współdziałania dla jej dobra, a (co najmniej) SN uważał za oczywiste (choć nie zawsze z takim samym

⁷⁰ Tak Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 4.04.1968 r. III CZP 27/68, OSNC 1969, nr 1, poz. 6.

⁷¹ Zob. na ten temat: A. Szlęzak, *Prawnoroiczna sytuacja pasierba*, op. cit., s. 87–106; M. Lewandowska-Urbaniowicz, *Obowiązek wychowawczy ojczyma (macochy)...*, op. cit., s. 111–139.

⁷² Dz.U. z 1950 r. Nr 34, poz. 308.

uzasadnieniem) współuczestniczenie ojczyma/macochy w wychowywaniu i utrzymywaniu pasierbów⁷³.

Stanowisko takie było wypowiedziane także po wejściu w życie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Przykładowo w uzasadnieniu uchwały z dnia 28 maja 1968 r., III CZP 50/68⁷⁴, Sąd Najwyższy ocenił, że „w normalnie funkcjonującej komórce rodzinnej” przyjęło się, iż ojczym lub macocha biorą udział w wychowywaniu i utrzymywaniu swoich pasierbów, zaś:

„kodeks rodzinny i opiekuńczy usankcjonował prawnie wytworzony już przedtem obyczaj uczestniczenia ojczyma lub macochy w wychowywaniu i utrzymywaniu pasierbów ustanawiając w art. 144 § 1 prawo dziecka do żądania od męża matki lub żony ojca świadczeń alimentacyjnych, jeżeli odpowiada to zasadom współżycia społecznego”.

W wyroku z dnia 22 listopada 1968 r., I CR 434/68⁷⁵, Sąd Najwyższy stwierdzając, że z art. 27 k.r.o. wynika obowiązek polegający na „świadczeniu różnego rodzaju usług domowych na rzecz ich wspólnych dzieci”, ocenił, że obejmuje on także pasierbów.

W literaturze prawniczej podejście do roli ojczyma i macochy w różnych formach współdziałania na rzecz pasierbów było początkowo bardzo sporne⁷⁶, co wiąże się z brakiem ustawowej definicji rodziny zarówno w Kodeksie rodzinnym, jak i Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, a w konsekwencji z odwoływaniem się do różnych definicji socjologicznych tego pojęcia. Od lat 80. ubiegłego wieku nie budzi już poważniejszych wątpliwości teza, iż w osobowym składzie rodziny, o której mowa w art. 23 k.r.o. i art. 27 k.r.o., znajdują się pasierbowie małżonków⁷⁷.

A. Szlęzak analizując członkostwo pasierba w rodzinie w rozumieniu art. 23 k.r.o. i art. 27 k.r.o., trafnie zwrócił uwagę, iż (co do zasady) „warunkiem zaliczenia pasierba do rodziny jest fakt jego przebywania we wspólnocie rodzinnej swego rodzica i jego małżonka”, co nie wyklucza czasowego przebywania dziecka poza tą wspólnotą⁷⁸. O ile przebywanie we wspólnocie rodzinnej ma miejsce, o tyle nie powinno być istotne, czy pasierb urodził się przed

⁷³ SN w orzeczeniu z 7.03.1953 r., C 2031/52, OSNCK 1953, nr 4, poz. 123, stwierdził: „Dzieci jednego ze współmałżonków z poprzedniego małżeństwa wchodzi do rodziny, która zostaje założona przez nowy związek małżeński tego małżonka. Osoba, która zawiera związek małżeński z osobą posiadającą nieletnie dzieci z poprzedniego małżeństwa, jakkolwiek nie sprawuje prawnej pieczy nad nimi, powinna wspólnie ze współmałżonkiem starać się o ich utrzymanie i wychowanie”. Odmienne stanowisko zostało wyrażone w orzeczeniu SN z 12.10.1953 r., I C1402/53, „Nowe Prawo” 1954, nr 2, s. 92–93. W orzeczeniu z 3.05.1955 r., II CR 1221/54, OSN 1956, nr 4, poz. 95, był wyeksponowany aspekt moralny obowiązków wobec pasierba. Sąd Najwyższy wyraził to następująco: „Małżonek ma względem dzieci drugiego małżonka, pochodzących z poprzedniego małżeństwa, przebywających razem z nim we wspólnocie rodzinnej, szereg obowiązków moralnych”.

⁷⁴ OSNC 1969, nr 2, poz. 23.

⁷⁵ OSNC 1969, nr 11, poz. 203.

⁷⁶ Przykładowo odnośnie do orzeczenia SN z 7.03.1953 r., C 2031/52, zob. S. Breyer, S. Gross, *Komentarz do art. 14 k.r., [w:] Kodeks rodzinny. Komentarz*, red. M. Grudziński, J. Ignatowicz, Warszawa 1959, s. 78. Krytyka nie odnosiła się do obowiązku wzajemnej pomocy małżonków w stanie faktycznym tego orzeczenia, ale do „rozszerzenia pojęcia rodziny w ścisłym znaczeniu na dzieci jednego tylko z małżonków (...) Słuszniejszy wydaje się pogląd, że rodziną w tym znaczeniu są tylko małżonkowie i będące na ich utrzymaniu wspólne dzieci”. Szczegółowe omówienie stanowisk literatury zawiera monografia A. Szlęzaka, *Prawnorodzinna sytuacja pasierba*, op. cit., s. 13–17.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 16.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 17.

zawarciem małżeństwa jego rodzica z ojczymem/macochą, czy też później wskutek naruszenia obowiązku wierności przez małżonka, co potwierdziło prawomocne zaprzeczenie pochodzenia dziecka od męża matki bądź ustalenie pochodzenia od męża dziecka urodzonego przez inną kobietę niż żona ojca⁷⁹.

3. Koncepcja „obowiązku wychowawczego” macochy/ojczyma wobec pasierba

Analiza obowiązku współdziałania dla dobra rodziny (art. 23 k.r.o.) oraz przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny (art. 27 k.r.o.), którą małżonkowie przez swój związek założyli i która obejmuje pasierba/pasierbów, doprowadziła A. Szlęzaka do sformułowania tezy o występowaniu „obowiązku wychowawczego” ciążyącego na małżonku rodzica, nazywanym także „rodzicem przybranym”, niemającego jedynie charakteru moralnego⁸⁰. Autor przyznał jednak, że obowiązujące prawo nie przyznaje „rodzicowi przybranemu” żadnych uprawnień umożliwiających skuteczne jego wykonywanie. Sformułowane w 1985 r. postulaty *de lege ferenda* nie zostały dotychczas zrealizowane⁸¹.

W ostatnich latach podjęto badania prawnoporównawcze⁸² oraz ponowiono analizę treści obowiązku wychowawczego ojczyma/macochy względem pasierba, postulując wprowadzenie instytucji „pieczy rodzica przybranego”⁸³. Nadal jednak, mimo realizowania w praktyce wobec pasierba społecznej funkcji rodzicielskiej przez współmałżonka rodzica dziecka, brak stosownych unormowań. Bardzo to utrudnia działania małżonka rodzica dziecka, zwłaszcza gdy w ramach podziału obowiązków w rodzinie to na nim głównie spoczywają osobiste starania o wychowanie dzieci (w tym jego pasierbów) i praca we wspólnym gospodarstwie domowym, w szczególności gdy rodzic dziecka przez dłuższe okresy pozostaje poza miejscem zamieszkania rodziny (przykładowo pracując za granicą bądź w odległym miejscu w kraju i na co dzień nie przebywa z rodziną).

⁷⁹ Prawdopodobnie takie sytuacje włączenia dziecka pozamałżeńskiego poczętego wskutek naruszenia obowiązku wierności do wspólnoty rodzinnej, utworzonej przez małżonków i nadal funkcjonującej w tak powiększonym składzie, nie zdarzają się często, gdyż zwykle zdrada małżeńska powoduje rozpad wspólnoty i życie małżonków w rozłączeniu, niekiedy poprzedzając znacznie w czasie orzeczenie rozvodu. Zob. E. Holewińska-Łapińska, *Sprawy o zaprzeczenie ojcostwa*, Warszawa 2020, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/PDF/2020/PRAWO%20RODZINNE/IWS_Holewi%C5%84ska-%C5%81api%C5%84ska-E._Sprawy-o-zaprzeczenie-ojcostwa.pdf [dostęp 20.10.2025].

⁸⁰ Tak A. Szlęzak, *Prawnorodzinna sytuacja pasierba*, op. cit., s. 88.

⁸¹ *Ibidem*, s. 103–106.

⁸² W. Kosior, J.M. Łukasiewicz, *Umowa jako źródło władzy rodzicielskiej nad pasierbem – ujęcie modelowe na podstawie angielskiego ustawodawstwa*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2017, vol. XVI, nr 2, s. 308–320.

⁸³ M. Lewandowska-Urbanowicz, *Obowiązek wychowawczy ojczyma (macochy)...*, op. cit., s. 111–139.

V. Przysposobienia pasierbów w badaniach orzecznictwa sądów powszechnych

1. Informacja o przeprowadzonych badaniach akt spraw o orzeczenie przysposobienia

W statystykach sądowych poświęconych przysposobieniu nie jest odnotowywany udział spraw, w których osobą przysposobioną jest dziecko współmałżonka. Informacje na ten temat wynikają z badań orzecznictwa prowadzonych zgodnie z autorskimi koncepcjami odnośnie do przedmiotu badania, jego zakresu, dostępności akt itp. Obejmują one akta dobrane według niejednorodnych kryteriów. Dlatego informacje na temat udziału przysposobień pasierbów wśród wszystkich przysposobień mają charakter przybliżony. Przytoczenie ich w perspektywie „historycznej” pozwala jednak na stworzenie tła dla głównego przedmiotu niniejszego opracowania.

J. Panowicz-Lipska – na podstawie zarówno badań własnych obejmujących 300 spraw o przysposobienie rozpoznanych w latach 1982–1984 przez Sąd Rejonowy w Poznaniu, jak i wcześniej przeprowadzonych badań innych autorów – oceniła, że przysposobienia pasierbów orzeczone po II wojnie światowej stanowiły około 40% wszystkich przysposobień rocznie orzekanych w Polsce⁸⁴.

Wykonane w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości badanie praktyki sądowej w sprawach o orzeczenie przysposobienia, dotyczące okresu od 1 lipca 1992 r. do 30 czerwca 1993 r., miało za główny przedmiot praktykę orzekania tzw. adopcji zagranicznych. W jego ramach analizowano także zbiór akt spraw o przysposobienie „krajowe” rozpoznanych przez te same sądy, które orzekały przysposobienie powodujące przeniesienie dziecka z Polski za granicę w tym samym okresie. Badanie wykazało, że wśród przysposobień niepowodujących przeniesienia przysposobionego dziecka za granicę przysposobienia pasierbów stanowiły 31%, zaś w grupie tzw. adopcji zagranicznych było ich zaledwie 4%⁸⁵.

⁸⁴ J. Panowicz-Lipska, *Przysposobienie. Zagadnienia wybrane*, [w:] *Rodzina w świetle prawa i polityki społecznej*, red. T. Smoczyński, Poznań 1990, s. 61. Wzięła ona też po uwagę wyniki badań innych autorów (A. Stelmachowskiego, Z. Ziemińskiego, A. Patulskiego), przeprowadzonych zgodnie z różnymi założeniami i w różnym czasie (dwa pierwsze w latach 50., trzecie – w latach 70. XX w.).

⁸⁵ W badaniu tym przedmiotem analizy były wszystkie sprawy z wniosku o orzeczenie tzw. adopcji zagranicznej w drugim półroczu 1992 r. oraz w pierwszym półroczu 1993 r., których było 465, oraz akta 411 spraw z wniosków osób zamieszkałych w kraju, rozpoznanych przez te same sądy, które w okresie badawczym rozpoznały sprawy o orzeczenie przysposobienia powodującego zmianę miejsca zamieszkania dziecka w Polsce na

Przeprowadzona przez Departament Spraw Rodzinnych i Nieletnich Ministerstwa Sprawiedliwości analiza praktyki sądowej w sprawach o przysposobienie, w których wnioski wpłynęły do wybranych sądów w latach 1997–1998, wykazała, że wśród orzeczonych przysposobień przysposobienia pasierbów stanowiły 29,3%⁸⁶.

W wykonanym w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości badaniu spraw o przysposobienie rozwiązywalne, w których w pierwszym półroczu 2019 r. nastąpiło orzeczenie przysposobienia bądź oddalenie wniosku i orzeczenia te były prawomocne, 46,5% spraw dotyczyło przysposobienia pasierbów⁸⁷.

2. Przysposobienia pasierbów w świetle wykonanej w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości analizy akt spraw o orzeczenie przysposobienia z pierwszego półrocza 2019 r.

Upływ czasu od wykonania badania, o którym mowa w niniejszym punkcie, jest relatywnie niewielki. Celowe więc wydaje się przytoczenie niektórych poczynionych wówczas ustaleń dotyczących przysposobienia pasierbów⁸⁸.

2.1. Wnioskodawcy

W zbadanych sprawach o przysposobienie pasierbów wystąpiło 86 (100%) osób. W 83 przypadkach (96,5%) wnioskodawcami byli mężowie matek. Średnia wieku ojczyków wynosiła 36 lat i 9 miesięcy. Najmłodszy wnioskodawca liczył 22 lata i 8 miesięcy, najstarszy – 56 lat i 8 miesięcy. Największa różnica wieku pomiędzy pasierbem a ojczymem wynosiła 43 lata, najmniejsza – 14 lat. Najczęściej (mediana) ojczym był starszy od pasierba, którego przysposobił, o 25 lat. Średnia różnica wieku pomiędzy pasierbem a ojczymem to 26 lat.

miejsce zamieszkania za granicą. W 57% wszystkich zbadanych spraw wnioski wpłynęły do sądów w 1992 r. Zob. E. Holewińska-Łapińska, „Adopcje zagraniczne” w praktyce polskich sądów, Warszawa 1998, s. 145, 337–338.

⁸⁶ Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Spraw Rodzinnych i Nieletnich, *Analiza praktyki sądowej w sprawach o przysposobienie*, Warszawa 1999 (Opracowanie M. Rusiecki), niepublikowana.

⁸⁷ Próba badawcza została dobrana metodą losową. Do badania wylosowano 48 sądów, w których zapadły orzeczenia w sprawach o przysposobienie w pierwszym półroczu 2019 r. Przedmiotem badania było 185 spraw. E. Holewińska-Łapińska, *Przysposobienie rozwiązywalne w orzecznictwie sądów powszechnych*, Warszawa 2020, s. 103, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2025/09/Elzbieta-Holewinska-Lapinska-Przysposobienie-rozwiazzywalne-w-orzecznictwie-sadow-powszechnych-z-wylaczeniem-przysposobienia-pasierbow-80.pdf> [dostęp 15.06.2024].

⁸⁸ Problematyce tej został poświęcony rozdział V powołanego raportu pt. *Przysposobienie pasierbów*, s. 103–110. Przytaczane w niniejszym tekście informacje pochodzą ze wskazanego fragmentu opracowania: E. Holewińska-Łapińska, *Przysposobienie rozwiązywalne w orzecznictwie sądów powszechnych*, op. cit.

Macochy wnioskujące o przysposobienie, których było tylko trzy, w dniu jego orzeczenia miały 23 lata i 4 miesiące, 34 lata i 2 miesiące oraz 39 lat i 10 miesięcy. Były starsze od przysposabianych dzieci odpowiednio o 19, 24 i 30 lat.

Były informacje o wykształceniu 77 ojcymów (77 = 100%). Pięciu (6,5%) miało tylko wykształcenie podstawowe, jeden tylko gimnazjalne (1,3%). Wykształceniem podstawowym zawodowym (obecnie nazywanym „branżowym pierwszego stopnia”) legitymowało się 30 (38,9%) ojcymów wnioskodawców, 21 (27,3%) było absolwentami techników. Średnie wykształcenie ogólne miało 5 (6,5%) ojcymów, licencjackie bądź inne ponadmaturalne – 10 (12,9%), a wyższe magisterskie – 7 (9%).

W 68 aktach były informacje o zarobkach (innych przychodach) wnioskodawców. Najniższa kwota znanych zarobków miesięcznych ojczyń wynosiła 1520 zł netto, najwyższa – 20 000 zł netto, średnia zarobków to 4677,37 zł, a mediana – 3756 zł.

Dwie z wnioskodawczyń miały wykształcenie zawodowe (branżowe pierwszego stopnia), jedna miała wyższe magisterskie. Miesięczne zarobki macoch wnoszących o przysposobienie pasierbów (kwoty netto) wynosiły: 1367 zł, 2000 zł i 4683 zł.

2.2. Deklarowana przez wnioskodawców motywacja przysposobienia pasierbów

Deklarowane w toku postępowania motywacje do przysposobienia po stronie ojcymów to najczęściej już występująca (a co najmniej deklarowana dla wzmocnienia szans uwzględnienia wniosku) więź z dzieckiem (96,4%), spełnienie oczekiwań żony (89,2%), bezpłodność małżeńska (2,4%).

Macochy we wszystkich przypadkach wskazały na więź emocjonalną z wychowywanymi faktycznie pasierbami. Dodatkowo, w jednym przypadku decyzja o przysposobieniu przez macochę stanowiła spełnienie oczekiwań dziecka, w jednym przypadku – spełnienie oczekiwań męża i w jednym była podjęta ze względów altruistycznych.

2.3. Osoby przysposobione i ich sytuacja rodzinna

W zbadanych 83 sprawach wnioskowano o przysposobienie 93 pasierbów i pasierbic: 49 (52,7%) chłopców i 44 (47,3%) dziewcząt; 32 spośród nich pochodziło z wcześniejszego małżeństwa rodzica, którego małżonek wnosił o przysposobienie.

Wiadomo było, że rodzice przysposobionych 59 dzieci nie byli małżeństwem. Pochodzenie dziewięciorga dzieci od ojca nie było ustalone.

Najmłodsze z przysposabianych pasierbów miało 21 miesięcy, a najstarsze w dacie orzeczenia ukończyło 18 lat. Średni wiek przysposabianych pasierbów wynosił 10,5 roku.

Rozwój sześciorga dzieci był opóźniony (w jednym przypadku znacznie), a stan zdrowia ośmiorga odbiegał od normy.

Z akt wynikało, że 54 dzieci miało rodzeństwo (w tym często przyrodnie), z którym wychowywało się wspólnie, zaś 28 dzieci było jedynakami. Gdy przysposabiane były rodzeństwa, w sześciu przypadkach dzieci miały tych samych wspólnych rodziców. W jednym przypadku przysposabiane było rodzeństwo przyrodnie, mające wspólną matkę.

Bezpośrednio przed wpływem wniosku o przysposobienie troje dzieci pozostawało pod wyłączną pieczę matki; 84 dzieci było wychowywanych wspólnie przez matkę i wnioskodawcę, choćby jeszcze nie miał statusu małżonka matki, a troje dzieci – przez ojca i jego aktualną żonę, która była wnioskodawczynią w sprawie o przysposobienie pasierba.

Matki były wyłącznymi przedstawicielkami ustawowymi 84 dzieci przysposabianych w omawianej grupie przypadków. Ojcowie byli wyłącznymi przedstawicielami ustawowymi trójki dzieci. Czworo przysposabianych dzieci pozostawało pod władzą rodzicielską obojga rodziców. W jednym przypadku przedstawicielem ustawowym dziecka był opiekun.

2.4. Informacje o rodzicu dziecka innym niż współmałżonek osoby przysposabiającej

Informacji o rodzicu dziecka, którego rolę miał przejąć ojczym bądź macocha, prawie nie było w zbadanych aktach. Można domniemywać, iż wiedza samych wnioskodawców o historii dziecka i jego rodziców była pełniejsza, ale nie była udostępniona sądowi. W niektórych sprawach sąd mógł mieć z urzędu pewien zasób wiedzy o rodzicu dziecka, którego rolę pragnęła przejąć osoba wnioskująca o przysposobienie pasierba, gdy przykładowo w tym samym sądzie były prowadzone postępowania dotyczące ingerencji w wykonywanie władzy rodzicielskiej tego rodzica.

Wiadomo było, że rozwój intelektualny jednej z matek, której rolę miała przejąć przysposabiająca macocha, był niższy od normy, inna nadużywała alkoholu. Jedenastu ojców pasierbów przysposabianych przez ojczymów nadużywało alkoholu, jeden był narkomanem.

2.5. Wybrane informacje o postępowaniu

2.5.1. Osoby wezwane na rozprawę

Na rozprawę zostali wezwani: wszyscy wnioskodawcy/wnioskodawczynie, 25 dzieci, których dotyczył wniosek, matki dzieci w 81 sprawach, ojcowie w siedmiu, a opiekun w jednej sprawie. Wezwano także w trzech sprawach osobę bliską dziecku, w siedmiu – inną osobę.

Prokurator został zawiadomiony o sprawie w 36 przypadkach (41,9%). W czterech sprawach, niezależnie od pisemnej opinii, sąd przesłuchiwał przedstawiciela ośrodka adopcyjnego.

2.5.2. Żądanie przysposobienia

Żądanie przysposobienia, poza jego zamieszczeniem w treści wniosku, w 85 sprawach zostało dodatkowo jednoznacznie wypowiedziane (potwierdzone) podczas rozprawy. W jednym przypadku potwierdzenie żądania wyrażone zostało pośrednio.

2.5.3. Zgoda rodziców lub opiekuna

Do wyrażenia zgody na przysposobienie uprawnieni byli oboje rodzice dziecka w czterech sprawach, tylko matki w 79 sprawach, a tylko ojcowie w trzech przypadkach. Opiekun był uprawniony do wyrażenia zgody na przysposobienie w jednym przypadku.

Wszystkie wymienione wyżej osoby uprawnione do wyrażenia zgody na przysposobienie pasierba wnioskodawcy/wnioskodawczynie były obecne na rozprawie i żadna z nich nie odmówiła zgody. W 55 sprawach (63,9%) sąd jednoznacznie zapytał o zgodę i w 54 uzyskał odpowiedź bezpośrednią (w formie „wyrażam zgodę”), w jednej – pośrednią. W pozostałych sprawach swoją aprobatę dla wnioskowanego przysposobienia osoby uprawnione wyrazili w sposób niebudzący wątpliwości, ale bez użycia formuły „zgadzam się/wyrażam zgodę na...”

2.5.4. Stanowisko dziecka; wysłuchanie dziecka

Stanowisko dziecka zostało ustalone w 32 sprawach, z tym że w formie zgody na przysposobienie w 21 przypadkach, a w formie wysłuchania przez sąd – w ośmiu. W pozostałych przypadkach domniemaną wolę dziecka przedstawiły osoby trzecie.

Jeżeli sąd wysłuchiwał dziecko (w tym także takie, które wyraziło zgodę na przysposobienie), w 17 sprawach zostało to zaprotokołowane, a w ośmiu z wysłuchania sąd sporządził syntetyczną notatkę. Z akt wynikało, że wysłuchanie dzieci miało miejsce w trzech przypadkach w tzw. niebieskim pokoju, a w sześciu – w gabinecie sędziego. O miejscu wysłuchania pozostałych osób małoletnich, które osobiście stawiały się w sądzie, nie było informacji w aktach.

Gdy sąd nie pytał dziecka o zgodę na przysposobienie ani nie wysłuchiwał go, przyczyny tego były możliwe do ustalenia w 39 przypadkach. W 29 z nich sąd uznał, że dziecko nie może pojąć znaczenia przysposobienia jako instytucji prawnej (w tej liczbie spraw w jednym przypadku dotyczyło to osoby, która ukończyła 13 lat, ale była niepełnosprawna intelektualnie).

W dziesięciu sprawach przyjęto, że dziecko uważa, iż pochodzi od wnioskodawców, a ujawnienie prawdy naruszy jego dobro. Stanowisko takie nie było jednak dowodzone w inny sposób jak w formie oświadczenia rodzica dziecka i jego współmałżonka ubiegającego się o przysposobienie pasierba. Tylko w jednej sprawie w protokole wskazano przyczynę nieustalenia stanowiska dziecka.

2.5.5. Forma wykonania obowiązku zasięgnięcia opinii ośrodka adopcyjnego

Odnosnie do wykonania obowiązku z art. 586 § 4 k.p.c.⁸⁹ w 82,5% spraw sąd zwrócił się o opinię do ośrodka adopcyjnego, w 5,8% – do OZSS. W kolejnych 5,8% spraw choć sąd nie zwracał się o opinię, była ona w aktach np. dlatego, że wnioskodawca zwrócił się do ośrodka adopcyjnego, gdzie odbył skrócone szkolenie o problemach przysposobienia i uzyskał opinię, którą przedstawił sądowi, bądź uczynił to ośrodek adopcyjny bez stosownego żądania sądu. W pozostałych sprawach obowiązek, o którym mowa w art. 586 § 4 k.p.c., nie został zrealizowany.

2.5.6. Przeprowadzone dowody i wynik postępowania

Ważniejsze dowody przeprowadzone w sprawach zostały wskazane w tabeli 3.

Tabela 3. Ważniejsze dowody w sprawach o przysposobienie pasierbów w 2019 r.

Ważniejsze dowody/inne materiały w sprawach (86 = 100%)	Liczba	Procent
Wysłuchanie wnioskodawcy/wnioskodawczyni	82	93,5
Odpis zupełny aktu urodzenia dziecka	71	82,6
Odpis skrócony aktu urodzenia dziecka	9	10,5
Odpis aktu małżeństwa wnioskodawcy/wnioskodawczyni z rodzicem	80	92,0
Zaświadczenie o zarobkach wnioskodawcy/wnioskodawczyni	48	55,8
Inne udokumentowanie przychodów	14	16,3
Zaświadczenie lekarskie o zdrowiu fizycznym wnioskodawcy/wnioskodawczyni	48	55,8
Zaświadczenie lekarskie o zdrowiu psychicznym wnioskodawcy/wnioskodawczyni	11	12,8
Zaświadczenie o niekaralności z CRK wnioskodawcy/wnioskodawczyni	49	57,0
Opinia kwalifikacyjna ośrodka adopcyjnego/OZSS	81	94,2
Kwestionariusz wywiadu adopcyjnego	20	23,3
Wywiad środowiskowy kuratora sądowego	66	76,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportu z badania IWS.

Jak wynika z przedstawionego zestawienia, sądy orzekające nie dysponowały udokumentowanymi informacjami o sytuacji zdrowotnej 44,2% osób wnioskujących o przysposobienie pasierba, a odnośnie do stanu zdrowia psychicznego brak ten dotyczył 87,2% wnioskodawców. Niekompletne były informacje o sytuacji majątkowej (tylko w 4 sprawach – 4,7% była kopia zeznania podatkowego na druku PIT) i karalności osoby wnioskującej o orzeczenie przysposobienia.

⁸⁹ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 z późn. zm., (dalej k.p.c.).

W żadnym przypadku w aktach nie było karty dziecka, opis zdrowia dziecka był w dwóch sprawach, dokumentacja badania psychologicznego była w jednej, opinia o dziecku ze szkoły – w dwóch sprawach.

2.5.7. Wynik postępowania

W dwóch sprawach (2,3%) wniosek o przysposobienie pasierba został oddalony. W 84 (97,7%) przysposobienie zostało orzeczone. W jednym przypadku było ono niepełne. Żadne orzeczenie nie było poddane kontroli instancyjnej.

VI. Informacje o przysposobionych i przysposabiających, których dotyczyły sprawy o rozwiązanie przysposobienia pasierbów w latach 2022–2023

1. Osoby przysposobione

1.1. Płeć, wiek, gdy orzekano przysposobienie, stan rozwoju i zdrowia

W 47 sprawach dochodzących do rozwiązania 52 stosunków przysposobienia dotyczących 25 osób płci żeńskiej i 27 osób płci męskiej; 16 osób przysposobionych do dnia wyrokowania nie osiągnęło pełnoletności.

Tabela 4. Wiek dzieci w dacie orzeczenia przysposobienia

Znany wiek dzieci w dacie orzeczenia przysposobienia	Liczba	Procent
Mniej niż jeden rok	1	2,0
Od jednego roku do 3 lat	2	3,9
Ponad 3 lata do 5 lat	8	15,7
Ponad 5 lat do 7 lat	10	19,6
Ponad 7 lat do 10 lat	10	19,6
Ponad 10 lat do 13 lat	10	19,6
Więcej niż 13 lat	10	19,6
Ogółem	51	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

W dniu orzeczenia przysposobienia większość przysposobionych pasierbów, o których wieku w dniu orzeczenia przysposobienia były informacje w aktach zbadanych spraw nie przekroczyło 10. roku życia. Pozostałe osoby przysposobione przez współmałżonka rodzica były starsze. Najmłodsza i najstarsza osoba przysposobiona była płci żeńskiej. Najmłodsza miała wówczas 2 miesiące, najstarsza – 16 lat i 8 miesięcy (tabela 4).

Zawarte w aktach zbadanych spraw informacje na temat stanu rozwoju przysposobionych były bardzo ograniczone. Wiadomo o jednym przypadku, w którym były skumulowane dysfunkcje, oraz o 20, w których norma była zachowana. O pozostałych nie było informacji, co może skłaniać do przypuszczenia, że stan rozwoju przysposobianych był zadowalający,

a co najmniej nieodbiegający od normy na tyle, aby stało się to jednym z „ważnych powodów” wskazywanych przez stronę powodową jako okoliczność przemawiająca za rozwiązaniem przysposobienia.

W trzech przypadkach były informacje o poważniejszych problemach odnośnie do stanu zdrowia fizycznego dzieci. W jednym przypadku była zdiagnozowana depresja, w dwóch występowały inne zaburzenia psychiczne. Prawdopodobnie jeszcze co najmniej w 6 przypadkach były podejrzenia zaburzeń psychicznych, ale nie przeprowadzono stosownej diagnozy. Jedna z osób przysposobionych miała orzeczenie o niepełnosprawnościach.

Można domniemywać, że stan zdrowia przysposabianych pasierbów był znany przysposabiającym.

1.2. Pochodzenie od rodziców

Z istoty przysposobienia pasierba wynika, że osobą przysposabiającą może być tylko współmałżonek rodzica przysposabianego dziecka. Ustalenie macierzyństwa jest w systemie polskiego prawa przesłanką konieczną ustalenia ojcostwa. Wykluczona jest więc w sytuacji ustalenia ojcostwa, gdy matka, czyli kobieta, która urodziła dziecko (art. 61⁹ k.r.o.), nie jest znana. W konsekwencji we wszystkich przypadkach przysposobienia pasierba osoba jego matki była ustalona w świetle prawa.

Odnośnie do pasierbów małoletnich w dniu wpływu pozwu o rozwiązanie stosunku przysposobienia informacje na temat sposobu ustalenia ich pochodzenia od ojca nie były pełne. Ze znanych informacji wynikało, że najczęściej dziecko było pozamałżeńskie, a ojciec uznał ojcostwo (38,9%), bądź było wiadomo, że ojcostwo nie zostało ustalone (27,8%). Domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki dotyczyło 22,2% pasierbów. Bardzo rzadko ojcostwo było ustalone przez sąd.

Matki wszystkich 8 dzieci przysposobionych przez macochy nie żyły, gdy nastąpiło przysposobienie.

1.3. Realizacja obowiązku szkolnego osób przysposobionych i informacja o wynikach nauki

Z art. 70 ust. 1 Konstytucji RP wynika, iż do 18. roku życia nauka jest obowiązkowa, a sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa. Zgodnie z art. 35 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe⁹⁰ obowiązek szkolny rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat, trwa do ukończenia

⁹⁰ Tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 737.

szkoły podstawowej, nie dłużej jednak niż do ukończenia 18. roku życia. Ukończeniem szkoły podstawowej jest klasyfikowanie ucznia po zakończeniu nauki w klasie VIII i złożenie przez niego egzaminu ósmoklasisty.

Artykuł 36 ustęp 9 prawa oświatowego przewiduje kontynuowanie obowiązku nauki po ukończeniu szkoły podstawowej poprzez uczęszczanie do publicznej lub niepublicznej szkoły ponadpodstawowej bądź realizowanie przygotowania zawodowego u pracodawcy. Zgodnie z art. 96 § 1 zdanie drugie k.r.o. rodzice są zobowiązani do należytego przygotowania dziecka do pracy odpowiednio do jego uzdolnień. Zwykle więc występuje oczekiwanie, że dziecko uzyska co najmniej przygotowanie zawodowe, a gdy jego zdolności na to pozwalają, wybierze szkołę średnią i będzie kontynuowało naukę, ze studiami wyższymi włącznie.

W przypadku wyboru szkoły branżowej pierwszego stopnia nauka zawodu trwa 3 lata (łącznie ze szkołą podstawową okres nauki to 11 lat). O ile po ośmioletniej szkole podstawowej uczeń kontynuuje naukę w szkole średniej, o tyle czekają go 4 lata nauki w liceum lub 5 lat w technikum. W takim wariancie okres nauki wynosi 12 lub 13 lat, a więc trwa do około 20. roku życia ucznia (tabela 5).

Tabela 5. Realizowanie obowiązku nauki przez osoby przysposobione

Sposób realizacji obowiązku nauki	Liczba	Procent
Szkoła podstawowa	6	37,5
Szkoła zawodowa (branżowa pierwszego stopnia)	3	18,8
Szkoła średnia (LO, technikum)	6	37,5
Przyuczenie do zawodu	1	6,2
Ogółem	16	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Wśród przysposobionych pasierbów w wieku od 7 do 20 lat były 23 osoby. Można było oczekiwać, że większość z nich się uczy. W aktach były informacje o nauce 16 osób – 6 z nich realizowało obowiązek nauki w szkole podstawowej, 6 w szkole średniej, pozostali uczyli się zawodu.

Informacje dotyczące wyników w nauce dotyczyły tylko 12 osób uczących się (tabela 6). Jedna z tych osób uczyła się bardzo źle i powtarzała lata nauki. Wyniki pozostałych były zróżnicowane (od dopuszczających po bardzo dobre).

Tabela 6. Wyniki (oceny) uzyskiwane przez osoby przysposobione

Uzyskiwane oceny – stopnie	Liczba	Procent
Dopuszczające (2)	3	25,0
Dostateczne (3)	3	25,0
Dobre (4)	3	25,0
Bardzo dobre i celujące (5, 6)	2	16,7
Niedopuszczające (1), powtarzanie lat nauki	1	8,3
Ogółem	12	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

1.4. Władza rodzicielska i piecza nad małoletnimi przysposobionymi

Z akt wynikały informacje o władzy rodzicielskiej przysposabiających nad 18 osobami. Większości z nich władza rodzicielska przysługiwała, choć najczęściej była ograniczona w konsekwencji rozvodu z matką przysposobionego pasierba (tabela 7).

Tabela 7. Władza rodzicielska nad osobami przysposobionymi w dniu wpływu pozwu o rozwiązanie stosunku przysposobienia

Władza rodzicielska przysposabiającego	Liczba	Procent
Pełna	5	27,8
Ograniczona na podstawie art. 109 k.r.o.	1	5,5
Ograniczona w konsekwencji życia przysposabiających w rozłączeniu	7	38,9
Przysposabiający będący powodem pozbawiony władzy rodzicielskiej	4	22,3
Zawieszona	1	5,5
Ogółem	18	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Bieżąca piecza nad osobą przysposobioną, związana z miejscem jej rzeczywistego przebywania, w dniu wpływu do sądu pozwu o rozwiązanie stosunku przysposobienia bardzo rzadko była sprawowana przez osobę przysposabiającą, nawet wówczas, gdy przysługiwała jej władza rodzicielska. W aktach były informacje o podmiotach sprawujących bezpośrednią pieczę nad 20 osobami małoletnimi w dniu wpływu pozwu o rozwiązanie stosunku przysposobienia z pasierbem (tabela 8).

Tabela 8. Podmiot sprawujący pieczę nad osobami przysposobionymi w dniu wpływu pozwu o rozwiązanie stosunku przysposobienia

Podmiot sprawujący pieczę	Liczba	Procent
Tylko rodzic mimo rekonstrukcji rodziny poprzez przysposobienie pasierba	17	85,0
Inna osoba z rodziny generacyjnej	1	5,0
Rodzina zastępcza	1	5,0
Osoba przysposabiająca ze współmałżonkiem – rodzicem dziecka	1	5,0
Ogółem	20	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Najczęściej przysposobiony pasierb pozostawał pod pieczęą swojej matki we wspólnym gospodarstwie domowym. W jednym przypadku piecza był sprawowana w ramach rodziny zrekonstruowanej przez małżeństwo przysposabiającego z matką dziecka.

2. Osoby przysposabiające

2.1. Macochy

W 5 sprawach osobą przysposabiającą była żona ojca dzieci. W jednym przypadku macocha przysposobiła czworo pasierbów, w pozostałych 4 sprawach przysposobienia dotyczyły jednego dziecka.

Różnica wieku między stronami we wszystkich przypadkach była odpowiednia. Wynosiła ona od 21 lat i 4 miesięcy do 27 lat i 3 miesięcy.

Dwie przysposabiające macochy miały wyższe wykształcenie magisterskie, dwie – zawodowe. W jednym przypadku poziom wykształcenia matki adopcyjnej nie był znany.

Wszystkie przysposabiające – zarówno gdy orzekane było przysposobienie, jak i gdy nastąpiło jego rozwiązanie (wszystkie stosunki przysposobienia pasierbów przez macochy zostały rozwiązane) – dobrze funkcjonowały społecznie.

Gdy sąd orzekał o rozwiązaniu przysposobienia, wszystkie przysposabiające pracowały. Dwie, rozwiedzione z ojcami przysposobionych pasierbów, informowały o problemach zdrowotnych będących konsekwencją doznanej w małżeństwie przemocy psychicznej i o trwaniu koniecznej w związku z tym długotrwałej terapii.

Trzy przysposabiające pozostawały w związku małżeńskim i we wspólnym pożyciu z ojcem już dorosłego dziecka, którego dotyczyło postępowanie o rozwiązanie stosunku przysposobienia. Jedna mieszkała w domu rodzinnym ze swoją matką i nie budziło wątpliwości, że nie zawarła kolejnego małżeństwa ani nie nawiązała związku kohabitacyjnego. Jedna, być może, pozostawała w nowym związku, gdyż nosiła zmienione nazwisko, które nie było nazwiskiem rodowym, ale nie wynikało to z informacji zawartych w aktach sprawy.

2.2. Ojczymowie

W 42 sprawach przysposabiającymi 44 pasierbów byli ojczymowie. Odpowiedniość różnicy wieku nie budziła poważniejszych zastrzeżeń (choć w kilku przypadkach była stosunkowo niska).

W 7 przypadkach (15,9%) była ona mniejsza od 20 lat. Najczęściej wynosiła od 20 do 25 lat (13 przypadków – 29,5%) oraz więcej niż 25 lat do 30 lat (13 przypadków – 29,5%) – tabela 9.

Tabela 9. Różnica wieku pomiędzy przysposobionymi dziećmi a ojcami adopcyjnymi

Ojczym starszy od przysposobionego pasierba	Liczba	Procent
Mniej niż o 20 lat	7	15,9
Więcej niż o 20 lat do 25 lat	13	29,5
Więcej niż o 25 lat do 30 lat	13	29,5
Więcej niż o 30 lat do 35 lat	6	13,7
Więcej niż o 35 lat do 40 lat	2	4,5
Więcej niż o 40 lat do 45 lat	1	2,3
Więcej niż o 45 lat do 50 lat	1	2,3
Brak danych	1	2,3
Ogółem	44	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Informacje o wykształceniu dotyczyły 28 przysposabiających ojczymów. Najczęściej (w 15 przypadkach) było to wykształcenie zawodowe (branżowe pierwszego stopnia) oraz średnie (w 8 przypadkach średnie zawodowe – technikum, w jednym średnie ogólnokształcące – liceum), w 3 przypadkach – wyższe.

W aktach były informacje o stanie cywilnym 41 ojczymów z okresu, gdy trwało postępowanie o rozwiązanie przysposobienia. Najwięcej wśród nich (23–56,0%) było rozwiedzionych i pozostających w stanie wolnym. Jeden był wdowcem po śmierci matki przysposobionego pasierba, 17 było żonatych (w tym 2 pozostawało nadal we wspólnym pożyciu z matką przysposobionego pasierba).

Wiadomo było, że 13 przysposabiających pozostawało we wspólnym pożyciu z inną kobietą niż matka przysposobionego pasierba, 3 powróciło do rodzin generacyjnych, 9 prowadziło jednoosobowe gospodarstwo domowe.

Potrzeby mieszkaniowe 28 przysposabiających były należycie zaspokojone, sytuacja bytowa i mieszkaniowa 10 była trudna. Wiadomo, że jeden przebywał w domu pomocy społecznej w związku z demencją alkoholową, a jeden pozostawał w kryzysie bezdomności.

Stan zdrowia 24 przysposabiających był zadowalający, a 10 niezadowalający (o stanie zdrowia pozostałych nie było informacji).

Ponadto 28 przysposabiających ojczymów było czynnych zawodowo, 2 pobierało renty, 2 – emerytury, 2 cierpiało niedostatek, 4 tylko częściowo mogło zaspokoić swoje uzasadnione potrzeby. O sytuacji bytowej pozostałych nie było informacji.

VII. Przestanki rozwiązania przysposobienia pasierba

1. „Ważne powody” rozwiązania stosunku przysposobienia z uwzględnieniem specyfiki przysposobienia pasierba

Sformułowanie przesłanki rozwiązania stosunku przysposobienia jako „ważnych powodów” oznacza, iż ustawodawca zakładał znaczne zróżnicowanie stanów faktycznych i pozostawił ich ocenę sądom. Występowanie tej przesłanki w kolejno obowiązujących aktach normatywnych przewidujących rozwiązanie stosunku przysposobienia⁹¹ sprawia, iż zostały wypracowane w praktyce orzeczniczej wskazówki rozumienia „ważnych powodów” obejmujące dodatkowe (niewysłowione w przepisie) wymagania, których spełnienie jest oczekiwane przez sądy, aby możliwa była ocena, iż wystąpił w danym stanie faktycznym taki zestaw okoliczności, który umożliwia stwierdzenie, że zachodzą powody rozwiązania przysposobienia mające cechę ważności⁹².

Za znajdujące szeroką akceptację można uznać twierdzenie, iż niepowstanie bądź zupełny i trwały rozkład więzi emocjonalnych pomiędzy stronami stosunku przysposobienia, jakie występują pomiędzy rodzicem i dzieckiem w należycie funkcjonującym związku rodzinnym opartym na pochodzeniu genetycznym, jest zwykle postrzegane jako „ważny powód” rozwiązania przysposobienia. W praktyce orzeczniczej istotną rolę przy kwalifikowaniu powodu rozwiązania przysposobienia jako „ważnego” odgrywają występowanie jego zawinienia po stronie pozwanej i brak zawinienia po stronie powodowej. Takie ujęcie wynika z zaproponowanej w literaturze przedmiotu, jeszcze w latach 50. XX w., koncepcji analogii do przesłanek rozwodowych⁹³. Mimo jej zasadnej krytyki⁹⁴ nadal jest aprobowana w literaturze⁹⁵

⁹¹ Już ustawa z 13.07.1939 r. o ułatwieniu przysposobienia małoletnich (Dz.U. z 1939 r. Nr 63, poz. 416) przewidywała, że o ile stosunek przysposobienia nie został rozwiązany zgodnie przez jego strony, przy odpowiednim zastosowaniu przepisów o zawarciu umowy przysposobienia i jej zatwierdzeniu, o tyle zarówno przysposabiający, jak i przysposobiony mogli żądać w drodze powództwa rozwiązania tego przysposobienia „z wyjątkowo ważnych powodów” (art. 11 ust. 2 ustawy). Podobne unormowanie zawierał art. 84 dekretu z 22.01.1946 r. – Prawo rodzinne (Dz.U. z 1946 r. Nr 6, poz. 52). Taka sama formuła („ważne powody”) występowała w art. 70 k.r., a obecnie przewiduje ją art. 125 k.r.o.

⁹² Zob. E. Holewińska-Łapińska, *Rozwiązanie przysposobienia z małoletnimi przysposobionymi w orzecznictwie sądów powszechnych w latach 2022–2023*, „Prawo w Działaniu” 2024, t. 60, s. 10–16.

⁹³ A. Stelmachowski, *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1957, s. 224–225.

⁹⁴ S. Grzybowski, „Ważne powody” jako przesłanka rozwiązania stosunku przysposobienia, „Państwo i Prawo” 1979, nr 6, w szczególności pkt V tego opracowania, s. 20–21.

⁹⁵ Zob. przykładowo: J. Ignatowicz, [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J. St. Piątowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 975 (Autor wskazał na kierowanie się „pewną analogią ze sprawami rozwodowymi”); H. Ciepla, *Komentarz do art. 125 k.r.o.*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*,

i nawiązuje do niej Sąd Najwyższy, którego stanowisko wypowiedziane w uzasadnieniach orzeczeń ma znaczący wpływ na praktykę sądów powszechnych⁹⁶.

Rozumienie więzi rodzinnych, jako skutku orzeczenia przysposobienia o innym zakresie niż obowiązki i uprawnienia stron opisane w przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego odnośnie do rodziców i dzieci, należy opierać na ustaleniach nauk pozaprawnych. Więzi rodzinne to pojęcie wieloznaczne, różnie ujmowane (definiowane) w poszczególnych naukach społecznych. Przykładowo E. Budzyńska odnotowała aż dziesięć ujęć więzi rodzinnych⁹⁷.

Doniosła jest klasyfikacja więzi w ujęciu socjologicznym⁹⁸ według kryterium rodzajów stosunków między członkami rodziny. Wymieniane są więzi: strukturalno-przedmiotowa (stosunki i kontakty między członkami rodziny powstające ze względu na odgrywane role i realizowane zdania, jak np. wychowywanie dzieci, prowadzenie gospodarstwa domowego, udzielanie pomocy); osobowa (kontakty między osobami i pokoleniami oparte na sferze poznawczej i emocjonalnej – myśli, uczucia, pragnienia, wzajemne postawy wobec siebie członków rodziny); kulturowa (stosunki między członkami rodziny, których treścią są postawy zgodne bądź niezgodne z tymi samymi wzorcami kulturowymi, wzorami postępowania, osób, instytucji społecznych, wytworami kulturowymi). Każdy z wymienionych

red. K. Piasecki, Warszawa 2011, s. 901 z odwołaniem się do „ugruntowanego stanowiska w orzecznictwie, posługującym się analogią ze sprawami rozwodowymi”. Podobnie (z odwołaniem się do dorobku orzecznictwa): J. Ignatowicz, M. Nazar, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2012, s. 335; J. Gajda, *Komentarz do art. 125 k.r.o.*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020, s. 977.

⁹⁶ Przykładowo w wyroku z 16.02.1976 r., OSNCP 1976, nr 12, poz. 266, Sąd Najwyższy stwierdził: „więzi rodzinne, powstałe wskutek przysposobienia, powinny być traktowane w zasadzie jako nierozzerwalne i ustanowione raz na zawsze, jedynie bowiem tylko szczególnie rażące – z punktu widzenia prawnego i moralnego – okoliczności leżące po jednej lub drugiej stronie mogą prowadzić do rozwiązania stosunku przysposobienia, przy czym przede wszystkim należy brać pod rozwagę **element winy**, chociaż stosownie do szczególnych okoliczności może on nie odgrywać decydującej roli z przyczyn subiektywnych”. Podobnie w wyroku z 16.06.1981 r., IV CR 180/81, LEX nr 8333, Sąd Najwyższy wskazał: „Istotne (...) jest to, czy więź rodzinna powstała w następstwie przysposobienia została ostatecznie zerwana i czy utrzymywanie martwego w rzeczywistości stosunku naruszałoby godny ochrony interes żądającego. Przy ocenie tych okoliczności nie jest bez znaczenia **kwestia winy** w postaci ciężkiego naruszenia obowiązków rodzinnych lub czynów naruszających rażąco zasady współżycia społecznego”. W wyroku z 22.03.2001 r., V CKN 369/00, LEX nr 52488, Sąd Najwyższy ocenił: „Według utrwalonego poglądu Sądu Najwyższego, przewijającego się w licznych orzeczeniach, nie może żądać rozwiązania przysposobienia osoba, z której winy powstały ważne powody uzasadniające rozwiązanie (m.in. wyrok z 2.VI.1966, II CR 167/66, OSNC 1967/3/55; wyrok z dnia 4.II.1970 r., II CR 647/69, niepubl.; wyrok z dnia 20.I.1970, II CR 530/69, OSP 1970/12/251; wyrok z dnia 15.III.1974 r., I CR 72/74, niepubl.)”.

⁹⁷ E. Budzyńska, *Rodzinne więzi: dane, zadane, odrzucane? Socjologiczne refleksje nad przemianami rodziny współczesnej*, [w:] *Praca – więź – integracja: wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa: monografia poświęcona pamięci prof. zw. dr. hab. Władysława Jachera. T. 2: Wartości i więzi społeczne*, red. U. Swadźba, B. Pactwa, M. Żak, Katowice 2015, s. 47–51.

⁹⁸ Socjologiczna definicja L. Dyczewskiego (*Więź rodzinna a media elektroniczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, nr 1, s. 225–226) brzmi: „więź rodzinna to cały kompleks sił przyciągających jej [rodziny] członków nawzajem do siebie i wiążących ich ze sobą a siły te wynikają ze związku małżeńskiego, świadomości związków genetycznych, przeżyć emocjonalnych, stosunków zależności, współdziałania, z czynników prawnych, religijnych i obyczajowych, a także z podobnych postaw członków rodziny wobec wydarzeń społecznych, kulturowych i gospodarczych. Więź rodzinna jest zatem wypadkową sił, wewnętrznych istniejących w rodzinie i sił zewnętrznych działających na jej członków i na całościowo rozumianą grupę rodzinną. Siły te splatają poszczególne jednostki w strukturalną całość, w której zachowują one swoją odrębność i indywidualność”.

rodzajów więzi rodzinnej jest ważny dla trwania i rozwoju rodziny, jednakże najdonioślejsza jest więź osobowa, „swoisty rdzeń więzi rodzinnej”⁹⁹. Istotne, że więź rodzinna nie jest jednakowa we wszystkich rodzinach. Każda rodzina ma „właściwe sobie, nader intymne życie wewnętrzne”¹⁰⁰, ulega przeobrażeniom w różnych fazach cyklu życia tej samej rodziny lub w różnych okolicznościach faktycznych.

Specyfika stosunku rodzinnoprawnego powstałego wskutek orzeczenia sądu, kreującego prawny stosunek rodzica i dziecka, wyraża się w społecznym oczekiwaniu, aby, mimo braku rodzicielskiej więzi biologicznej/genetycznej, przysposobienie tworzyło związek między jego stronami maksymalnie podobny do naturalnego pokrewieństwa, zgodnie z maksymą *Adoptio naturam imitatur*. Skłania to do postrzegania więzi rodzinnej, w jej ujęciu emocjonalnym, jako stanu wzajemnego przywiązania, miłości. Taka więź zwykle występuje w dobrze funkcjonującym stosunku rodzinnoprawnym pomiędzy rodzicem a dzieckiem. Sprzyja należytemu wykonywaniu wzajemnych obowiązków i uprawnień określonych w ustawie i przezwyciężaniu trudności we wzajemnych relacjach, szczególnie charakterystycznych dla adolescencji dzieci, kiedy istotne znaczenie ma styl wykonywania władzy rodzicielskiej¹⁰¹.

Gdy rozważany jest stan więzi rodzinnej pomiędzy stronami przysposobienia (w kontekście dopuszczalności rozwiązania tego stosunku rodzinnoprawnego), zasadne jest analizowanie nie tylko sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień opisanych w ustawie przez osobę, która wskutek przysposobienia ma prawny status rodzica osoby przysposobionej, i przez osobę przysposobioną mającą prawny status dziecka, ale także stanu więzi emocjonalnej pomiędzy nimi. Przyjąć bowiem należy, że dzieci zakwalifikowane jako kandydujące do przysposobienia powinny być zdolne do nawiązania więzi emocjonalnej¹⁰².

Z istoty przysposobienia pasierba wynika, iż musi je poprzedzić zawarcie małżeństwa z rodzicem dziecka. Mimo dopuszczalności rozwodu jedną z głównych zasad prawa rodzinnego jest trwałość związku małżeńskiego¹⁰³. Liczne czynniki mają wpływ na jej realizację. Wychowywanie w małżeństwie pasierbów rodzi problemy charakterystyczne dla rodzin zrekonstruowanych¹⁰⁴. Z badań pedagogicznych wynika, że takie rodziny są mniej spójne

⁹⁹ L. Dyczewski, *Więź rodzinna a media elektroniczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, nr 1, s. 228–229.

¹⁰⁰ L. Dyczewski, *Więź rodzinna...*, op. cit., s. 226.

¹⁰¹ Za najkorzystniejszy uważany jest „styl demokratyczny z pewnymi aspektami autorytarności” (Tak M. Maryl, A. Korolczuk, *Relacje z rodzicami i rówieśnikami – ich wpływ na funkcjonowanie adolescentów*, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2008, nr 8(1) s. 48 i powołana literatura. Zob. też P. Peret-Drażewska, *Specyfika rozwojowa okresu adolescencji. Implikacje dla praktyki wychowawczej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2021, t. 13(49), nr 4, s. 73–90 i powołaną literaturę).

¹⁰² Niekiedy, zwłaszcza u wychowanków placówek opiekuńczych, występują zaburzenia więzi. Zob. przykładowo L. Kołodziejczak, *Reaktywne zaburzenia więzi (RAD) u dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych*, „Wychowanie w Rodzinie” 2016, t. XIII, nr 1, s. 469–485 i powołaną tam literaturę.

¹⁰³ M. Porawska-Łączkowska, *Zasada trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym – aspekty materialne i procesowe*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 24, s. 61–82.

¹⁰⁴ Zob. przykładowo: B. Józefik, *Problematyka rozwodu i rodzin zrekonstruowanych – implikacje terapeutyczne*, „Państwo i Społeczeństwo” 2005, nr 3, s. 169–175 (w szczególności s. 173–174); K. Wałęcka-Matyja, *Polimorficzny obraz struktury rodziny...*, op. cit., s. 29–40; A. Mitręga, *Proces rekonstrukcji rodziny...*, op. cit., s. 253–268;

wewnętrznie niż rodziny naturalne, gdyż tworzą się w nich „koalicje”¹⁰⁵. Może to wpływać, co najmniej pośrednio, na relacje małżeńskie i być jednym z czynników sprzyjających rozkładowi pożycia małżeńskiego, a w dalszej perspektywie – doprowadzić do rozwodu oraz dążenia do rozwiązania przysposobienia pasierba.

Orzeczenie rozwodu z rodzicem przysposobionego pasierba nie jest samoistnym powodem rozwiązania przysposobienia, mającym cechę ważności. Zwracał na to uwagę Sąd Najwyższy przykładowo w wyroku z dnia 10 lipca 1968 r., I CR 271/18¹⁰⁶:

„Sam fakt rozwiązania małżeństwa z matką dziecka nie może oznaczać powstania ważnych powodów uzasadniających żądanie przez jej męża rozwiązania stosunku przysposobienia. Do przyjęcia takiego automatyzmu brak jest jakichkolwiek podstaw prawnych, ustalenie więc, że w konkretnej sprawie zachodzą ważne powody uzasadniające uwzględnienie żądania przysposabiającego, musi wynikać z innych jeszcze okoliczności sprawy”.

Stanowisko takie zostało wyrażone także w pkt XI.3 „Zaleceń kierunkowych” z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75¹⁰⁷, odgrywających szczególnie doniosłą rolę w kształtowaniu bądź utrwalaniu wykładni przepisów prawa rodzinnego.

Każda sprawa wymaga oceny wszystkich okoliczności stanu faktycznego. W części przypadków okoliczności, które doprowadziły do rozkładu pożycia w małżeństwie z przysposobionym pasierbem, mogły spowodować także osłabienie, a nawet zanik więzi emocjonalnych pomiędzy stronami stosunku przysposobienia. Przykładowo: przemoc wobec żony, a zarazem matki przysposobionego dziecka, choćby dziecko było „tylko” jej obserwatorem¹⁰⁸; zdrada małżeńska rodzica przysposobionego dziecka; nawiązanie pożycia z innym partnerem, który podjął taką rolę w życiu przysposobionego, jaką wcześniej sprawował rodzic adopcyjny, a w konsekwencji utrudnianie lub uniemożliwienie rodzicowi adopcyjnemu kontaktów z przysposobionym pasierbem.

Bardzo istotne jest utrwalone w orzecznictwie Sądu Najwyższego stanowisko, iż ustalając „ważne powody” rozwiązania przysposobienia, należy analizować okres od nawiązania stosunku przysposobienia¹⁰⁹. Spełnienie przesłanki „ważnych powodów” jest konieczne, aby mogło być rozważane rozwiązanie przysposobienia, niezależnie od tego, w jakim wieku jest

K. Skarbek, M. Kierzkowska, *Szanse i zagrożenia w procesie wychowawczym w rodzinie patchworkowej. Studium rodziny zrekonstruowanej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2022, t. 14(50), nr 4, s. 101–119.

¹⁰⁵ Zob. przykładowo: A. Jarzębińska, *Walory i koszty podjęcia roli macochy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 8, s. 42–46; A. Jarzębińska, *Dekalog postępowania macochy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2013, nr 6, s. 23–28.

¹⁰⁶ Wyrok SN z 10.07.1968 r., I CR 271/68, [w:] J. Gudowski, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, Warszawa 2021, s. 697.

¹⁰⁷ OSNCP 1976, nr 9, poz. 184.

¹⁰⁸ Jak wynika z badania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce*, Warszawa 2023, s. 39: „bycie świadkiem przemocy domowej (między rodzicami lub opiekunami albo wobec rodzeństwa lub innych dzieci zamieszkujących razem) stanowi istotne zagrożenie dla dobrostanu dziecka i jest traktowane jako tzw. wiktyimizacja pośrednia. Tego typu doświadczenia miało kiedykolwiek 14% badanych”.

¹⁰⁹ Tak Sąd Najwyższy przykładowo w: uzasadnieniach wyroków z 7.11.2014 r., IV CSK 412/14, LEX nr 1594079, oraz z 13.09.2017 r., IV CSK 191/17, LEX nr 2398362; postanowieniu z 21.02.2018 r., V CSK 463/17, LEX nr 3373636.

osoba przysposobiona w dacie wyrokowania. O ile jest jeszcze małoletnia, o tyle jej dobro może przesądzić o rozstrzygnięciu negatywnym mimo zaistnienia „ważnych powodów” rozwiązania przysposobienia. Nie zawsze bowiem „ważne powody” rozwiązania stosunku przysposobienia wskazują, iż trwanie tego stosunku jest sprzeczne z dobrem dziecka, a jego rozwiązanie stworzy możliwości realizacji tego dobra¹¹⁰.

2. Dobro małoletniego pasierba jako przeszkoda do rozwiązania przysposobienia dokonanego przez współmałżonka jego rodzica

Dla wykładni dobra osoby przysposobionej mającej status prawny dziecka istotne znaczenie ma rozumienie „dobra dziecka” jako zasady prawa rodzinnego. Doniosłe są ustalenia ogólne przy definiowaniu tego pojęcia, a także poczynione w analizach przepisów, w których dobro dziecka stanowi element treści charakteryzowanej instytucji prawa rodzinnego, np. władzy rodzicielskiej (art. 95 § 3 k.r.o.), bądź przesłankę rozstrzygnięcia (przykładowo art. 58 k.r.o., art. 61¹ § 2 k.r.o., art. 93 § 2 k.r.o.). Do opracowań zawierających wspomniane analizy należy odesłać¹¹¹.

Dobro przysposobianego jest pozytywną przesłanką orzeczenia przysposobienia (art. 114 § 1 k.r.o.), a zarazem negatywną przesłanką jego rozwiązania w okresie małoletności osoby przysposobionej (art. 125 § 1 zdanie drugie k.r.o.). Wynika z tego, że mimo wystąpienia przez uprawniony podmiot do sądu z żądaniem rozwiązania przysposobienia i stwierdzenia przez sąd orzekający, że w danej sprawie zachodzą „ważne powody” rozwiązania przysposobienia, orzeczenie takie nie może nastąpić, jeżeli trwanie tego stosunku prawnego nadal realizuje zasadę dobra dziecka.

Gdy wszczęto postępowanie o rozwiązanie przysposobienia, taka sytuacja może mieć miejsce rzadko, zważywszy, iż w sytuacjach typowych „ważny powód” rozwiązania stosunku przysposobienia jest rozumiany jako zupełny i nieodwracalny rozkład więzi między

¹¹⁰ Przykładowo taki przypadek ma miejsce, gdy brak więzi między stronami stosunku przysposobienia nie budzi wątpliwości, a rozwiązanie przysposobienia spowoduje prawny powrót dziecka do rodziny pochodzenia, w której (mimo orzeczenia przysposobienia) jest należycie wychowywane. Podobnie można ocenić przypadek, gdy osoba przysposabiająca dopuściła się czynów karalnych na szkodę dziecka, a sam fakt pozostawiania z nią w więzi prawnej jest dla dziecka źródłem cierpienia.

¹¹¹ Zob. przykładowo: W. Stojanowska, *Dobro dziecka jako negatywna przesłanka wyłączająca dopuszczalność rozwodu na tle innych przepisów prawa rozwodowego mających na celu urzeczywistnienie zasady ochrony tego dobra*, [w:] *System prawa prywatnego. Tom 11. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, Warszawa 2009, s. 589–640; R. Borzyszkowska, *Kategoria pojęciowa „dobro dziecka”*, „Przegląd Pedagogiczny” 2011, nr 1, s. 169–173; M. Arczewska, *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*, Kraków 2017; K. Hanas, *Konstrukcja normatywna „dobro dziecka” i jej sądowe stosowanie*, Lublin 2021; E. Wojtaszek-Mik, *Dobro dziecka a odmowa jego wydania na podstawie art. 13 lit. b Konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę*, „Prawo w Działaniu” 2022, t. 50. Zob. też w syntetycznej formie ze wskazaniem literatury: E. Holewińska-Łapińska, *Ustalenie dobra dziecka, jako przesłanki ograniczenia kontaktów z dzieckiem w praktyce sądów rodzinnych*, Warszawa 2022, (Raport IWS), s. 33–39; E. Holewińska-Łapińska, *Rozwiązanie przysposobienia z małoletnimi przysposobionymi w orzecznictwie sądów powszechnych w latach 2022–2023*, „Prawo w Działaniu” 2024, t. 60, s. 16–21.

stronami, a rozwiązanie przysposobienia nie pozostawi osoby przysposobionej bez środków utrzymania. Zabezpieczenie kosztów utrzymania dziecka po rozwiązaniu stosunku przysposobienia jest możliwe w formie orzeczenia o utrzymaniu w mocy wynikających z rozwiązywanego przysposobienia obowiązków alimentacyjnych „stosownie do okoliczności” (przykładowo tylko obowiązku przysposabiających na rzecz przysposabianego w okresie, gdy nie będzie w stanie utrzymać się samodzielnie). Dlatego obawa o majątkowe aspekty dobra dziecka wyjątkowo może decydować o oddaleniu żądania rozwiązania przysposobienia.

Skłania to ku przyjęciu tezy, iż dobro dziecka może być przeszkodą do rozwiązania przysposobienia, gdy sąd oceni, że uprawdopodobniona sytuacja osoby przysposobionej w przypadku rozwiązania stosunku przysposobienia będzie znacząco gorsza w dłuższej perspektywie czasowej od sytuacji, jakiej można oczekiwać przy zachowaniu tego stosunku, mimo iż nie funkcjonuje on w sposób należyty, a zasadnicza zmiana tego stanu jest nieprawdopodobna bądź mało prawdopodobna.

Odnośnie do sytuacji przysposobionego pasierba, gdy więzi między nim a żoną ojca bądź mężem matki nie powstały bądź po powstaniu uległy rozkładowi, istotna wydaje się ocena sytuacji w rodzinie zrekonstruowanej przez przysposobienie.

Za zachowaniem prawnego stosunku przysposobienia przykładowo może przemawiać trwanie małżeństwa rodzica z osobą, która dokonała przysposobienia, szczególnie gdy małżonkowie pozostają we wspólnym zgodnym pożyciu, a ich związek dobrze funkcjonuje społecznie mimo niepowodzenia przysposobienia. Dobro przysposobionego dziecka może wyrażać się w istnieniu więzi nie tylko prawnych, ale i emocjonalnych z członkami rodziny „z przysposobienia” innymi niż osoba przysposabiająca.

Rozwód osoby przysposabiającej z rodzicem osoby przysposobionej, któremu towarzyszy brak więzi pomiędzy stronami przysposobienia oraz krewnymi osoby przysposobionej i przysposobionym dzieckiem, ustanie kontaktów między nimi z obopólną niechęcią do ich wznowienia, dobre funkcjonowanie społeczne i emocjonalne dziecka w takiej sytuacji mogą uzasadniać ocenę, że rozwiązanie przysposobienia nie naruszy dobra dziecka. Każdy stan faktyczny wymaga jednak dokładnej analizy i wnikliwej oceny.

VIII. Postępowania w sprawach o rozwiązanie przysposobienia pasierbów w latach 2022–2023

1. Strony postępowania i ich reprezentacja

1.1. Strona powodowa

Powodami w 30 (63,8%) zbadanych sprawach o rozwiązanie stosunku przysposobienia pasierba byli ojczymowie, w 13 (27,7%) sprawach były osoby przysposobione, a w 4 (8,5%) – macochy przysposobionych. W żadnym przypadku postępowanie nie toczyło się z inicjatywy podmiotu publicznego – prokuratora, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka.

Gdy powodem była osoba przysposabiająca, w 25 sprawach korzystała z pomocy profesjonalnego pełnomocnika procesowego.

W dniu wpływu do sądu pozwu o rozwiązanie stosunku przysposobienia w pięciu przypadkach powodami były małoletnie osoby przysposobione. W 4 z tych spraw pozew w ich imieniu wniósł rodzic, którego współmałżonek dokonał przysposobienia, a w jednym przypadku uczynił to kurator ustanowiony do reprezentowania małoletniej osoby przysposobionej.

Gdy powodem był małoletni przysposobiony, podmiot, który występował w jego imieniu, w 2 sprawach korzystał z pomocy profesjonalnego pełnomocnika procesowego – adwokata.

1.2. Strona pozwana

W 34 sprawach stroną pozwaną była osoba przysposobiona, w 14 przypadkach – małoletnia. Małoletnią osobę pozwaną w 2 przypadkach reprezentował rodzic sprawujący funkcję jej przedstawiciela ustawowego¹¹², w jednym przypadku – opiekun, a w pozostałych 11 przypadkach – kurator ustanowiony przez sąd.

We wszystkich przypadkach funkcję kuratora powierzono profesjonalście – adwokatowi lub radcy prawnemu. Mimo to aktywność kuratorów była niewielka. Na uznanie zasługują przygotowanie odpowiedzi na pozew w co drugiej sprawie oraz obecność na posiedzeniach

¹¹² W innych sprawach dotyczących małoletniej osoby przysposobionej jej rodzic (współmałżonek osoby przysposabiającej) w 3 przypadkach był interwenientem ubocznym, w 20 – świadkiem.

sądu (co najmniej na jednym posiedzeniu we wszystkich sprawach oraz w większości przypadków, gdy posiedzeń – „terminów” było więcej, na wszystkich terminach).

Tabela 10. Formy aktywności kuratorów małoletnich pozwanych

Formy aktywności kuratorów małoletnich pozwanych (11 = 100%)	Liczba spraw	Procent
Przygotował profesjonalną odpowiedź na pozew	6	54,5
Był obecny na wszystkich posiedzeniach sądu w formie rozprawy („terminach”)	7	63,6
Zajmował merytoryczne stanowisko	3	27,3
Wnosił o oddalenie powództwa „z ostrożności procesowej”	1	9,1
Wykazywał inicjatywę w postępowaniu powodowym (wnioski dowodowe)	1	9,1
Można domniemywać, że zapoznał się z sytuacją dziecka	1	9,1
Wniósł o uzasadnienie wyroku	1	9,1
Wniósł apelację	2	18,2
Złożył odpowiedź na apelację strony przeciwnej	1	9,1
Wnosił o wynagrodzenie za sprawowanie funkcji	5	45,5

Źródło: Opracowanie własne.

Tylko w pojedynczych przypadkach kurator zapoznał się dokładnie z sytuacją dziecka, wniósł o uzasadnienie wyroku oraz wniósł apelację (co nastąpiło dwukrotnie) – tabela 10.

2. Żądania pozwów wniesionych przez przysposabiających i ich uzasadnienie

2.1. Żądania pozwu osób przysposabiających

Poza żądaniem rozwiązania stosunku przysposobienia zawartym we wszystkich 34 pozwach wniesionych przez osoby przysposabiające (30 ojczymów i 4 macochy; 34 = 100%) 11 z nich (32,3%) wносиło o orzeczenie, że osoba przysposobiona powraca do nazwiska noszonego przed orzeczeniem przysposobienia, co uzasadniano brakiem wszelkiej więzi rodzinnej. W 3 pozwach żądania dotyczyły obowiązku alimentacyjnego osoby przysposabiającej. W jednym z nich strona powodowa domagała się stwierdzenia, że taki obowiązek na rzecz pasierba wygaś, w drugim – ustalenia, że obowiązek alimentacyjny przysposabiającego nie zostaje zachowany po rozwiązaniu stosunku przysposobienia, w trzecim – wносиła o zachowanie obowiązku alimentacyjnego w okresie małoletności przysposobionego.

2.2. Uzasadnienia pozwów wniesionych przez osoby przysposabiające dotyczące żądania rozwiązania przysposobienia („ważne powody” rozwiązania przysposobienia), gdy osoby przysposobione były małoletnie

W dniu wpływu do sądu pozwu o rozwiązanie przysposobienia pasierba 16 osób przysposobionych było małoletnich, a 11 z nich miało pozycję pozwanych.

Odnosnie do żądania rozwiązania stosunku przysposobienia powodowie wskazywali prawie we wszystkich uzasadnieniach na ustanie wszelkiej więzi z przysposobionymi pasierbami oraz opisywali ich zachowania, które doprowadziły do takiego stanu.

Podane przez przysposabiających „ważne powody” uzasadniające rozwiązanie stosunku przysposobienia z małoletnim pasierbem były w znacznej mierze związane z rozkładem pożycia małżeńskiego w rodzinie zrekonstruowanej, potwierdzone przez orzeczenie rozwodu w ponad połowie przypadków (54,5%) w tej grupie spraw oraz trwaniem procesu rozwodowego w kolejnych sprawach (18,2%) – tabela 11.

Konsekwencją rozkładu pożycia i/lub konfliktów między małżonkami było też w relatywnie dużym odsetku spraw (45,5%) odseparowanie ojczyzna od pasierba, co sprzyjało osłabieniu lub zanikowi więzi. W porównaniu z pozostałymi sprawami, nie dotyczącymi przysposobienia pasierba, relatywnie mało było przypadków demoralizacji małoletnich przysposobionych. Jej przejawy zostały wskazane w pojedynczych uzasadnieniach.

Tabela 11. Uzasadnienie żądania rozwiązania przysposobienia z małoletnią osobą pozwaną

Uzasadnienie pozwów (11 = 100%)	Liczba spraw	Procent
Brak jakiegokolwiek więzi między stronami	10	90,9
Powód rozwiódł się z matką pasierba	6	54,5
Odseparowanie dziecka od powoda przez jego matkę	6	54,5
Przysposobiony pozostaje w swojej rodzinie generacyjnej	4	36,4
Trwa proces rozwodowy z matką dziecka	2	18,2
Powód nie ma środków finansowych na utrzymanie pozwanego	2	18,2
Przysposobiony jest wulgarny, stosuje agresję słowną	2	18,2
Przysposobiony okazuje powodowi nienawiść (mówi, że nienawidzi)	1	9,1
Przysposobiony pije alkohol	1	9,1
Bezsilność wychowawcza powoda	1	9,1
Inne	4	36,4

Źródło: Opracowanie własne.

2.3. Uzasadnienia pozwów wniesionych przez osoby przysposabiające dotyczące żądania rozwiązania przysposobienia („ważne powody” rozwiązania przysposobienia), gdy osoby przysposobione były pełnoletnie

W 23 sprawach, w których powodem była osoba przysposabiająca, osoby pozwane były pełnoletnie w dniu wpływu pozwu. W jednej ze spraw dotyczących 4 osób przysposobionych jedna z nich w dniu wpływu pozwu była małoletnia. Osiągnęła pełnoletność podczas postępowania.

Tabela 12. Uzasadnienie żądania rozwiązania przysposobienia z pełnoletnią osobą pozwaną

Uzasadnienie pozwów (23 = 100%)	Liczba spraw	Procent
Brak jakiegokolwiek więzi między stronami	23	100,0
Naruszanie prawa lub powszechnie akceptowanych norm społecznych	1	4,3
Alkoholizm przysposobionego	1	4,3
Pasożytniczy tryb życia przysposobionego	1	4,3
Strach przed przysposobionym (zagrożenie życia, zdrowia, mienia)	1	4,3
Nienawiść demonstrowana przez przysposobionego	1	4,3
Brak akceptacji dla życiowych wyborów osoby przysposobionej	1	4,3
Faktyczny powrót do rodziny naturalnej	1	4,3
Inne	4	17,4

Źródło: Opracowanie własne.

We wszystkich uzasadnieniach pozwów wskazywano na brak więzi rodzinnej z osobami przysposobionymi, zwykle zerwanej w okresie ich małoletności. Drastyczne zachowania osób przysposobionych, okazywanie nienawiści, zastraszanie osoby przysposabiającej występowały relatywnie rzadko w porównaniu ze sprawami, w których przysposobione były dzieci obce dla przysposabiających (tabela 12).

3. Żądania pozwów wniesionych przez przysposobionych pasierbów i ich uzasadnienie

Przysposobieni pasierbowie byli powodami w 13 sprawach. W 12 z nich pozwanym był ojczym, w jednym była to macocha.

Żądanie rozwiązania stosunku przysposobienia w 11 przypadkach uzasadniali brakiem więzi z ojczymem, a w jednym brakiem więzi z macochą.

W jednej sprawie toczącej się przeciwko ojczymowi (z pełną jego aprobatą) rozwiązanie przysposobienia pełnego miało umożliwić ponowne przysposobienie przez tego ojczyma, jednak w formie *adoptio minus plena*. Zainteresowani taką możliwością uważali ją za lepiej zabezpieczającą sytuację osoby przysposobionej i jej rodziny wobec zachowania więzi

przysposobionej z krewnymi ojca, zmarłego przed orzeczeniem przysposobienia i ponownym małżeństwem matki.

W jednym przypadku osoba przysposobiona pragnęła powrotu do wcześniej noszonego nazwiska, jako potwierdzającego jej przynależność do rodziny generacyjnej.

W dniu wpływu pozwu do sądu pięć spośród powodów było małoletnich. W uzasadnieniach ich pozwów, poza twierdzeniem o braku więzi (w trzech uzasadnieniach), wskazano dodatkowo na takie „ważne powody” rozwiązania przysposobienia, jak: fakt pozbawienia ojczyzną, który dokonał przysposobienia, władzy rodzicielskiej (w jednym przypadku); brak zainteresowania osobą przysposobioną (w trzech przypadkach); alkoholizm przysposabiającego (w jednym przypadku); faktyczne pozostawanie pod pieczę rodziców (w jednym przypadku); pozostawanie pod pieczę innej osoby niż ta, która dokonała przysposobienia (w jednym przypadku).

W 8 przypadkach przysposobieni pasierbowie żądający rozwiązania przysposobienia wskazywali, poza twierdzeniem o braku więzi, na takie „ważne powody” rozwiązania stosunku przysposobienia, jak: niewykonywanie obowiązków rodzicielskich przez stronę pozwaną (w dwóch przypadkach); nieokazywanie przysposobionemu pozytywnych uczuć akceptacji, miłości (w trzech przypadkach); w pojedynczych przypadkach – faktyczne pozostawanie tylko w rodzinie generacyjnej, wychowywanie przez inną osobą niż przysposabiający, nadmierne wymagania i nadmierny rygorizm ze strony przysposabiającego.

4. Stanowisko strony pozwanej, przebieg i wynik postępowania

4.1. Stanowisko strony pozwanej

Przeważało stanowisko aprobowujące rozwiązanie przysposobienia (57,5%).

Tabela 13. Stanowisko strony pozwanej wobec żądań pozwu

Stanowisko strony pozwanej wobec żądań pozwu	Liczba	Procent
Wnosi o oddalenie powództwa	18	38,2
Uznaje żądania pozwu i przyznaje okoliczności faktyczne	15	31,9
Uznaje żądania pozwu, ale kwestionuje jego uzasadnienie	10	21,3
Żąda rozwiązania przysposobienia, oddalenia innych żądań i/lub zgłasza własne	2	4,3
Pozostawia „do uznania sądu” lub brak stanowiska	2	4,3
Ogółem	47	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

Częściej niż w co trzeciej sprawie (31,9%) strona pozwana nie tylko uznawała żądania pozwu, ale też przyznawała okoliczności faktyczne, a ich interpretacja przez stronę

powodową nie budziła zastrzeżeń strony pozwanej. Część pozwanych (21,3%) nie aprobowała interpretacji niespornych okoliczności faktycznych, zwłaszcza zarzutów pod własnym adresem odnośnie do wykonywania obowiązków wynikających z odgrywanej roli w ramach stosunku rodzic–dziecko powstałego wskutek przysposobienia (tabela 13).

4.2. Prokurator w postępowaniu

Prokurator może wytoczyć powództwo o rozwiązanie stosunku przysposobienia (art. 454 § 4 k.p.c.). W zbadanych sprawach nie było takiego przypadku.

Zgodnie z art. 457 k.p.c. w każdej sprawie o rozwiązanie przysposobienia, niezależnie od tego, jaka osoba uprawniona wytoczyła powództwo, prokuratorowi doręcza się odpis pozwu oraz zawiadamia się go o terminach rozprawy. Jest to obowiązek niezależny od oceny sądu o celowości zawiadomienia, a więc wskazany przepis zawiera unormowanie szczególne w stosunku do art. 59 k.p.c., zgodnie z którym w każdej sprawie, w której sąd ocenił udział prokuratora za potrzebny, ma obowiązek zawiadomienia go o niej.

Przyjmuje się, iż doręczenie odpisu pozwu prokuratorowi i zawiadomienie go o terminach rozprawy w trybie art. 457 k.p.c. nie nakładają na prokuratora obowiązku udziału w sprawie, ale jedynie stwarza mu możliwość wstąpienia do postępowania, gdy oceni, że w danej sprawie jest to potrzebne, a decyzja ta nie podlega kontroli sądu. Prokurator może wstąpić do postępowania w każdym stadium, nie będąc związany z żadną ze stron.

Przyjmuje się, iż obowiązek zawiadamiania prokuratora dotyczy wszystkich terminów (zarówno w pierwszej, jak i w drugiej instancji), choćby, mimo doręczenia pozwu i zawiadomienia o wcześniejszych terminach, prokurator nie wziął udziału w sprawie¹¹³.

W 40 (85,1%) sprawach o rozwiązanie przysposobienia pasierba sądy doręczyły prokuratorom odpis pozwu na podstawie art. 457 k.p.c., w 38 sprawach (80,9%) zawiadomiły ich o pierwszym terminie rozprawy, a w 16 (34,0%) – o kolejnych terminach.

W 40 sprawach prokurator poinformował sąd, że przystępuje do sprawy. Mimo poinformowania sądu o przystąpieniu do spraw w połowie z nich prokurator nie był nawet na jednej rozprawie. W 19 sprawach był obecny co najmniej na jednym „terminie” rozprawy. Gdy był obecny, jego aktywność wyrażała się głównie w zadawaniu pytań stronom, świadkom i biegłym. Składanie wniosków dowodowych i zajmowanie stanowiska merytorycznego w pismach procesowych miały miejsce rzadko (tabela 14).

¹¹³ Tak SN w wyroku z 15.03.1974 r., I CR 71/74, OSPiKA 1974, nr 10, LEX nr 4872.

Tabela 14. Aktywność prokuratora zawiadomionego o sprawie (art. 457 k.p.c.)

Lp.	Przejawy aktywności prokuratora (40 spraw = 100%)	Liczba	Procent
1.	Obecność na jednej rozprawie (w sprawie był tylko jeden termin)	9	22,5
2.	Obecność na wszystkich „terminach”, gdy było ich nie mniej niż dwa	7	17,5
3.	Obecność tylko na jednej rozprawie, choć było ich więcej	3	7,5
4.	Zgłoszenie choć jednego wniosku dowodowego	4	10,0
5.	Zadawanie pytań stronom	17	42,5
6.	Zadawanie pytań świadkom i/lub biegłym	7	17,5
7.	Stanowisko wyrażone w piśmie procesowym	3	7,5
8.	Jednoznaczne stanowisko co do sposobu rozstrzygnięcia sprawy	17	42,5
9.	Brak mimo pisma o przystąpieniu do sprawy	1	2,5

Źródło: Opracowanie własne.

W 17 sprawach prokurator zajął jednoznaczne stanowisko co do sposobu ich rozstrzygnięcia. W 11 z nich wnosił o rozwiązanie stosunku przysposobienia, w 6 – o oddalenie powództwa. W 2 sprawach pozostawił rozstrzygnięcie „do uznania sądu”.

W żadnej sprawie prokurator nie wnosił o uzasadnienie wyroku ani nie zaskarżył orzeczenia, także wówczas, gdy nie było zgodne z jego stanowiskiem merytorycznym, które przedstawił sądowi.

4.3. Przeprowadzone dowody i inne ustalenia

Dla ustalenia stanu faktycznego sprawy szczególniejsze znaczenie miały przesłuchanie strony powodowej oraz dowód z akt sprawy o orzeczenie przysposobienia. Istotne były akta innych spraw, w tym w szczególności sprawy rozwodowej małżeństwa, na podstawie którego powstała zrekonstruowana rodzina.

Stosunkowo rzadko (10,6%) były przeprowadzane dowód z opinii OZSS przygotowanej do rozpoznawanej sprawy i wywiady środowiskowe. W żadnej sprawie nie zasięgnięto opinii ośrodka adopcyjnego.

Najistotniejsze informacje o przeprowadzonych dowodach i innych ustaleniach sądów zostały zamieszczone w tabeli 15.

Tabela 15. Przeprowadzone dowody i inne ustalenia

Lp.	Przeprowadzone dowody i inne ustalenia (47 spraw = 100%)	Liczba	Procent
1.	Informacyjne wysłuchanie powoda	14	29,8
2.	Przesłuchanie powoda	40	85,1
3.	Informacyjne wysłuchanie pełnoletniego pozwanego	7	14,9
4.	Wysłuchanie dziecka (art. 2161 k.p.c.)	8	17,0
5.	Informacyjne wysłuchanie przedstawiciela ustawowego małoletniego	2	4,3
6.	Przesłuchanie pozwanego	29	61,7
7.	Przesłuchanie przedstawiciela ustawowego małoletniego	10	21,3
8.	Przesłuchanie świadków zgłoszonych przez powoda	24	51,1
9.	Przesłuchanie świadków zgłoszonych przez pozwanego	13	27,7
10.	Z akt sprawy o orzeczenie przysposobienia	30	63,8
11.	Z akt spraw dotyczących władzy rodzicielskiej rodzica adopcyjnego	7	14,9
12.	Z akt innych spraw sądowych	15	31,9
13.	Wywiad środowiskowy w rodzinie adopcyjnej	6	12,7
14.	Wywiad środowiskowy w rodzinie pochodzenia dziecka	3	6,4
15.	Dokumentacja stanu zdrowia osoby przysposobionej	5	10,6
16.	Dokumentacja stanu zdrowia rodzica adopcyjnego	3	6,4
17.	Opinia OZSS przygotowana do rozpoznawanej sprawy	5	10,6
18.	Opinia OZSS przygotowana do innej sprawy	2	4,3
19.	Opinia psychologiczna	1	2,1
20.	Informacja/opinia o przysposobionym ze szkoły, placówki	3	6,4
21.	Odpis zupełny aktu urodzenia przysposobionego	16	34,0
22.	Inne	20	42,5

Uwaga: Kategoria „Inne” obejmuje głównie dokumenty związane ze stanem faktycznym poszczególnych spraw, takie jak: odpisy różnych aktów stanu cywilnego, odpisy wyroków (np. rozwodowych), decyzje o zmianie nazwiska, zagraniczna dokumentacja sprawy o orzeczenie przysposobienia, informacje policyjne, fotografie itp.

Źródło: Opracowanie własne.

W dacie wpływu pozwu 19 osób przysposobionych było małoletnich. Bezpośrednie wysłuchanie przez sąd dotyczyło 8 z tych osób – 2 z nich zostały wysłuchane w tzw. przyjaznym/niebieskim pokoju, 2 w sali posiedzeń sądowych bez obecności innych osób poza sędzią. Miejsce wysłuchania pozostałych nie zostało odnotowane.

W 6 przypadkach wysłuchane dziecko zostało zapytane o jego życzenia/oczekiwania co do wyniku sprawy. Wiadomo, że w 2 przypadkach dziecko nie znało przedmiotu sprawy, w tym w jednym z nich nie wiedziało, że przysposabiający ojczym nie jest jego ojcem. W 4 sprawach, w których nie było wysłuchania, stanowisko dziecka ustalili biegli z OZSS w opinii sporządzonej na potrzeby sprawy.

Stanowisko małoletnich można uznać za ustalone w 11 przypadkach. Wydaje się, że w dwóch w sposób zdecydowany przysposobiony chciał trwania stosunku przysposobienia,

a tylko w jednym deklarował miłość i wiązał swoje życiowe plany z przysposabiającym (ten wyemigrował do USA), mając nadzieję, że kiedyś w przyszłości do niego dołączy i uzyska pomoc w urządzeniu się tam.

Pięciokrotnie małoletni pasierb, którego życzenia zostały ustalone bezpośrednio podczas wysłuchania bądź pośrednio, negatywnie oceniał przysposabiającego i oczekiwał zakończenia z nim związku prawnego. Jeden wyraził nadzieję, że jego biologiczny ojciec dokona uznania ojcostwa.

Pozostałym w tej grupie sposób orzeczenia był raczej obojętny, co obejmowało także akceptację rozwiązania przysposobienia. Jedna z tych osób niepokoiła się tylko możliwością utraty nazwiska nabytego wskutek przysposobienia, które chciała zachować.

4.4. Weryfikacja stanowiska stron – rozstrzygnięcie sprawy

Wcześniej zostały przedstawione najistotniejsze elementy uzasadnienia pozwów, wymieniające „ważne powody” rozwiązania przysposobienia. Okazało się, że w 35 sprawach (74,5%) postępowanie dowodowe potwierdziło w całości stan faktyczny odnośnie do wzajemnych stosunków stron i ich zachowań względem siebie (także nagannych). W 20 z nich w pełni została potwierdzona ocena faktów przedstawionych przez stronę powodową (tabela 16).

Tabela 16. Weryfikacja w postępowaniu twierdzeń zawartych w uzasadnieniu pozwu

Stanowisko strony pozwanej wobec żądań pozwu	Liczba	Procent
Pełne potwierdzenie faktów podanych przez powoda i jego oceny	20	42,6
Pełne potwierdzenie faktów, ale nie ich oceny	15	31,9
Częściowe potwierdzenie faktów i ocen powoda	3	6,4
Częściowe potwierdzenie faktów, inne oceny	1	2,1
Niewystarczające ustalenia (np. tylko stanowisko powoda)	8	17,0
Ogółem	47	100,0

Źródło: Opracowanie własne.

W 34 (72,3%) sprawach postępowanie przed sądem pierwszej instancji zakończyło się rozwiązaniem przysposobienia. Rozwiązane zostały wszystkie stosunki przysposobienia pasierbów przez macochy. Jedno z rozwiązanych przysposobień było niepełne, 33 były pełne, a 13 spraw zakończyło się oddaleniem powództwa.

W wyrokach rozwiązujących stosunek przysposobienia dwukrotnie sąd orzekł o powrocie osoby przysposobionej do nazwiska noszonego przed orzeczeniem przysposobienia. Do nazwiska odniósł się też w 2 innych wyrokach. W jednym z nich orzekł o nadaniu pasierbowi przysposabiającego imienia i nazwiska o określonym brzmieniu, w drugim

jednoznacznie stwierdził o zachowaniu nazwiska nabytego wskutek przysposobienia, mimo iż taki skutek wynika z ustawy (art. 126 § 2 zdanie pierwsze k.r.o.).

W 4 wyrokach były też rozstrzygnięcia dotyczące obowiązku alimentacyjnego. W dwóch z nich sądy orzekły o zachowaniu obowiązku alimentacyjnego osoby przysposabiającej (w jednym ze wskazaniem miesięcznej kwoty świadczeń). W dwóch innych żądania odnośnie do zachowania obowiązku alimentacyjnego zostały oddalone.

Zostało zaskarżonych 9 wyroków (19,1%). W 6 przypadkach apelację wniosła strona powodowa, w 2 – strona pozwana, a w jednej zrobiły to obydwie strony.

Wszystkie apelacje powodów zostały wniesione od wyroków oddalających ich żądanie rozwiązania przysposobienia. Apelujący wnosili o ich zmianę i rozwiązanie stosunków przysposobienia.

Strona pozwana w jednym przypadku domagała się zmiany wyroku rozwiązującego stosunek przysposobienia i oddalenia powództwa, w dwóch apelacjach – zmiany orzeczenia odnośnie do obowiązku alimentacyjnego.

W ośmiu postępowaniach przed sądem drugiej instancji obydwie strony były reprezentowane przez profesjonalnych pełnomocników procesowych, w jednej z profesjonalnym pełnomocnikiem występował tylko przeciwnik apelacji.

Zostało oddalonych 8 apelacji. W jednym przypadku sąd drugiej instancji uchylił zaskarżony wyrok rozwiązujący stosunek przysposobienia i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania. Po ponownym rozpoznaniu sprawy przysposobienie zostało rozwiązane. Odmienne jednak w porównaniu z wyrokiem, jaki zapadł przy pierwszym rozpoznaniu sprawy, zostało rozstrzygnięte żądanie dotyczące obowiązku alimentacyjnego osoby przysposabiającej. Ten wyrok uprawomocnił się bez zaskarżenia. W jednym przypadku sąd drugiej instancji uwzględnił apelację odnośnie do obowiązku alimentacyjnego. W sprawach, w których miały miejsce kontrola instancyjna i ponowne rozpoznanie sprawy w jej wyniku, w żadnym przypadku nie doprowadziło to do merytorycznej zmiany rozstrzygnięć odnośnie do rozwiązania przysposobienia, jakie zapadły przed sądem pierwszej instancji. Zbadane sprawy prawomocnie zakończyły się w 34 przypadkach (72,3%) rozwiązaniem stosunku przysposobienia pasierba, a w 13 przypadkach (27,7%) – oddaleniem powództwa.

5. Długotrwałość postępowań

5.1. Długotrwałość postępowań przed sądem pierwszej instancji

Blisko 81% spraw o rozwiązanie przysposobienia pasierba w latach 2022–2023 zakończyło się rozstrzygnięciem merytorycznym, które uprawomocniło się bez kontroli instancyjnej. Na czas postępowania najistotniejszy wpływ miała długotrwałość postępowań przed sądem

pierwszej instancji, a na nie, w szczególności, okres oczekiwania na pierwsze posiedzenie sądu w formie rozprawy od daty wpływu pozwu do sądu.

W zbadanych sprawach najkrótsze oczekiwanie wynosiło 25 dni i miało miejsce tylko w jednym przypadku, drugie z najkrótszych trwało 43 dni, a trzecie – 47 dni. Tylko w 7 sprawach (14,9%) oczekiwanie na pierwszą rozprawę było nie dłuższe niż 100 dni (3,3 miesiąca). W połowie spraw okres oczekiwania wynosił do 159 dni (ponad 5 miesięcy), a w pozostałych – od 176 dni do 1060 dni. Na pierwszej rozprawie rozstrzygnięto 20 (42,6%) spraw, 11 (23,4%) – na drugim „terminie”. W pozostałych było od 3 do 6 „terminów” rozprawy.

Postępowanie przed sądem pierwszej instancji od daty wpływu pozwu¹¹⁴ do daty wydania wyroku trwało w 6 sprawach (12,8%) nie dłużej niż 3 miesiące, w 10 sprawach (21,3%) – ponad 3 miesiące do 6 miesięcy, w pozostałych 31 sprawach (66%) – dłużej, nawet do 3 lat.

5.2. Długotrwałość postępowań, w których miała miejsce kontrola instancyjna

Od daty wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji do daty wyroku sądu drugiej instancji upłynął okres od 4 do 27 miesięcy (2 lata i 3 miesiące). W pięciu sprawach ten okres nie był dłuższy od 6 miesięcy. Cały okres postępowania, od wpływu pozwu do sądu do daty wyroku sądu drugiej instancji, trwał nie dłużej niż od 13 miesięcy do 40 miesięcy (3 lata i 3 miesiące).

¹¹⁴ Najdawniej wniesiony pozew w omawianej grupie spraw wpłynął do sądu 26.10.2018 r.

IX. Rozwiązane stosunki przysposobienia z pasierbami

1. Charakterystyka ogólna

W zbadanych aktach dotyczących rozwiązania przysposobienia pasierbów w 34 sprawach rozwiązano 39 stosunków przysposobienia. W tej grupie 21 osób przysposobionych było płci męskiej oraz 18 osób płci żeńskiej.

W dniu wyrokowania przez sąd pierwszej instancji 12 z tych osób było małoletnich. Najmłodsze dziecko, chłopiec, liczyło wówczas 7 lat i 4 miesiące, kolejne z najmłodszych – dziewczynka – było o 4 miesiące starsze (7 lat i 8 miesięcy). Następne z najmłodszych liczyło 10 lat i miesiąc, kolejne – 13 lat i 9 miesięcy, 14 lat i 6 miesięcy oraz 15 lat i 6 miesięcy. Pozostali spośród małoletnich (6 osób) byli w wieku od 16 lat i 2 miesięcy do 17 lat i 9 miesięcy.

Najmłodsze z osób pełnoletnich liczyły: 18 lat i 6 miesięcy, 18 lat i 8 miesięcy, 18 lat i 9 miesięcy, 19 lat i 5 miesięcy oraz 20 lat i 2 miesiące. Kolejnych 10 osób było w wieku od 22 lat i 2 miesięcy do 27 lat i 7 miesięcy. W wieku od 31 lat i 7 miesięcy do 38 lat i 10 miesięcy było 6 osób. Dwie najstarsze przysposobione osoby to mężczyźni liczący 45 lat i 3 miesiące oraz 45 lat i 2 miesiące.

Rozwiązane przysposobienia trwały od 17 miesięcy do 33 lat i 7 miesięcy: 8 z nich – od 23 lat i 3 miesięcy do 33 lat i 7 miesięcy, 14 – od 10 lat i 11 miesięcy do 19 lat i 3 miesięcy, pozostałe – od 17 miesięcy do 9 lat i 10 miesięcy. Większość rozwiązanych przysposobień pasierbów była więc długotrwała.

Na podstawie uzasadnień wyroków oraz materiału dowodowego zgromadzonego w aktach spraw można ustalić, wskazane w tabeli 17, przyczyny rozwiązania przysposobienia. Decydujące znaczenie miały brak więzi emocjonalnej między stronami i brak wzajemnych kontaktów.

Tabela 17. Wskazane/domniemywane przyczyny rozwiązania przysposobienia

Przyczyny rozwiązania przysposobienia (34 wyroki = 100%)	Liczba	Procent
Brak więzi	33	97,1
Zgodne żądanie obu stron	28	82,3
Nawiązanie więzi z rodziną i/lub rodzicem zastępowanym przez ojczyma	6	17,6
Wina wywołania rozkładu więzi po stronie pozwanej	4	11,7

Przyczyny rozwiązania przysposobienia (34 wyroki = 100%)	Liczba	Procent
Dla strony powodowej przysposobienie jest „nie do wytrzymania”	3	8,8
Szansa na kolejne, lepiej rokujące przysposobienie	2	5,8
Inne	10	29,4

Źródło: Opracowanie własne.

2. Opis wybranych przypadków

2.1. Rozwiązane stosunki przysposobienia dokonane przez ojczymów

Opis przypadku pierwszego

Charakterystyka sprawy

1. Rodzaj przysposobienia – pełne, dokonane przez ojczyma.
2. Wiek dziecka w dniu orzeczenia przysposobienia – 13 lat i 2 miesiące.
3. Płeć osoby przysposobionej – męska.
4. Nowy akt urodzenia osoby przysposobionej nie został sporządzony.
5. Stosunek przysposobienia do dnia wpływu pozwu trwał 32 lata.
6. Strona powodowa – przysposabiający.
7. Strona pozwana – pełnoletni przysposobiony.
8. Prokurator nie brał udziału w postępowaniu.
9. Strony nie były reprezentowane przez profesjonalnych pełnomocników procesowych
10. Stanowisko strony pozwanej – uznała żądanie rozwiązania przysposobienia. Nie wyraziła zgody na orzeczenie powrotu do nazwiska noszonego przed przysposobieniem.
11. Ważniejsze dowody przeprowadzone w sprawie: przesłuchanie stron stosunku przysposobienia, z odpisów aktów stanu cywilnego, z aktu urodzenia przysposobionego.
12. Postępowanie trwało od 2 listopada 2022 r. do 29 marca 2023 r.
13. Wynik postępowania – rozwiązanie przysposobienia ze wskazaniem, iż przysposobiony zachowuje nazwisko nabyte poprzez przysposobienie.
14. Kontrola instancyjna – nie było.
15. Uzasadnienie wyroku zostało sporządzone.

Stan faktyczny sprawy

Przysposobiony pochodzi z małżeństwa rodziców zakończonego rozwodem orzeczonym 30 marca 1972 r. W dniu 6 maja 1976 r. matka przysposobionego zawarła nowy związek małżeński, z którego urodziła się córka. Ojciec przysposobionego został pozbawiony władzy rodzicielskiej w 1980 r., a 3 lutego 1981 r. zostało orzeczone przysposobienie, liczącego wówczas 13 lat i 2 miesiące, pasierba przez ojczyma.

Brak informacji, aby stosunki rodzinne układały się nienależycie do śmierci matki przysposobionego, która nastąpiła nagle 12 października 2007 r. Już na stypie doszło do nieporozumień dotyczących spadku po zmarłej. Wdowiec i wspólna córka małżonków (biologicznie przyrodnia siostra przysposobionego) oczekiwali, że przysposobiony podaruje im swój udział we współwłasności nieruchomości lokalowej należącej do majątku spadkowego. Brak jego akceptacji spowodował poważniejsze nieporozumienia, spór odnośnie do podziału majątku spadkowego i zapewne był bezpośrednią przyczyną wniesienia przez przysposabiającego pozwu o rozwiązanie stosunku przysposobienia.

W uzasadnieniu pozwu ojciec adopcyjny zarzucał synowi niewdzięczność za wychowanie i wsparcie przez długie lata oraz brak okazywania mu należnego szacunku, zainteresowania i pomocy, której potrzebuje w związku z wiekiem (76 lat) i zaawansowaną chorobą nowotworową, a uzyskuje ją tylko od córki (przyrodniej siostry przysposobionego). Powód oceniał, że całkowicie zostały zerwane więzi rodzinne, więc pozwany powinien powrócić do nazwiska noszonego przed orzeczeniem przysposobienia.

Pozwany wyraził zgodę na rozwiązanie przysposobienia, sprzeciwiając się pozbawieniu go prawa do nazwiska, jakiego on, jego zstępni oraz 2 byłe małżonki i aktualna żona również używają. Przyznał wygaśnięcie więzi rodzinnej. Zanegował własną niewdzięczność. Niewdzięczność przypisał powodowi. Wskazał, że powód nie interesuje się jego sprawami, w tym stanem zdrowia.

Po 32 latach trwania stosunek przysposobienia został rozwiązany. Pozwany pozostał przy nazwisku nabytym wskutek przysposobienia. Powód wnioskował o sporządzenie uzasadnienia wyroku, ale nie wniósł od niego apelacji.

„Ważne powody” rozwiązania przysposobienia

Przysposobiony wskazał, jako główny powód żądania, niewdzięczność pozwanego oraz wygaśnięcie więzi rodzinnej. Sąd ocenił, że:

„Stosunki pomiędzy stronami uległy głębokiej degradacji, a wręcz przybrały formę wrogości i nienawiści. Taki stan rzeczy trwa między stronami od 2007 r. i przybiera formę dalszego zaostrzenia biorąc pod uwagę okoliczności sprawy spadkowej, gdzie strony w sposób jawny wyrażały ogromną niechęć w stosunku do siebie. Postępowanie dowodowe wykazało, że dalsza forma stosunku przysposobienia pomiędzy stronami zdaje się być niecelowa”.

Uwagi

Wydaje się niewątpliwe, że przyczyną zerwania poprawnych relacji rodzinnych jest spór majątkowy, który trwa od otwarcia spadku po matce przysposobionego, a żonie przysposabiającego. Sąd zapewne miał wiedzę na ten temat z urzędu. Celowe wydaje się wskazanie, że do dnia wyrokowania w sprawie o rozwiązanie przysposobienia (29 marca 2023 r.) sprawy spadkowe po zmarłej 12 października 2007 r. spadkodawczyni nie zakończyły się mimo upływu ponad 15 lat.

Opis przypadku drugiego

Charakterystyka sprawy

1. Rodzaj przysposobienia – pełne, dokonane przez ojczyma.
2. Wiek dziecka w dniu orzeczenia przysposobienia – 8 lat i 3 miesiące.
3. Płeć osoby przysposobionej – męska.
4. Nowy akt urodzenia osoby przysposobionej – brak danych.
5. Stosunek przysposobienia do dnia wpływu pozwu trwał 8 lat.
6. Strona powodowa – przysposabiający ojczym.
7. Strona pozwana – przysposobiony.
8. Strona powodowa była reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego.
9. Strona pozwana była reprezentowana przez kuratora – adwokata.
10. Prokurator brał udziału w postępowaniu. Stanowisko w sprawie: „do uznania sądu” (istotne, że nie wnosił o oddalenie powództwa w sytuacji, gdy strony były zgodne co do zasadności rozwiązania stosunku przysposobienia).
11. Stanowisko strony pozwanej – żąda rozwiązania przysposobienia z zachowaniem obowiązku alimentacyjnego przysposabiającego na rzecz przysposobionego.
12. Ważniejsze dowody przeprowadzone w sprawie: przesłuchanie powoda; przesłuchanie matki przysposobionego w charakterze świadka; z akt sprawy o przysposobienie; z opinii OZSS przygotowanej do sprawy o rozwiązanie przysposobienia; z dokumentacji stanu zdrowia obu stron; z wywiadu środowiskowego kuratora sądowego u matki dziecka, pod której pieczęą pozostaje przysposobiony (ustalenia dotyczące stosunków stron, wynikające z rozmowy z przysposobionym).
13. Postępowanie trwało od 23 grudnia 2021 r. do 20 października 2023 r.
14. Wynik postępowania - rozwiązanie przysposobienia z zachowaniem obowiązku alimentacyjnego przysposabiającego na rzecz przysposobionego.
15. Kontrola instancyjna – była (apelacje obu stron), apelacje oddalone.
16. Uzasadnienie wyroku zostało sporządzone.

Stan faktyczny sprawy

Przysposobiony jest dzieckiem pozamałżeńskim uznanym przez ojca niewykonującego jednak obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej, której został pozbawiony postanowieniem z dnia 29 września 2011 r. Ojciec nie kontaktował się z synem ani nie wykonywał obowiązku alimentacyjnego na jego rzecz.

Nie ustalono dokładnie, kiedy matka dziecka i późniejszy przysposabiający nawiązali bliskie relacje. Związek małżeński zawarli 14 lipca 2012 r., ale zapewne znacznie wcześniej powód poznał syna przyszłej żony, którego od poznania traktował jak syna, wykazując

nawet wobec niego nadopiekuńczość, co ustalono w trakcie postępowania o orzeczenie przysposobienia.

W dniu 10 grudnia 2012 r. urodziło się pierwsze wspólne dziecko małżonków. Przysposobienie pełne pasierba nastąpiło 6 października 2014 r., a 7 stycznia 2018 r. urodziło się kolejne wspólne dziecko małżonków.

Ojczym przed i po przysposobieniu należycie wykonywał obowiązki wobec pasierba (co najmniej do orzeczenia rozvodu jego małżeństwa z matką przysposobionego), a jego rodzice współuczestniczyli w sprawowaniu pieczy nad przysposobionym, gdy małżonkowie wyjechali za granicę na dłuższy czas w celach zarobkowych.

Rozwód przysposabiającego z matką przysposobionego został orzeczony 28 czerwca 2019 r. Sąd powierzył obojgu małżonkom władzę rodzicielską nad trojgiem dzieci mających status prawny wspólnych dzieci, ustalając, iż będą mieszkać z matką.

Orzeczenie rozvodu poprzedzał długi okres poważnych nieporozumień między małżonkami i ich rodzinami generacyjnymi. Toczyły się między nimi sprawy karne i cywilne.

Przysposobiony w pełni podzielał stanowisko matki, racjonalizował i usprawiedliwiał jej zachowania, także bardzo naganne (w tym pobicie teściowej – babki ojczystej z przysposobienia potwierdzonego wyrokiem sądu karnego). Sprawa rozwodowa była sporna. Toczyła się z powództwa męża, który w pozwie domagał się ustalenia winy rozkładu pożycia małżeńskiego po stronie żony.

Przysposobiony utożsamiał się z matką i okazywał wobec niej lojalność, jakiej już nie czuł wobec ojca adopcyjnego. Podzielał wszystkie negatywne uczucia matki, kierowane wobec przysposabiającego i jego rodziny. Z tej przyczyny niechętnie udawał się na spotkania z przysposabiającym, później odmawiał kontaktowania się. Ignorował przysposabiającego, który czuł się odrzucony i przestał zabiegać o kontakty, a finalnie wystąpił o rozwiązanie przysposobienia, oceniając, że wszelkie więzi z niego wynikające ustały, zaś obowiązek alimentacyjny na rzecz przysposobionego jest nadmiernym obciążeniem, a zarazem pogarsza sytuację dwojga jego rodzonych dzieci (przyrodniego rodzeństwa przysposobionego).

Przysposobiony został zaangażowany emocjonalnie w sporne sytuacje porozwodowe pomiędzy byłymi małżonkami, w tym dotyczące składu ich majątku wspólnego i jego podziału.

Jednym ze spornych problemów, o którym przysposobiony prezentujący stanowisko matki był poinformowany, choć stan faktyczny i jego interpretacja budziły niejednoznaczne oceny, było przysporzenie pieniężne (60 tys. zł) dokonane do rąk matki przez brata biologicznego ojca przysposobionego.

Według jednej z wersji wuj przysposobionego przekazał tę kwotę, w swoim imieniu, jako należne bratankowi od jego ojca, a niezrealizowane, świadczenia alimentacyjne za okres poprzedzający przysposobienie. Według innej pieniądze były świadczeniem na rzecz rodziny (być może głównie na rzecz późniejszego przysposabiającego mającego przejąć – o ile

dokona przysposobienia – ciężar udziału ojca w kosztach utrzymania pozamałżeńskiego syna), weszły w skład małżeńskiego majątku wspólnego, stanowiąc swoistą rekompensatę za dokonanie przysposobienia przez ojczyzna i zwolnienie wskutek tego ojca biologicznego i jego rodziny z obowiązków majątkowych wobec dziecka.

Powód domagał się rozwiązania przysposobienia z wykluczeniem (w jednoznacznie sformułowanym rozstrzygnięciu sądu) obowiązku alimentacyjnego na rzecz pasierba.

Strona pozwana aprobować rozwiązanie stosunku przysposobienia z zachowaniem obowiązku alimentacyjnego przysposabiającego, co nastąpiło w wyroku sądu pierwszej instancji i nie zostało zmienione podczas kontroli instancyjnej.

„Ważne powody” rozwiązania stosunku przysposobienia

W ocenie powoda nastąpił „całkowity brak jakiejkolwiek więzi rodzinnej” pomiędzy stronami stosunku przysposobienia, która nie jest możliwa do odbudowania ze względu na postawę przysposobionego i jego matki. Rozwiązanie przysposobienia powinno być korzystne dla małoletniego, bo spowoduje u niego:

„zmniejszenie napięć psychicznych spowodowanych obecnym dysonansem pomiędzy jego sytuacją uczuciową wobec Powoda, a ich relacjami prawnymi”.

Strona pozwana (zarówno małoletni, jak i jego kurator) podzieliła tę opinię. Sąd stwierdził „brak więzi pomiędzy ojcem a synem” oraz ocenił, że rozwiązanie przysposobienia nie powinno wpłynąć negatywnie na dobro dziecka. W tym kontekście należy wspomnieć, że w dacie wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji małoletni liczył 16 lat i 10 miesięcy i (jak stwierdzono w opinii OZSS)¹¹⁵:

„nie ujawniał wskaźników informujących o przywiązaniu wobec ojca (...) Opisuje go [przysposabiającego], w kategoriach rodzica niezaspokajającego jego potrzeby rozwojowe (...) Kieruje wobec niego negatywne emocje. Nie dostrzega się gotowości (...) do budowania pozytywnego związku uczuciowego. Powód [przysposabiający] wobec małoletniego przyjmuje postawę rezygnacyjną (...) nie dąży do kontaktu, nawiązania bliskości (...)”.

Biegli ocenili, że przyczyny ustania więzi są wieloczynnikowe. Mają związek z zaangażowaniem się przysposobionego w konflikt okołorozwodowy i zmniejszeniem się zaangażowania przysposabiającego w wychowanie syna adopcyjnego po rozpadzie rodziny.

¹¹⁵ Opinia została sporządzona na podstawie badań specjalistycznych z zakresu pedagogiki i psychologii rozwojowej. Biegli zastosowali analizę akt sądowych, „obserwację, rozmowę kierowaną, konsultacje oraz testy: Kwestionariusz Relacji Rodzinnych KKR-1, KKR-4 M. Płopa, M. Połomski, Kwestionariusz do oceny kandydatów na rodziców adopcyjnych, opiekunów, opiekunów prawnych i mediatorów CIUDA w polskiej normalizacji Aleksandry Jaworowskiej, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Test Niedokończonych Zdań Rottera – J.B. Rotter – wersja dla dorosłych (wspomagająco)”.

Uwagi

Stan faktyczny sprawy zdaje się potwierdzać ustalenia badań pedagogicznych¹¹⁶ nad rodzinami zrekonstruowanymi, z których wynikają złożoność procesu rekonstrukcji rodziny i tworzenie w takich rodzinach wewnętrznych „koalicji”. W opisanej sprawie taką „koalicję” skierowaną przeciwko mężowi i ojcu adopcyjnemu stworzyła matka dziecka i jej syn dzielący bezrefleksyjnie stanowisko matki.

2.2. Rozwiązane przysposobienia dokonane przez macochy

Opis przypadku pierwszego

Charakterystyka sprawy

1. Rodzaj przysposobienia – pełne, dokonane przez macochę.
2. Wiek dziecka w dniu orzeczenia przysposobienia – 13 lat i 5 miesięcy.
3. Płeć osoby przysposobionej – żeńska.
4. Nowy akt urodzenia osoby przysposobionej nie został sporządzony.
5. Stosunek przysposobienia do dnia wpływu pozwu trwał 7 lat i 3 miesiące.
6. Strona powodowa – przysposabiająca (matka adopcyjna).
7. Strona pozwana – przysposobiona: małoletnia w dniu wniesienia pozwu (17 lat i 2 miesiące), pełnoletnia w terminie pierwszej rozprawy, w dniu wyrokowania 19 lat i 2 miesiące.
8. Strona powodowa była reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika.
9. Strona pozwana w okresie małoletności była reprezentowana przez kuratora – adwokata; po osiągnięciu pełnoletności nie była reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego.
10. Stanowisko strony pozwanej – wносиła o oddalenie powództwa.
11. Prokurator brał udział w postępowaniu. Wnosił o oddalenie powództwa.
12. Ważniejsze dowody przeprowadzone w sprawie: przesłuchanie stron, przesłuchanie świadków zgłoszonych przez pozwaną, z akt sprawy o orzeczenie przysposobienia, z akt spraw opiekuńczych, z odpisów aktów stanu cywilnego.
13. Postępowanie trwało od 25 marca 2020 r. do 13 czerwca 2022 r.
14. Wynik postępowania – rozwiązanie przysposobienia.
15. Kontrola instancyjna – nie było.
16. Uzasadnienie wyroku nie zostało sporządzone.

¹¹⁶ Zob. przykładowo: B. Józefik, *Problematyka rozvodu i rodzin zrekonstruowanych...*, op. cit., s. 169–175 (w szczególności s. 173–174); K. Wałęcka-Matyja, *Polimorficzny obraz struktury rodziny...*, op. cit., s. 29–40; A. Mitreğa, *Proces rekonstrukcji rodziny...*, op. cit., s. 253–268; K. Skarbek, M. Kierzkowska, *Szanse i zagrożenia w procesie wychowawczym w rodzinie patchworkowej...*, op. cit., s. 101–119.

Stan faktyczny sprawy

Przysposobiona, urodzona 14 stycznia 2003 r., uznana przez ojca, pochodziła ze związku kohabitacyjnego rodziców. Matka porzuciła partnera, gdy dziewczynka miała 2 lata. Zaniebdywała dziecko, nad którym przejął pieczę ojciec. Zamieszkał z córką u swojej matki, która w pełni zajęła się dzieckiem i była przez nie traktowana jak matka. Przez pewien czas dziewczynka tak zwracała się do babci, bez sprzeciwu z jej strony.

W dniu 27 lutego 2010 r. ojciec małoletniej zawarł małżeństwo z kobietą, która wychowywała córkę z poprzedniego związku o 6 lat starszą od jego córki. Macocha przejęła pieczę nad pasierbicą. Przysposobienie orzeczono 11 czerwca 2013 r.

Decyzja o przysposobieniu, jak przyznała przysposabiająca, nie wynikała z już ukształtowanej więzi emocjonalnej matki do dziecka, którą dopiero pragnęła zbudować, ale, między innymi, z przyczyn praktycznych. Ojciec dziecka miał pracę zmianową. Trudno było mu towarzyszyć dziecku w sprawach wymagających formalnie jego zgody. Macocha sprawowała bezpośrednią pieczę, chodziła z dziewczynką do lekarzy, kontaktowała się ze szkołą. Nabycie prawnego statusu matki ułatwiało sprawowanie pieczy.

Małżonkowie z dziećmi zamieszkali w domu rodzinnym żony, położonym na wsi odległej o 150 km od dotychczasowego miejsca zamieszkania dziewczynki. Nastąpiło rozstanie z babcią. Przysposobienie nie było z nią konsultowane i nie zostało zaaprobowane. Sposób kontaktowania się matki ojca z wnuczką był przedmiotem sporów rozstrzyganych przez sąd rodzinny. Styl wychowania, pozycja dzieci w rodzinie babci oraz w zrekonstruowanej rodzinie ojca przysposobionej różniły się znacznie (u babci liberalny, w nowym dla dziecka domu rodzinnym – rygorystyczny).

W nowym miejscu zamieszkania dziewczynki wszyscy domownicy współdziałali w utrzymywaniu czystości i porządku w dużym domu i pracowali w ogrodzie, gdzie uprawiane były warzywa i inne rośliny przeznaczone na wyżywienie rodziny. Także od dzieci oczekiwano spełniania określonych zadań, niezależnie od realizacji ich obowiązków szkolnych.

Rodzice, a w szczególności matka adopcyjna, kontrolowali kontakty rówieśnicze i sposób spędzania wolnego czasu przez dziewczynkę. Dotyczyło to korzystania z Internetu, telefonu komórkowego, spotkań pozaszkolnych, w tym w szczególności ze starszymi chłopcami. Nie było to w wystarczającym stopniu akceptowane przez przysposobioną, która dzieliła się swoimi przeżyciami z babcią ojczystą, uzyskując od niej bezwzględną akceptację, wsparcie, pouczenia o przysługujących prawach.

Nie było „koalicji” wychowawczej między rodzicami i babcią ojczystą. Utrudniały to też: sprawy sądowe dotyczące kontaktów; doniesienia babci o nienależytym wykonywaniu pieczy nad małoletnią, podejrzeniu znęcania się nad nią; zawiadomienie Rzecznika Praw Dziecka o potrzebie interwencji itp.

Czując wsparcie babci, przysposobiona buntowała się wobec stawianych jej wymagań i stosowanych kar. Za błahe uważała przykładowo przewinienie polegające na mówieniu

nieprawdy odnośnie do zadanych lekcji, aby nie poświęcać odpowiedniego czasu na naukę i uchronić się przed kontrolą rzetelności wykonanych zadań. Pojawiały się: zaniedbania szkolne, wagary, wyjścia z lekcji bez zezwolenia nauczyciela, opuszczanie zajęć wyrównawczych w szkole, łamanie zakazu spotykania się 14-letniej wówczas przysposobionej ze starszym o 4 lata chłopcem (w tym poprzez wychodzenie przez okno na spotkanie), palenie papierosów, aktywności w Internecie itp. Szczególnie nieakceptowalne dla przysposobionej były obowiązki dotyczące wykonywania określonych prac w domu bądź w ogrodzie oraz zakazy spotkań rówieśniczych i aktywności internetowej.

Brak współdziałania i akceptacji, skrajnie odmienne oceny powinności przysposobionej, jakich dokonywała ona sama, jej rodzice, a głównie przysposabiająca zajmująca się głównie jej wychowaniem, oraz babcia ojczysta (w połączeniu ze specyfiką rozwojową okresu adolescencji), doprowadziły nieletnią do decyzji o ucieczce z domu rodzinnego¹¹⁷, a finalnie spowodowały ograniczenie władzy rodzicielskiej rodziców w postanowieniu z 17 czerwca 2019 r. poprzez umieszczenie przysposobionej w rodzinie zastępczej utworzonej przez jej babcię ojczystą. Od tego czasu ustały wzajemne kontakty pomiędzy stronami stosunku przysposobienia, a macocha wniosła pozew o jego rozwiązanie 25 marca 2020 r.

Pozwana w odpowiedzi na pozew (napisanej, co sama przyznała, przez babcię tworzącą dla niej rodzinę zastępczą) wnosiła o jego oddalenie. W trakcie przesłuchania stanowisko nie było tak stanowcze. Przysposobiona zeznała:

„Brakuje mi mamy i taty ale nie konkretnie jako osoby powódki. Myślę, że czas leczy rany i gdybyśmy byli w stanie sobie wybaczyć to powódka wypełniaby ten brak. Nie podjęłam żadnych działań by nawiązać relacje z powódką oprócz tego pisma, które było złożone do sądu. Pismo pisała babcia. Było ono sporządzone w mojej obecności. Ja je podpisałam. (...) Nie umiem odpowiedzieć na pytanie dlaczego stosunek przysposobienia ma trwać. Dzisiaj, po tym jak usłyszałam, że powódka nigdy nie traktowała mnie jak córki nie wiem, czy możliwe jest odbudowanie jakiejkolwiek więzi i relacji w przyszłości. W przeszłości podejmowaliśmy terapię psychologiczną z nakazu sądu (...) ale nie wyszło. Było tylko gorzej. (...) Rodzice mówili źle na babcię. Babcia mówiła źle na rodziców. Na początku powódka starała się zastąpić mi matkę. Nie czułam z jej strony negatywnych emocji, starała się. Nie wiedziałam kogo słuchać. Nie wiedziałam co wybrać, ciągnęło mnie w stronę rówieśników, tego co oni mówią. Buntowałam się. (...) Tata był neutralny, a ze strony mamy zawsze miałam kary albo nauczki. Trudno mi dziś powiedzieć co czuję do powódki bo emocje się nakumulowały ale chcę odnowić kontakt. Nie zastanawiałam się co mogłabym zrobić (...)”.

¹¹⁷ Zbliżał się okres świąteczny. W domu trwały porządki. Przysposobionej przypisano określone zadania do wykonania po powrocie ze szkoły. (Posprzątanie określonych pomieszczeń w domu). Ona odmówiła sprzątania. Była umówiona na spotkanie z rówieśnikami. Babcia z przysposobienia (matka przysposabiającej) pod nieobecność rodziców nie wyraziła zgody na wyjście przysposobionej, a nawet usiłowała zatrzymać ją siłą. Doszło do szarpaniny. Przysposobiona w stanie głębokiego wzburzenia opuściła dom. Udała się do psychologa prowadzącego jej terapię. Oświadczyła, że boi się powrotu do domu i nie chce tam przebywać, czując się ofiarą przemocy. Udała się w towarzystwie psychologa na policję, prosząc o interwencyjne umieszczenie w placówce opiekuńczej, co nastąpiło. W placówce przebywała przez tydzień. Potem została umieszczona w rodzinie zastępczej – u babci macierzystej.

„Ważne powody” rozwiązania stosunku przysposobienia

Przysposabiająca wskazała na brak więzi emocjonalnej charakterystycznej dla stosunku matki i córki oraz brak możliwości jej zbudowania. Głównym powodem utrudniającym powstanie więzi była, w jej ocenie, postawa babci ojczystej, która nie akceptowała jej ani jako synowej, ani jako osoby spełniającej funkcję matki dla córki syna, którą babcia pragnęła zachować.

Uwagi

Istotne wydaje się ustalenie, iż w chwili podejmowania decyzji o przysposobieniu wnioskodawczyni nie żywiła wobec dziecka uczuć macierzyńskich, a względy praktyczne wymagały stworzenia podstawy prawnej dla realizacji zadań opiekuńczo-wychowawczych, które sprawowała. Zapewne postawa wychowawcza babci utrudniała powstanie prawidłowych relacji pomiędzy stronami.

*Opis przypadku drugiego**Charakterystyka sprawy*

1. Rodzaj przysposobienia – pełne, dokonane przez macochę.
2. Wiek dziecka w dniu orzeczenia przysposobienia – 7 lat.
3. Płeć osoby przysposobionej – żeńska.
4. Nowy akt urodzenia osoby przysposobionej nie został sporządzony.
5. Stosunek przysposobienia do dnia wpływu pozwu trwał 15 lat i 3 miesiące.
6. Strona powodowa: przysposobiona, w dniu wpływu pozwu pełnoletnia – 22 lata i 4 miesiące.
7. Strona powodowa była reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego.
8. Strona pozwana nie była reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego.
9. Stanowisko strony pozwanej – uznała powództwo.
10. Prokurator nie brał udziału w postępowaniu.
11. Ważniejsze dowody przeprowadzone w sprawie: przesłuchanie stron, przesłuchanie świadków zgłoszonych przez każdą ze stron, z akt sprawy o orzeczenie przysposobienia, z odpisów aktów stanu cywilnego.
12. Postępowanie trwało od 28 grudnia 2022 r. do 27 marca 2023 r.
13. Wynik postępowania – rozwiązanie przysposobienia.
14. Kontrola instancyjna – nie było.
15. Uzasadnienie wyroku nie zostało sporządzone.

Stan faktyczny sprawy

Przysposobiona urodziła się 19 sierpnia 2000 r. Jej matka zmarła 22 lutego 2002 r. Wdowiec z dzieckiem mieszkał z rodzicami zmarłej żony, a oni zajmowali się codzienną pieczą nad wnuczką. W dniu 25 października następnego roku owdowiały ojciec zawarł kolejne małżeństwo.

Przez kilka miesięcy córka jeszcze pozostawała u dziadków, którzy nie chcieli się z nią rozstać. Potem ojciec z żoną przejął pieczę nad córką. W tym okresie – według twierdzeń pozwanej – była nazywana „mamą” i nawiązała z pasierbicą bardzo bliskie relacje, a 13 września 2007 r. zostało orzeczone pełne przysposobienie dziewczynki przez macochę.

Z nowego małżeństwa ojca urodziło się dwoje przyrodnych braci dziewczynki. Główny ciężar pieczy nad dziećmi spoczywał na przysposabiającej, zwłaszcza gdy w okresie kilku lat ojciec dzieci pracował za granicą.

Do 2014 r. przysposobiona pozostawała pod pieczą przysposabiającej i ojca. Zmiana sytuacji była związana z decyzją rodziny o przeniesieniu się za granicę, gdzie pracował mąż. Przysposobiona nie zdołała się zaadaptować do nowych warunków i zdecydowanie opowiadała się za powrotem do kraju. Zważywszy, iż przez cały czas dziewczynka pozostawała w bliskiej relacji z dziadkami macierzystymi i siostrą matki, chciała pozostawać pod ich pieczą i uczęszczać do gimnazjum w Polsce. Po 6 miesiącach nieudanej próby przystosowania się do życia za granicą, szanując wolę małoletniej, rodzice wyrazili na to zgodę. Gdy rodzina, po dwuletnim przebywaniu za granicą, wróciła do kraju, przysposobiona nie chciała zmieniać istniejącego stanu i nadal mieszkała z siostrą zmarłej matki, odwiedzając tylko rodziców i przyrodnych braci.

Po 15 latach i 3 miesiącach od orzeczenia przysposobienia wystąpiła o jego rozwiązanie, twierdząc, że nigdy nie powstała pomiędzy nią i matką adopcyjną więź rodzinna. W uzasadnieniu pozwu przedstawiła swoją wersję wzajemnych stosunków.

Pozwana zaaprobowwała decyzję o rozwiązaniu przysposobienia, ale zanegowała uzasadnienie pozwu odnośnie do faktów i ich interpretacji przez powódkę. Każda ze stron na potwierdzenie swojej wersji wydarzeń wniosowała o przesłuchanie świadków, którzy ją uprawdopodobnili. Jednakże, po obu stronach, były to osoby związane ze stroną, która wniosowała o ich przesłuchanie, i nadal wersje były różne. Sąd rozwiązał przysposobienie, ale wyrok nie był uzasadniony, więc nie można ocenić, której z wersji wydarzeń dał wiarę.

Przysposobiona twierdziła, że nigdy, nawet w najmłodszym dzieciństwie, gdy wychowywała ją macocha, nie uważała jej za matkę. Oceniała, że była gorzej traktowana od przyrodnych braci, doznawała szantażu i przeszkód w kontaktach z rodziną zmarłej matki. Nie czuje żadnej więzi z przysposabiającą i przyrodnim rodzeństwem. Trauma związana z tą sytuacją wywołała poważne cierpienia psychiczne, wymagające specjalistycznej terapii.

Przysposabiająca negowała wszystkie te oceny. Twierdziła, że traktowała pasierbicę jak własną córkę, nawiązała z nią bardzo bliskie relacje, które trwały przez cały okres

nauki dziewczynki w szkole podstawowej. Starła się pielęgnować pamięć o zmarłej matce, woziła dziecko na jej grób, pamiętając o rocznicach i innych wydarzeniach jej dotyczących. Nie przeszkadzała w kontaktach z rodziną nieżyjącej matki, rozumiejąc rozpacz rodziców i rodzeństwa zmarłej, którzy w jej dziecku postrzegali kochaną osobę i którym trudno było zaakceptować inną kobietę w roli matki ich wnuczki i siostrzenicy. Tolerowała zaborczość wobec dziecka ze strony rodziny zmarłej. Z perspektywy czasu oceniała, że przysposobiona była manipulowana przez te osoby, które nie chciały dopuścić do dobrego funkcjonowania dziecka w zrekonstruowanej rodzinie jego ojca. Ubolewała nad stosunkiem przysposobionej do przyrodnich braci, twierdząc, że oni obdarzają ją miłością i nie rozumieją chłodnego stosunku siostry do nich i przejawów odrzucenia emocjonalnego z jej strony, co jest szczególnie trudne dla młodszego z nich. Sąd rozwiązał stosunek przysposobienia.

„Ważne powody” rozwiązania stosunku przysposobienia

„Ważnym powodem” rozwiązania przysposobienia był niewątpliwy, w dacie wyrokowania, brak więzi emocjonalnej pomiędzy stronami. Sąd zapewne wziął pod uwagę obopólne dążenie do rozwiązania tego stosunku prawnego, w świetle którego nie było prawdopodobne odbudowanie relacji, jakie powinny łączyć matkę i córkę.

X. Oddalone powództwa o rozwiązanie przysposobienia pasierba

1. Charakterystyka ogólna

Oddalonych zostało 13 powództw o rozwiązanie stosunków przysposobienia z pasierbami. Dotyczyły 13 stosunków przysposobienia pomiędzy ojczymami a 7 pasierbicami i 6 pasierbami.

Małoletnie były 4 osoby przysposobione. Najmłodsza w tej grupie przysposobiona liczyła 13 lat i 7 miesięcy. Pozostali byli w wieku 16 lat i 4 miesięcy, 16 lat i 10 miesięcy oraz 17 lat i 2 miesięcy.

Do daty wpływu pozwu o rozwiązanie stosunek przysposobienia z małoletnim pasierbem trwał od 4 lat i 6 miesięcy do 16 lat i 10 miesięcy.

W grupie pełnoletnich pasierbów, gdy zapadł wyrok oddalający powództwo, który się uprawomocnił, najmłodszy pasierb miał 18 lat i 3 miesiące, a najstarsza przysposobiona była w wieku 28 lat i 3 miesięcy. Stosunki przysposobienia do dnia wpływu do sądu pozwu o ich rozwiązanie trwały od 5 do 14 lat.

Tabela 18. Wskazane/domniemywane przyczyny oddalenia powództwa

Przyczyny oddalenia powództwa (13 wyroków = 100%)	Liczba	Procent
Więź pomiędzy stronami istnieje bądź są szanse na jej odbudowanie	5	38,5
Więź ustała z przyczyn zawinionych przez powoda	4	30,8
Są silne związki z inną osobą z rodziny z przysposobienia	1	7,7
Pasierb nie wie o przysposobieniu, uważa ojczyma za ojca	1	7,7
Sytuacja materialna (mimo ewentualnych alimentów) wymaga zachowania przysposobienia	1	7,7
Więź ustała, ale dobro przysposobionego uniemożliwiało rozwiązanie przysposobienia	4	30,8

Źródło: Opracowanie własne.

Sądy oddalały powództwo, głównie żywiąc przeświadczenie, że istnieje pewna szansa na odbudowanie więzi rodzinnej (tabela 18). Miało to miejsce w sytuacji, gdy deklaracje w tym przedmiocie składały osoby przysposobione. W okolicznościach spraw prawdopodobieństwo, że tak się stanie, nie było jednak wysokie, gdyż deklaracje były jednostronne, a osoba, która je czyniła, nie podejmowała żadnych działań, aby nawiązać kontakt z drugą stroną. Nie można też wykluczyć, iż realizowała swoją taktykę procesową, pragnąc zachowania stosunku rodzinnoprawnego z innych przyczyn niż pozytywne uczucia do ojczyma.

Istotną rolę odgrywały okoliczności, które wypełniały negatywną przesłankę rozwiązania przysposobienia – dobro małoletniej osoby przysposobionej.

Co najmniej w 4 przypadkach zastosowano „rozwodową” koncepcję „ważnych powodów” rozwiązania przysposobienia, przyjmując, że rozwiązanie nie jest możliwe, gdy żąda go strona, która zawiniła niepowstaniu bądź rozkładowi więzi, jaka powinna powstać w konsekwencji przysposobienia tworzącego pomiędzy jego stronami rodzinnoprawny stosunek rodzica i dziecka, zaś strona pozwana na rozwiązanie się nie godzi.

2. Opis wybranych przypadków

Opis przypadku pierwszego

Charakterystyka sprawy

1. Rodzaj przysposobienia – pełne, dokonane przez ojczyma.
2. Wiek dziecka w dniu orzeczenia przysposobienia – 6 lat i 9 miesięcy.
3. Płeć osoby przysposobionej – męska.
4. Nowy akt urodzenia przysposobionego został sporządzony.
5. Stosunek przysposobienia do dnia wpływu pozwu trwał 11 lat.
6. Strona powodowa – przysposabiający ojczym.
7. Strona pozwana: przysposobiony – w dniu wpływu pozwu małoletni (17 lat i 11 miesięcy), ale już odpowiedź na pozew przedstawił jako pełnoletni.
8. Strony nie były reprezentowane przez profesjonalnych pełnomocników procesowych.
9. Stanowisko strony pozwanej – wnosiła oddalenie powództwa.
10. Prokurator nie brał udziału w postępowaniu.
11. Ważniejsze dowody przeprowadzone w sprawie: przesłuchanie stron i świadka zgłoszonego przez pozwanego, którym była jego matka; z akt sprawy o orzeczenie przysposobienia; z akt sprawy o rozwód małżeństwa matki przysposobionego i przysposabiającego; z akt spraw dotyczących kontaktów przysposabiającego z synami; z pism matki przysposobionego i przysposabiającego składanych do spraw o kontakty i alimenty; z aktu urodzenia przysposobionego.
12. Postępowanie trwało od 4 października 2021 r. do 4 lutego 2022 r.
13. Wynik postępowania – oddalenie powództwa.
14. Kontrola instancyjna – nie było.
15. Uzasadnienie wyroku zostało sporządzone.

Stan faktyczny sprawy

Matka przysposobionego, urodzonego 4 listopada 2003 r., i przysposabiający zawarli związek małżeński 29 grudnia 2007 r. Przysposobiony pochodził z pozamałżeńskiego związku matki.

Pochodzenie dziecka od ojca zostało ustalone i prawdopodobnie do wspólnego zamieszkania matki dziecka z późniejszym mężem, na około 6 miesięcy przed zawarciem małżeństwa, ojciec nie był pozbawiony władzy rodzicielskiej i (co najmniej) podejmował próby kontaktowania się z synem. Gdy 5 sierpnia 2010 r. orzeczono przysposobienie pełne pasierba przez ojczyzna, dziecko nie miało jednak świadomości swojego pochodzenia od innego mężczyzny niż przysposabiający.

W tym czasie małżonkowie mieli już jedno wspólne dziecko, syna urodzonego 18 maja 2008 r. Kolejny wspólny syn urodził się 10 marca 2015 r.

Według oceny pozwanego ojciec szczególniejszą uwagę okazywał zawsze najmłodszemu dziecku. Starsze odbierało to jako odrzucenie. Najpierw takie uczucie było udziałem przysposobionego, mającego do urodzenia przyrodniego brata pozycję jedynaka, potem starszego z rodzonych synów. Gdy urodził się najmłodszy brat, także średni z chłopców odczuwał utratę pozycji „ukochanego synka tatusia”.

Nie przeprowadzono dowodu z opinii OZSS ani z opinii biegłego psychologa na temat stanu więzi pomiędzy stronami, a każda z nich przyczyny wygaśnięcia serdecznych relacji oceniała odmiennie. Powód twierdził, że wraz z wejściem pozwanego w okres adolescencji chłopiec „wykreślił” go z grona osób najbliższych. Ignorował, odmawiał wspólnych aktywności. Stali się sobie obcy. Za doniosłą przyczynę tego stanu rzeczy powód uważał postawę matki, która bez uzgodnienia z nim i w nieodpowiedni sposób poinformowała chłopca, że ma innego ojca, oraz wciągała dzieci w konflikty małżeńskie, co miało wpływ na ich zachowania.

Pożycie małżonków nie układało się w pełni należycie. Mężowi zdarzało się nadużywanie alkoholu i opuszczanie na kilkudniowe okresy wspólnego mieszkania. W niewystarczającym zakresie przyczyniał się do pokrywania kosztów utrzymania rodziny. Miało też miejsce stosowanie przemocy psychicznej wobec żony, która z tej przyczyny korzystała z terapii psychologicznej. Zalecono terapię małżeńską, ale mąż uczestniczył tylko w jednym spotkaniu terapeutycznym.

W październiku 2019 r. mąż wyprowadził się ze wspólnego mieszkania i od tego czasu małżonkowie pozostają w rozłączeniu, a od lutego 2020 r. także w rozdzielności majątkowej. W okresie separacji faktycznej ojciec zabiegał o systematyczne kontakty z młodszymi synami. Najstarszy, przysposobiony syn nie był zainteresowany kontaktami, a ojciec adopcyjny nie podejmował znaczących działań prowadzących do poprawy relacji.

Przysposobiony nie był jeszcze samodzielny. Uczył się w zawodowej szkole średniej. Z obowiązków szkolnych wywiązywał się należycie. Nie sprawiał problemów wychowawczych. Pozostawał w dobrych relacjach z matką i braćmi. Dobrze funkcjonował społecznie.

Pomiędzy małżonkami dochodziło do nieporozumień dotyczących kosztów utrzymania mieszkania, alimentowania synów, kontaktów ojca z synami. Toczyły się w tych sprawach postępowania sądowe, mające zapewne drażniący wpływ na relacje małżeńskie i rodzinne. W dniu 23 lutego 2021 r. został orzeczony rozwód. Na wniosek żony sąd zaniechał ustaleń w wyroku rozwodowym kontaktów przysposabiającego z przysposobionym, ustalając takie kontakty między ojcem i młodszymi synami. Wykonywanie kontaktów powodowało poważniejsze trudności, o co uprawniony winił matkę dzieci. Spotykał się tylko z najmłodszym synem.

Po orzeczeniu rozwodu przysposabiający zawarł kolejny związek małżeński. Gdy 4 października 2021 r. wniósł pozew o rozwiązanie stosunku przysposobienia, oczekiwał narodzin kolejnego dziecka w nowym związku, które miały nastąpić na początku lutego 2022 r.

Pozwany, w dniu składania odpowiedzi na pozew już pełnoletni, wnosił o jego oddalenie. Twierdził, że przysposabiającego traktuje jak ojca, zaś biologicznego ojca nie zna i nie podejmował działań w celu zmiany tej sytuacji. W odpowiedzi na pozew przyznał, że aktualnie nie ma więzi rodzinnej pomiędzy stronami, ale ocenił, że winnym tego stanu jest przysposabiający, co wystarczająco powinno przemawiać za oddaleniem powództwa. Podczas przesłuchania nie zmienił stanowiska odnośnie do żądania oddalenia powództwa, twierdząc, że „jakieś więzi” jednak pozostały. Wynikają one ze wspomnienia akceptacji, jakiej doznawał od przysposabiającego w dzieciństwie. Wskazywał też na silną więź rodzinną z matką i swoimi przyrodnymi braćmi. Sąd powództwo oddalił, a wyrok nie został zaskarżony.

„Ważny powód” rozwiązania stosunku przysposobienia

Przysposabiający, jako „ważny powód” rozwiązania przysposobienia, wskazał brak więzi między stronami. Przysposobiony skłaniał się do takiej oceny, obciążając winą za ten stan wyłącznie powoda.

W uzasadnieniu wyroku sąd ocenił jako:

„bezsporne, iż między powodem a pozwanym relacja charakteryzuje się brakiem więzi emocjonalnej a nawet obojętnością. Żadna ze stron nie deklarowała jednak wrogości, czy postawy konfliktogennej do drugiej strony. (...) Pozwany pozostając razem przez wiele lat w rodzinie stworzonej przez powoda i jego matkę miał prawo oczekiwać trwałych relacji. Rozwiązanie stosunku przysposobienia może być przez pozwanego odebrane jako niezawinione odrzucenie jego oczekiwań i zaniechanie realizacji jego praw przez osobę, która się tego podjęła. Za oddaleniem powództwa przemawia w rezultacie dokonana ocena braku ważnych przyczyn (art. 125 § 1 k.r.o.) a także przesłanka sprzeczności z zasadami współżycia społecznego w rozumieniu art. 5 k.c.”

Uwagi

Sformułowania zawarte w uzasadnieniu wyroku uzasadniają ocenę, iż sąd „bezspornego braku więzi emocjonalnej” i „obojętności” w relacjach stron stosunku przysposobienia nie uznał za „ważny powód” do jego rozwiązania. Wzmianka o braku wrogości i postawie

„niekonfliktogennej” może skłaniać do domysłu, iż dopiero brak jakichkolwiek wzajemnych relacji, z jednoczesną wzajemną wrogością i dążeniem do konfliktów, byłby „ważnym powodem” do rozwiązania przysposobienia.

Opis przypadku drugiego

Charakterystyka sprawy

1. Rodzaj przysposobienia – pełne, dokonane przez ojczyma.
2. Wiek dziecka w dniu orzeczenia przysposobienia – 9 lat i 8 miesięcy.
3. Płeć osoby przysposobionej – męska.
4. Nowy akt urodzenia przysposobionego został sporządzony.
5. Stosunek przysposobienia do dnia wpływu pozwu trwał 5 lat i 6 miesięcy.
6. Strona powodowa – przysposabiający ojczym.
7. Strona pozwana: przysposobiony – małoletni.
8. Strona powodowa była reprezentowana przez profesjonalnego pełnomocnika procesowego.
9. Reprezentacja strony pozwanej: sąd ustanowił kuratora – adwokata, ale równolegle występowała matka przysposobionego jako jego przedstawicielka ustawowa (przysposabiający został pozbawiony władzy rodzicielskiej); z akt nie wynika, aby została dopuszczona do postępowania jako interwenient uboczny.
10. Stanowisko strony pozwanej – wносиła oddalenie powództwa.
11. Prokurator brał udziału w postępowaniu.
12. Ważniejsze dowody przeprowadzone w sprawie: przesłuchanie powoda, matki przysposobionego, przysposobionego, świadków zgłoszonych przez powoda i matkę pozwanego, w tym ojca biologicznego, którego ojcostwo było ustalone przed orzeczeniem przysposobienia; z akt spraw o orzeczenie przysposobienia, rozwód małżeństwa matki przysposobionego i przysposabiającego, pozbawienie władzy rodzicielskiej; z dokumentacji stanu zdrowia przysposobionego.
13. Postępowanie trwało od 2 lutego 2022 r. do 22 lutego 2023 r.
14. Wynik postępowania – oddalenie powództwa.
15. Kontrola instancyjna – nie było.
16. Uzasadnienie wyroku nie zostało sporządzone.

Stan faktyczny sprawy

Matka przysposobionego, urodzonego 24 października 2006 r., i późniejszy przysposabiający zawarli małżeństwo 19 grudnia 2009 r. Pochodzenie dziecka od ojca było ustalone i przysługiwała mu władza rodzicielska, choć jego udział w wychowywaniu i utrzymywaniu dziecka

prawdopodobnie nie był znaczny (ta kwestia nie była przedmiotem badania w analizowanej sprawie, choć ojciec przysposobionego był przesłuchiwany jako świadek).

Ojciec wyraził zgodę na orzeczenie przysposobienia przez ojczyma, co nastąpiło na mocy postanowienia z 14 lipca 2016 r. Przysposobiony, liczący wówczas 9 lat i 8 miesięcy, przez większość swojego życia był wychowywany przez matkę i ojczyma. Był świadomy przysposobienia. W dniu, gdy ono zostało orzeczone, towarzyszył matce i przysposabiającemu w sądzie.

Zważywszy na cukrzycę typu pierwszego, wymagającą stałej diagnostyki, wielokrotnego podczas każdej doby mierzenia poziomu cukru i podawania insuliny (korzystania w tym celu z tzw. pompy insulinowej), oraz inne schorzenia przysposobiony wymagał od dzieciństwa wzmożonej uwagi i stałej obecności drugiej osoby. Była i jest nią matka, która zrezygnowała z wykonywania pracy zarobkowej. Przysposabiający współdziałał w pieczy nad przysposobionym traktującym go jak ojca mimo świadomości przysposobienia.

Rozwód małżeństwa przysposabiającego z matką dziecka został orzeczonej 12 sierpnia 2018 r. Sąd powierzył wykonywanie władzy rodzicielskiej matce, ograniczając władzę rodzicielską ojca do „ogólnego wglądu w jego wychowanie i wykształcenie, do współdecydowania o kierunku nauki i zawodu oraz sposobu leczenia w razie poważnej choroby oraz innych istotnych dla niego spraw”.

W styczniu 2019 r. przysposabiający wyjechał do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej z zamiarem stałego tam pobytu. Z przysposobionym porozumiewał się telefonicznie (w tym za pomocą krótkich wiadomości tekstowych). Z czasem rozmowy stawały się krótkie, a wypowiedzi przysposobionego, w ocenie ojca adopcyjnego, zdawkowe, często sprowadzające się do prośby o atrakcyjną (i drogą) zabawkę, telefon itp. przedmioty. Przysposabiający przekazywał świadczenia alimentacyjne i prezenty z okazji urodzin dziecka oraz innych tradycyjnych okazji.

Z czasem kontakty te praktycznie ustały. Kontakty z matką przysposabianego, w tym na temat stanu zdrowia i bieżących spraw syna, także były rzadkie. W marcu 2020 r. matka przysposobionego wniosła o pozbawienie ojca adopcyjnego władzy rodzicielskiej, wskazując na jej niewykonywanie i brak kontaktów. Postanowienie zgodne z tym żądaniem zapadło 22 grudnia 2020 r. Przysposabiający oceniając, że wygasły więzi rodzinne z przysposobionym, utracił jakikolwiek wpływ na jego losy, a obopólny brak kontaktów i stały pobyt na innym kontynencie uniemożliwiają ich odbudowę, wystąpił o rozwiązanie stosunku przysposobienia 2 lutego 2022 r.

Odpis pozwu odebrała matka przysposobionego i do końca postępowania w sprawie pozwany nie został poinformowany o żądaniu ojca adopcyjnego. Matka twierdziła, że syn kocha przysposabiającego, a wiadomość o przedmiocie sprawy wywołałaby u niego załamanie nerwowe grożące nawet próbą samobójczą. Udając się na wysłuchanie, przysposobiony był

przekonany, że sprawa dotyczy jego kontaktów z przysposabiającym, a sąd nie skorygował tego przeświadczenia. Potwierdza to zapis w notatce z wysłuchania.

„Ja kocham tatę. Mam z nim kontakt. Lubię do niego pisać. Piszę sam z siebie nie z polecenia mamy. (...) Tata obiecał mi, że zabierze mnie na wakacje do Stanów. Nadal na to czekam. Teraz miałem urodziny i tata przesłał mi życzenia. Nie zaskoczyło mnie to. Wiedziałem, że napisze mi życzenia. Kocham tatę i tęsknię za nim”.

Bliscy członkowie rodziny ojca adopcyjnego przesłuchani w charakterze świadków wskazywali, że nie zostały nawiązane jakiejkolwiek więzi rodzinne między nimi a przysposobionym i jego matką, która starała się izolować przysposabiającego od jego rodziny. Aktualnie wygasły także więzi pomiędzy stronami stosunku przysposobienia. Bardzo krytycznie ocenili też postawę matki przysposobionego w relacji małżeńskiej oraz rodzicielskiej. Wystąpiła zasadnicza rozbieżność ocen na temat aktualnego stosunku emocjonalnego pomiędzy stronami przysposobienia, co spowodowało złożenie przez powoda wniosku o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego psychologa na temat aktualnego stanu tych relacji. W uzasadnieniu wniosku, sporządzonego przez pełnomocnika procesowego powoda, wskazano:

„Wbrew deklaracjom matki małoletniego jest on świadomy toczącego się postępowania w sądzie. Prowadzić to może w konsekwencji do podejrzeń, iż mógł zostać przygotowany do wysłuchania przez matkę, a w konsekwencji przedstawić wiadomości nie według własnego uznania, ale zgodnie z wersją przedstawioną mu przez matkę (...) wysłuchanie Małoletniego przed Sądem nie może zastępować badania przeprowadzonego przez biegłych. Zwłaszcza wobec zachowania i nastawienia matki Małoletniego wobec powoda, czego małoletni musi być świadomy i co może mieć przełożenie na sposób jego wypowiedzi”.

Matka przysposobionego oponowała wobec wniosku o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego psychologa na temat aktualnego stanu relacji pomiędzy stronami stosunku przysposobienia, twierdząc, że byłoby to sprzeczne z dobrem małoletniego. Wniosek został oddalony. Z akt wynika, że (z inicjatywy matki przysposobionego) w czasie trwania postępowania o rozwiązanie przysposobienia zostało wszczęte postępowanie o ustalenie kontaktów pomiędzy jego stronami. (Matka wnosiła o połączenie tych spraw do wspólnego rozpoznania).

Sąd oddalił powództwo w wyroku z 22 lutego 2023 r., po trwającym blisko rok procesie. Wyrok ten nie był poddany kontroli instancyjnej.

„Ważny powód” rozwiązania stosunku przysposobienia

Przysposabiający, jako „ważny powód” rozwiązania przysposobienia, wskazał brak więzi między stronami, co zakwestionowała strona pozwana.

Uwagi

Wyrok nie był uzasadniony. Przy założeniu, iż „więź” oznacza relację obustronną i obopólną wolę jej podtrzymywania, na podstawie materiału zgromadzonego w aktach trudno o jednoznaczną ocenę, czy sąd orzekający ustalił, że więź istnieje. Bardziej prawdopodobne wydaje się domniemanie, iż o oddaleniu powództwa zadecydowało przyjęcie, iż jego uwzględnienie spowodowałoby naruszenie dobra dziecka.

XI. Uwagi podsumowujące

Od dłuższego czasu udział przysposobień pasierbów wśród wszystkich orzeczonych w danym roku przysposobień jest znaczny, czemu sprzyja rosnący odsetek małżeństw zawieranych przez osoby rozwiedzione (w tym wychowujące dzieci z wcześniejszych związków), a także małżeństw matek wychowujących dzieci pozamałżeńskie. Można przyjąć, iż nie jest on niższy od 40%. Przykładowo badanie aktowe spraw o orzeczenie przysposobienia w pierwszym półroczu 2019 r. wykazało, że udział wnioskujących o przysposobienie pasierbów wynosił 46,5%.

Przysposobienie pasierba nakłada na strony obowiązki realizowania roli społecznej rodzica i dziecka w sposób maksymalnie zbliżony do dobrze funkcjonującego związku wynikającego z pochodzenia biologicznego dziecka od rodzica. Jednocześnie, jak wynika z badań socjologicznych i pedagogicznych, rodzina, w której wychowuje się pasierb, nazywana „rekonstruowaną/zrekonstruowaną”, jest jedynie „zewnątrznie” podobna do rodziny pełnej powstałej przez małżeństwo, z którego urodziły się wspólne biologicznie dzieci.

Rodziny rekonstruowane są trudnym środowiskiem wychowawczym, szczególnie gdy w ich składzie są dzieci każdego z małżonków i dzieci wspólne. Im większa jest liczba dzieci, tym sytuacja jest trudniejsza. Tworzą się hierarchia wśród dzieci, różne układy między nimi wynikające z pochodzenia od tych samych rodziców albo tworzące się według innych kryteriów, np. wieku, płci. Powstają różne „koalicje” między osobami wchodzącymi w skład rodziny, co nie sprzyja jej spójności.

Ryzyko rozpadu rodziny zrekonstruowanej jest znaczne. Ma na to wpływ fakt, iż często taka rodzina powstaje po zakończeniu nieudanych związków obojga partnerów, których oczekiwania wobec nowego związku nie zawsze są zbieżne i odpowiednio zakomunikowane wzajemnie przed podjęciem decyzji o założeniu rodziny. Może występować niejasność co do podziału ról, zadań, odpowiedzialności za wychowywane dzieci.

Jedną z doniosłych kwestii branych pod uwagę przed orzeczeniem przysposobienia pasierba powinna być motywacja wnioskodawcy do przysposobienia oraz prognoza trwałości małżeństwa kandydata na rodzica adopcyjnego z rodzicem pasierba. Z badań aktowych dotyczących orzeczenia przysposobienia wynika, że dociekliwość i profesjonalizm w ustalaniu tych kwestii są mniejsze w postępowaniach dotyczących pasierbów w porównaniu ze sprawami, w których wnioskodawcy (zwykle małżonkowie) i dziecko są obcy wobec siebie, a doboru stron dokonał na ogólnych zasadach ośrodek adopcyjny.

Małżeństwo z rodzicem dziecka jest konieczną przesłanką przysposobienia pasierba. Ustanie małżeństwa nie jest samoistnym „ważnym powodem” rozwiązania stosunku przysposobienia z pasierbem, ale ma istotne znaczenie dla relacji stron.

Z akt wynikało, że już po opuszczeniu przez osobę przysposabiającą mieszkania rodzinnego, a przed orzeczeniem rozwodu, wykonywanie kontaktów z przysposobionym pasierbem często napotykało na bardzo poważne utrudnienia, zwykle dlatego, że przysposobiony pasierb był bezkrytycznym stronnikiem swojego rodzica, często świadomie przez niego wciągany w sprawy małżonków. Okres trwania procesu rozwodowego, a później kolejne spory (np. dotyczące podziału majątku) wpływały negatywnie na stosunki stron przysposobienia.

W zbadanych sprawach większość małżeństw osób przysposabiających z rodzicami dzieci ustała przed datą wyrokowania. W nielicznych trwał proces rozwodowy. Nie było jednak przypadku wskazania, iż to wyłącznie rozwód (bądź zupełny i trwały rozkład pożycia małżeńskiego) jest jedynym „ważnym powodem” żądania rozwiązania przysposobienia pasierba, nawet gdy trauma wynikająca z przyczyn wywołania rozkładu pożycia małżeńskiego (zwłaszcza gdy jednym z powodów była przemoc ze strony rodzica przysposobionego pasierba, stosowana wobec małżonka – przysposabiającego) była bardzo istotnym motywem wystąpienia z pozwem.

W relacjonowanym badaniu 72,3% zbadanych spraw dotyczących pasierbów zakończyło się prawomocnie rozwiązaniem stosunku przysposobienia. W większości przypadków, także gdy żądanie rozwiązania przysposobienia zostało oddalone, prawnemu stosunkowi rodzica i dziecka nie towarzyszyły właściwe dla takiego stosunku więzi emocjonalne, a obowiązki i prawa stron nie były wykonywane, ewentualnie poza wywiązywaniem się przysposabiającego z obowiązku alimentacyjnego na rzecz przysposobionego pasierba.

Dominującym „ważnym powodem” rozwiązania stosunku przysposobienia był brak więzi rodzinnej pomiędzy stronami wykazany w 97,1% przypadków, gdy powództwo zostało uwzględnione.

Gdy powództwa oddalono w 38,5% spraw, wynikało to z oceny sądu, iż więź pomiędzy stronami istnieje bądź co prawda nie istnieje, ale jest pewna szansa na jej odbudowanie. Miało to miejsce, gdy deklaracje o pragnieniu odbudowania więzi składały osoby przysposobione dążące do zachowania stosunku przysposobienia. Zwykle jednak były to deklaracje jednostronne, a osoba, która je czyniła, nie podejmowała żadnych działań, aby nawiązać kontakt z drugą stroną, co podważało wiarygodność jej twierdzeń.

Badanie potwierdziło tezę, że nie zawsze przysposobienie pasierba jest optymalnym rozwiązaniem, służącym dobru pasierba wychowywanego w rodzinie zrekonstruowanej z udziałem macochy/ojczyma.

Choć z akt o orzeczenie przysposobienia, gdy były badane w sprawie o rozwiązanie przysposobienia, zwykle wynikały deklaracje przysposabiających (w większości ojców) o emocjonalnym stosunku (miłości) do pasierba, to nie zawsze w istocie był to jedyny

i najdonioślejszy motyw adopcji. W tym kontekście przypomnienia wymaga, iż relacjonowane w niniejszym opracowaniu badanie orzekania przysposobienia w pierwszym półroczu 2019 r. wykazało, że więź z pasierbem deklarowało 96,4% wnioskodawców. W części przypadków mógł to być przejaw „taktyki procesowej”. Istotne, że kolejnym ujawnionym motywem adopcji w 89,2% przypadków było pragnienie spełnienia oczekiwań rodzica dziecka, zwykle jego matki (wysłowionych bądź domniemywanych) w celu wzmocnienia związku z małżonkiem. (Przysposobienie pasierba jako swoisty dowód miłości i akceptacji małżonka – rodzica przysposabianego dziecka z jego przedmałżeńską historią). Nie można wykluczyć, iż wpływ właśnie tego motywu na decyzję o przysposobieniu bywa bardzo doniosły, a niekiedy nawet przesądzający o jej podjęciu. Takie domniemanie wspierały wyjaśnienia osób przysposabiających w części spraw o rozwiązanie przysposobienia, iż podejmując decyzję o adopcji pasierba, działały dla wzmocnienia małżeństwa, a zarazem z nadzieją, że uczucie do pasierba powstanie z czasem.

Z badanych akt wynikało też, że niekiedy rzeczywistym motywem przysposobienia było dążenie do nabycia statusu przedstawiciela ustawowego pasierba w celu należytego wykonywania pieczy nad jego osobą i majątkiem, gdy podział zadań w małżeństwie bądź sytuacja faktyczna (np. praca rodzica dziecka za granicą) sprawiała, że to współmałżonek rodzica (zwłaszcza macocha) faktycznie pełnił wobec pasierba funkcję „pierwszoplanowego opiekuna”, a nie mógł samodzielnie podejmować istotnych dla dziecka decyzji, w szczególności w zakresie jego leczenia, gdy wymagana była zgoda rodzica, a jej uzyskanie było pilne.

Gdy występuje głównie taki motyw decyzji o przysposobieniu pasierba, nie gwarantuje on powstania trwałej więzi emocjonalnej koniecznej dla należytej realizacji społecznej funkcji instytucji przysposobienia. Dlatego wydaje się uzasadniony postulat odpowiedniego unormowania pozycji „rodzica przybranego” wobec pasierba, w szczególności odnośnie do „obowiązku wychowawczego”, aby najdonioślejszym motywem przysposobienia nie było dążenie do nabycia formalnej pozycji rodzica z przyczyn wyłącznie praktycznych (niekiedy doraźnych, np. gdy rodzic okresowo pracuje za granicą), umożliwiających skuteczne wykonywanie pieczy nad pasierbem.

Na niepowstanie więzi rodzinnej, podobnie jak na jej rozpad, gdy wcześniej została wytworzona, składa się wiele zdarzeń, których doniosłość jest zróżnicowana zarówno obiektywnie, jak i subiektywnie. Niekiedy, jak wynikało z materiału dowodowego zgromadzonego w aktach spraw, istotną rolę w rozpadzie więzi odgrywało wypowiedzenie (zwykle w sposób emocjonalny podczas określonej spornej rozmowy podjętej w sytuacji już występującego, ale niezbyt poważnego, konfliktu stron przysposobienia) raniących psychikę adwersarza sformułowań, co przekreślało wcześniejsze, nawet długoletnie, starania o należyte spełnianie roli rodzica bądź dziecka. Zwykle po takim zdarzeniu (będącym dla każdej ze stron przysłowiową kroplą przepełniającą „czarę goryczy”, pełną wzajemnych pretensji i rozczarowań) żadna ze stron nie podjęła starań o wyjaśnienie nieporozumienia, każda

oczekiwała przeprosin oraz działań drugiej ze stron i pamiętała takie niefortunne (raniące ją) sformułowanie przez wiele lat.

W zbadanych sprawach, gdy trwało postępowanie o rozwiązanie stosunku przysposobienia ani bezpośrednio przed nim, nie podejmowano mediacji czy terapii rodzinnej. Niekiedy z akt wynikało, że we wcześniejszym okresie trwania stosunku przysposobienia, gdy relacje stron były napięte, konfliktowe (co miało miejsce głównie w okresie adolescencji osoby przysposobionej, której zachowania można określić jako „opozycyjno-buntownicze”), sporadycznie podejmowano próby terapii rodzinnej (przykładowo zarządzanej przez sąd na podstawie art. 109 k.r.o.), ale nie była ona skuteczna.

Oddalonych zostało relatywnie niewiele (13) powództw o rozwiązanie stosunków przysposobienia z pasierbami. Wszystkie dotyczyły przysposobień dokonanych przez ojczymów.

W dniu wyrokowania 4 osoby przysposobione były jeszcze małoletnie i o wyniku sprawy zadecydowało ich dobro. Jest wysoce prawdopodobne, że po upływie kilku lat od osiągnięcia pełnoletności przez te osoby ojczymowie ponowią swoje żądania, a stosunki przysposobienia zostaną rozwiązane.

W sprawach, w których oddalono powództwa z założeniem, że więzi stron zostaną odbudowane, nie można wykluczyć (w świetle materiału dowodowego zawartego w aktach), iż upływ czasu zweryfikuje negatywnie to oczekiwanie i ewentualne ponowienie żądania rozwiązania stosunku przysposobienia zakończy się jego uwzględnieniem.

W 4 przypadkach sądy zastosowały zasadę rekryminacji na wzór rozwodowy (rozwiązania przysposobienia żądała strona, której przypisano winę rozkładu więzi rodzinnej, a strona pozwana chciała, aby stosunek przysposobienia trwał). Nieracjonalne byłoby oczekiwanie, że w tych sprawach z biegiem czasu relacje pomiędzy stronami ulegną istotnej poprawie.

Z przeprowadzonego badania wynikają poniższe wnioski.

1. Należy zwiększyć wnikliwość postępowań sądowych o orzeczenie przysposobienia pasierbów, które powinny być poprzedzone szkoleniami – prowadzonymi przez ośrodki adopcyjne – o specyfice takich przysposobień i zagrożeniach dla ich powodzenia, jakie zostały zidentyfikowane w badaniach pedagogicznych poświęconych rodzicielstwu w rodzinach rekonstruowanych.
2. Celowe byłoby podjęcie działań legislacyjnych, prowadzących do unormowania wzajemnych obowiązków i uprawnień małżonka rodzica dziecka pozostającego z pasierbem we wspólnocie rodzinnej oraz pasierba związanych ze sprawowaniem przez tego małżonka (oczyrna/macochę dziecka) bieżącej pieczy nad pasierbem. Powinno to ograniczyć pochope decyzje o przysposobieniu pasierba, a zarazem urealnić wywiązywanie się przez ojczyrna/macochę z „obowiązku wychowawczego” wobec pasierba wywodzonego z art. 23 k.r.o. (obowiązek małżonków do wzajemnej pomocy oraz współdziałania

dla dobra rodziny, którą przez swój związek założyli) oraz z art. 27 k.r.o. (obowiązek małżonków zaspokajania potrzeb rodziny, którą przez swój związek założyli, w tym w szczególności poprzez osobiste starania o wychowanie dzieci i pracę we wspólnym gospodarstwie domowym).

Bibliografia

- Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002.
- Arczewska M., *Dobro dziecka jako przedmiot troski społecznej*, Kraków 2017.
- Borkowska K.K., Guzik-Makaruk E.M., Pływaczewski E.W., *Wokół problematyki karalności przerywania ciąży w Polsce*, „Prawo w Działaniu” 2023, t. 53.
- Borzyszkowska R., *Kategoria pojęciowa „dobro dziecka”*, „Przegląd Pedagogiczny” 2011, nr 1.
- Budzyńska E., *Rodzinne więzi: dane, zadane, odrzucane? Socjologiczne refleksje nad przemianami rodziny współczesnej*, [w:] *Praca – więź – integracja: wyzwania w życiu jednostki i społeczeństwa: monografia poświęcona pamięci prof. zw. dr. hab. Władysława Jachera. T. 2. Wartości i więzi społeczne*, red. U. Swadźba, B. Pactwa, M. Żak, Katowice 2015.
- Ciepla H., *Komentarz do art. 125 k.r.o.*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Piasiecki, Warszawa 2011.
- Dobosz-Sztuba A., *Typy i cechy rodziny zrekonstruowanej*, „Problemy Rodziny” 1989, nr 1.
- Domański M., *Względne zakazy małżeńskie*, Warszawa 2013.
- Domański M., *Zezwolenie na zawarcie małżeństwa powinowatym w linii prostej*, Warszawa 2010, (Raport IWS).
- Dyczewski L., *Więź rodzinna a media elektroniczne*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, nr 1.
- Gajda J., *Komentarz do art. 125 k.r.o.*, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2020.
- Gudowski J., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo. Piśmiennictwo*, Warszawa 2021.
- Grzybowski S., *„Ważne powody” jako przesłanka rozwiązania stosunku przysposobienia*, „Państwo i Prawo” 1979, nr 6.
- Guziejewska A.M., *Pojęcie rodziny w świetle ustawy o pomocy społecznej i ustawy o świadczeniach rodzinnych*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2011, nr 4.
- Guziejewska A.M., *Publicznoprawne definicje rodziny – zarys problematyki*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2011, nr 1.
- Hanas K., *Konstrukcja normatywna „dobro dziecka” i jej sądowe stosowanie*, Lublin 2021.
- Holewińska-Łapińska E., *Przysposobienie rozwiązywalne w orzecznictwie sądów powszechnych*, Warszawa 2020, (Raport IWS).
- Holewińska-Łapińska E., *Rozwiązanie przysposobienia z małoletnimi przysposobionymi w orzecznictwie sądów powszechnych w latach 2022–2023*, „Prawo w Działaniu” 2024, t. 60.
- Holewińska-Łapińska E., *Sprawy o zaprzeczenie ojcostwa*, Warszawa 2020, (Raport IWS).
- Holewińska-Łapińska E., *Ustalenie dobra dziecka jako przesłanki ograniczenia kontaktów z dzieckiem w praktyce sądów rodzinnych*, Warszawa 2022, (Raport IWS).
- Holewińska-Łapińska E., *Ustalenie ojcostwa przez sąd z rozstrzygnięciem o władzy rodzicielskiej ojca (Raport z badania orzecznictwa)*, Warszawa 2016, (Raport IWS).
- Ignatowicz J., [w:] *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J.St. Piątowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985.
- Janiszewska A., *Zachowania matrymonialne i prokreacyjne w Polsce – ujęcie geograficzne*, Łódź 2013.
- Jankowiak B., Kościelniak M., Matysiak-Błaszczuk A., [w:] *Pedagogika dziecka. Podręcznik akademicki*, red. H. Krauze-Sikorska, M. Klichowski, Poznań 2020.

- Jarzębińska A., *Dekalog postępowania macochy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2013, nr 6.
- Jarzębińska A., *Walory i koszty podjęcia roli macochy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2011, nr 8.
- Józefik B., *Problematyka rozvodu i rodzin rekonstruowanych – implikacje terapeutyczne*, „Państwo i Społeczeństwo” 2005, nr 3.
- Kabza E., *Problem zmiany nazwiska pasierba w świetle przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2021, nr 1.
- Kołodziejczak L., *Reaktywne zaburzenia więzi (RAD) u dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych*, „Wychowanie w Rodzinie” 2016, t. XIII, nr 1.
- Kosior W., Łukasiewicz J.M., *Umowa jako źródło władzy rodzicielskiej nad pasierbem – ujęcie modelowe na podstawie angielskiego ustawodawstwa*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2017, vol. XVI, nr 2.
- Kurlak I., *Blaski i cienie powtórnego zamążpójścia (Andragogiczno-feministyczne aspekty rekonstrukcji małżeństwa)*, „Forum Pedagogiczne” 2012, nr 1.
- Leśniak M., *Specyfika środowiska wychowawczego i rodzicielstwa w rodzinach zrekonstruowanych*, [w:] *Rodzicielstwo w wybranych zagadnieniach pedagogicznych*, red. D. Opozda, M. Leśniak, Katedra Pedagogiki Rodziny KUL, Seria „Pedagogika rodziny w teorii i praktyce”, t. 05, Lublin 2017.
- Lewandowska-Urbanowicz M., *Obowiązek wychowawczy ojczyma (macochy) względem pasierba*, „Ius Novum” 2023, t. 17, nr 2.
- Lewandowska-Walter A., *Rodzina zrekonstruowana*, [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka, H. Liberska, Warszawa 2014.
- Łukasiewicz J.M., *Alimentacja ojczyma (lub macochy) na rzecz pasierba*, „Prawo w Działaniu” 2021, t. 46.
- Mariański J., *Katolicka moralność małżeńsko-rodzinna w ocenie młodzieży akademickiej*, „Polish Journal of Critical Realism” 2023, nr 1.
- Maryl M., Korolczuk A., *Relacje z rodzicami i rówieśnikami – ich wpływ na funkcjonowanie adolescentów*, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2008, nr 8(1).
- Mitrega A., *Proces rekonstrukcji rodziny z perspektywy doświadczeń dzieci*, „Wychowanie w Rodzinie” 2007, t. XV, nr 1.
- Panowicz-Lipska J., *Przysposobienie. Zagadnienia wybrane*, [w:] *Rodzina w świetle prawa i polityki społecznej*, red. T. Smyczyński, Poznań 1990.
- Peret-Drażewska P., *Specyfika rozwojowa okresu adolescencji. Implikacje dla praktyki wychowawczej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2021, t. 13(49), nr 4.
- Porawska-Łączkowska M., *Zasada trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym – aspekty materialne i procesowe*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 24.
- Skarbek K., Kierzkowska M., *Szanse i zagrożenia w procesie wychowawczym w rodzinie patchworkowej. Studium rodziny zrekonstruowanej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2022, t. 14(50), nr 4.
- Skarbek-Jaskólska K., Kierzkowska M., *Bonusowe rodzicielstwo – zasoby, wyzwania i zagrożenia związane z rodzicielstwem przybranym w rodzinie patchworkowej*, „Roczniki Pedagogiczne” 2023, t. 15(51), nr 4.
- Slany K., *Ponowoczesne rodziny – konstruowanie więzi i pokrewieństwa*, [w:] *Zagadnienia małżeństwa i rodzin w perspektywie feministyczno-genderowej*, red. K. Slany, Kraków 2013.
- Stelmachowski A., *Przysposobienie w polskim prawie rodzinnym*, Warszawa 1957.
- Stojanowska W., *Dobro dziecka jako negatywna przesłanka wyłączająca dopuszczalność rozvodu na tle innych przepisów prawa rozwodowego mających na celu urzeczywistnienie zasady ochrony tego dobra*, [w:] *System prawa prywatnego. Tom 11. Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, Warszawa 2009.
- Szlendak T., *Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie*, Warszawa 2012.
- Szukalski P., *Małżeństwa i rozводы*, [w:] *Rządowa Rada Ludnościowa, Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2022–2023*, Warszawa 2024.
- Szukalski P., *Małżeństwa powtórne we współczesnej Polsce. Szkic demograficzny*, „Polityka Społeczna” 2021, nr 7.

- Szukalski P., *Małżeństwo. Początek i koniec*, Łódź 2013.
- Szukalski P., *Urodzenia pozamałżeńskie we współczesnej Polsce*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2011, nr 7.
- Szukalski P., *Urodzenia pozamałżeńskie w Polsce – powrót do wzrostu czy zmiana trendu?*, „Demografia i Gerontologia Społeczna – Biuletyn Informacyjny” 2020, nr 1.
- Szukalski P., *Urodzenia pozamałżeńskie w powojennej Polsce*, „Problemy Rodziny” 2000, nr 2–3.
- Walęcka-Matyja K., *Polimorficzny obraz struktury rodziny w świetle współczesnej literatury psychologicznej*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Psychologica” 2009, nr 13.
- Wojtaszek-Mik E., *Dobro dziecka a odmowa jego wydania na podstawie art. 13 lit. b Konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę*, „Prawo w Działaniu” 2022, t. 50.

